

SOSYAL BİLGİLER DERSİNDE SORUMLULUK DEĞERİNİN
KAZANDIRILMASINA İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ

Barış TEPECİK
46723047632

YÜKSEK LİSANS TEZİ
İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı
Danışman: Yrd.Doç.Dr.Erdoğan KAYA

Eskişehir
Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Kasım, 2008

ÖZ

SOSYAL BİLGİLER DERSİNDE SORUMLULUK DEĞERİNİN KAZANDIRILMASINA İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ

Barış TEPECİK

İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Erdoğan KAYA

Bireyi toplumun bir parçası haline getirmek okul ve bireyin çevresindeki eğitim ortamlarının düzenlenmesiyle gerçekleşir. Birey kendisini toplumun parçası hissettiği oranda, yaşam amacını da bulabilir. Toplumun bir parçası haline getirmek düşüncesindeki amaç, bireyin toplumsallaşmasıdır. Bireyin toplumsallaşması, eğitim ortamlarında bireye sorumluluk vererek gerçekleştirilebilir.

Bu araştırmada, Sosyal Bilgiler dersinde sorumluluk değerinin kazandırılmasına ilişkin öğretmen görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada betimsel yöntem kullanılmıştır. Bu araştırma, 2007–2008 öğretim yılında, Ankara ili Keçiören ilçe merkezindeki Milli Eğitim Bakanlığına bağlı 13 ilköğretim okulunda, 20 Sosyal Bilgiler öğretmeni ile yürütülmüştür. Öğretmen görüşlerini içeren veriler, yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla toplanmıştır. Veriler betimsel olarak analiz edilmiştir. Veriler öncelikle yazılı metinlere dönüştürülmüş, daha sonra kodlar, temalar ve gruplar oluşturularak bir kodlama anahtarı oluşturulmuştur.

Araştırma bulgularına göre öğretmenlerin hemen hepsi sorumluluk değerinin ilk önce ailede verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Toplumda karşılaşılan sorunlarının kaynağını, ailede verilmeyen ya da eksik verilen sorumluluk duygusu olarak değerlendirmişlerdir.

Çalışmada, okulda verilen sorumluluk değeri eğitiminin öğretmenlerce önemli görüldüğü saptanmıştır. Ayrıca, öğretmenlerin Sosyal Bilgiler dersinde sorumluluk değerinin kazandırılmasında ödevi hem değerlendirme hem de etkinlik aracı olarak kullandıkları belirlenmiştir. Ek olarak, öğretmenlerin büyük bir kısmı, öğrenci gözlemlerini en önemli değerlendirme aracı olarak kullandıklarını belirtmiştir. Öğretmenlerin alternatif değerlendirme yöntemlerini bildikleri ancak ya fazla zaman aldığı ya da iş yükü

getirmesinden dolayı geleneksel değerlendirme yollarını uygulamayı tercih ettikleri ortaya çıkmıştır.

Bunun yanında, öğretmenlerin Sosyal Bilgiler dersinde sorumluluk değeri kazandırırken bir takım sorunlarla karşılaştıkları belirlenmiştir. Ailelerin çocuklarına yeterli düzeyde sorumluluk eğitimi vermemeleri, okulda kazanılan davranışların ailede ve çevrede tekrar edilmemesi ve ders saatinin yeterli olmaması, öğretmenlerin ifade ettikleri sorunlar arasında sıralanabilir.

Araştırmanın bulgularına göre yapılan öneriler arasında, ailelerin eğitime bakış açılarının bilinmesinin değerler eğitiminde önemli olması nedeniyle, aileler ile iletişimin arttırılması, Sosyal Bilgiler dersinde değer eğitiminde kullanılacak etkinlik sayısının arttırılması ve ders saatinin yeniden gözden geçirilip arttırılması gerektiği yer almıştır.

Sosyal Bilgiler dersinde öğrencilere sorumluluk kazandırılabilmesi için, yapmış oldukları davranışların sonucunu yaşayabilecekleri fırsatlar yaratılmalı ve edindikleri değerleri gerçek yaşamda kullanmalarına zemin hazırlanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler, Değerler Eğitimi, Sorumluluk Değeri.

ABSTRACT

THE TEACHER'S OPINIONS ABOUT ACQUIRING THE VALUE OF RESPONSIBILITY IN SOCIAL STUDIES COURSE

Barış TEPECİK

Department of Primary Education Social Studies Education Program

Advisor: Asst. Prof. Dr. Erdoğan KAYA

Making an individual a part of society can be achieved by the arrangement of educational environments in his school and surroundings. If an individual can feel a part of society, only then he can find the purpose of his life. The aim of this thought is to socialize the individual. The socialization of the individual can be realized by giving responsibility to the individual in educational environments.

The purpose of this study is to determine the teacher's opinions on the acquisition of responsibility value in the Social Studies Course. In this research was used descriptive method. This research was conducted with twenty Social Studies teachers at 13 primary schools in Ankara-Keçiören that are affiliated with the Ministry of National Education, in the educational year 2007-2008. The data of the research concerning the teacher's opinion is collected by semi-instructed interviews. The data is analyzed descriptively. For this purpose, firstly, the data was transcribed, and then converted into codes, and themes and categories have been formed by bringing together related the code key.

According to the studies findings, the majority of the teachers have mentioned that the value of responsibility initially must be given within the family. They also evaluate that a lot of problems which is confronted in society are results of his family's deficiency in giving the sense of responsibility.

In this study, it is determined that teachers think that the education of responsibility value is important. Furthermore, it is also ascertained that teachers use the homework as both an evaluation material and activity material in giving the value of responsibility during the Social Studies Course. In addition the majority of the teachers claim that they use their observation on students as the most important evaluation method. It also seems that

teachers know alternative evaluation methods, but prefer using traditional evaluation methods since they take too much time and work.

It is determined that teachers encounter some problems when giving responsibility value in Social Studies Courses. These problems include families not giving adequate responsibility education to their children, the behaviours being acquired in school but having not been used at home and in child's surroundings and insufficient course time.

According to the findings of the research, to solve these problems can offer several suggestions. Firstly, contacts with families should be improved since the views of families on education are important in teaching values. Secondly, the number of activities that can be used in teaching values in Social Studies Courses should be increased. Thirdly, the study times should be revised and increased.

For students to acquire a sense of responsibility the student should be given the opportunity to live with the results of his behaviour in the real world not in an artificial habitat.

Key Words: Social Studies Course, Education of Values, the Value of Responsibility

DEĞERLENDİRME KURULU VE ENSTİTÜ ONAYI

ÖNSÖZ

*“Çocuğumuz düşüp kafasını masaya çarpınca
biz hemen masayı döveriz,
"eh masa ehhhh sen niye orada duruyorsun" diye.
Çocuk masa orada durmasa kafasını çarpmayacağını sanır
ve büyüdüğü her hatayı yükleyecek birini
veya bir şeyi mutlaka bulur.”*
Prof.Dr. Üstün DÖKMEN

Yaşamımız boyunca bir takım engeller ile karşılaşırız. Bu engeller karşısında aldığımız kararlar ve bu kararları alabilme sorumluluğu bizi biz yapan en önemli karakter kırıntıdır. Acaba bu kararları biz mi alırız yoksa yaşam sahnesinde rol alan bizlerin zamana karşı oynadığı oyun mudur? Şu ya da bu, ne olursa olsun yaşam direksiyonuna tutunup bir takım kararlar alabilmek üstlenebileceğimiz en önemli sorumluluktur.

Hepimiz çocukları, çocuklarımızı yaşamın içinde sağlam duran karakterli bireyler olarak görmek isteriz. Kararlar alabildiğimiz kadar birey aldığımız kararların sonuçlarını katlanabileceğimiz kadar bizizdir. Bu nedenle başarıdan çok çaba, elde etmekten çok paylaşmanın önemli olduğunu vurgulamamız gerekir. Bunu başarmak için yapacağımız tek yol ise sevgi ve eğitimidir.

Beni bu konuda çalışmaya yöneltten iki etkenden biri öğrencilerimin akademik başarısızlıkları neticesinde sorumluluklarını üstlenmeyen aileler ve her zaman desteğini gördüğüm, kişiliği ve yaşama karşı duruşuyla örnek aldığım arkadaşım meslektaşım Oğuz ÇELİKEL ve saygıdeğer hocam Yrd. Doç.Dr. Erdoğan KAYA oldu.

Araştırmanın gerçekleştirilmesinde pek çok kişinin katkıları olmuştur. Öncelikle bu konuya yönelmemde değerli görüş ve önerilerini hiçbir zaman esirgememiş olan, büyük sabır ve özveri gösteren tez danışmanım Yrd. Doç.Dr. Erdoğan KAYA'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Lisansüstü eğitimime başladığım zamanlarda fikirlerinden her zaman yararlandığım Yrd. Doç.Dr. Handan DEVECİ'ye teşekkür ederim. Araştırmamın yöntem bölümüne yaptığı katkılardan dolayı aramızdan çok erken yaşta ayrılan Arş. Gör. Çiğdem SUNA'ya, Araş. Gör. Fatih YILMAZ'a, Araş. Gör. Tuba ÇENGELCİ'ye ve araştırmaya görüş bildirerek katılan tüm Sosyal Bilgiler öğretmenlerine teşekkürü borç bilirim.

Araştırmamın her aşamasında emeği geçen Bilişim Teknolojisi retmeni Serkan TAŐ'a, araştırmamın tümünü okuyarak düzeltmelerini yapan Türkçe retmeni Sibel YİĞİTER, Türkçe retmeni Elçin PEHLİVANOĞLU DEMİRLİOĞLU ve Serkan KANTEMİR'e ve araştırmaya boyunca idari desteğini her zaman hissettiğim okul müdürüm Sayın Aslan DAĞ'a teşekkürlerimi sunarım.

Tüm araştırmaya boyunca manevi desteklerini sürekli hissettiğim niŐanlım İlknur'a; yaŐamım boyunca aldığım kararlarda her zaman beni destekleyen aileme teŐekkürleri bir borç bilirim. Araştırmam sırasında yaşamını kaybeden, yokluğunu her an hissettiğim babama sonsuz Őükran, saygı ve hürmetlerimle... Rahat uyu.

Eskişehir, 2008

Barış TEPECİK

İCİNDEKİLER

ÖZ.....	İ
ABSTRACT.....	İV
DEĞERLENDİRME KURULU VE ENSTİTÜ ONAYI.....	VI
ÖNSÖZ.....	VII
ÖZGEÇMİŞ.....	İX.

BÖLÜM I

1. GİRİŞ.....	1
1.1. Problem.....	1
1.1.1. Sosyal Bilimler ve Sosyal Bilgiler Dersi.....	2
1.1.1.1. İlköğretimde Sosyal Bilgiler Dersi ve Önemi.....	3
1.1.1.2. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı.....	5
1.1.2. Değerler.....	10
1.1.2.1. Değerlerin İşlevleri.....	11
1.1.3. Değerler Eğitimi.....	12
1.1.3.1. Sorumluluk Değeri Eğitimi.....	14
1.1.4. Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Değerler Eğitimi.....	19
1.1.4.1. Sosyal Bilgiler Dersinde Sorumluluk Değeri Eğitimi.....	21
1.1.5. İlgili Araştırmalar.....	25
1.2. Araştırmanın Amacı.....	31
1.3. Araştırmanın Önemi.....	32
1.4. Sınırlılıklar.....	33
1.5. Tanımlar.....	33

BÖLÜM II

2. YÖNTEM.....	34
2.1. Araştırmanın Modeli.....	34
2.2. Katılımcılar.....	34
2.3. Verilerin Toplanması.....	36
2.3.1. Görüşme Kılavuzu.....	38

2.3.2.	Görüşme İlkeleri	38
2.3.3.	Görüşmelerin Yapılması.....	39
2.4.	Verilerin Analizi	39

BÖLÜM III

3.	BULGULAR VE YORUMLAR.....	41
3.1.	Sosyal Bilgiler Dersinde Sorumluluk Değerinin Kazandırılmasına İlişkin Bulgular	41
3.2.	Sorumluluk Değerinin Kazandırılmasına Yönelik Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Derslerinde Yapmış Oldukları Etkinliklere İlişkin Bulgular.....	43
3.3.	Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Sorumluluk Değerinin Kazandırılması Sırasında Sınıfta Kullandıkları Materyallere İlişkin Bulgular	46
3.4.	Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Öğrencilerin Sorumluluk Değerini Kazanıp Kazanmadığını Nasıl Değerlendirdiklerine İlişkin Bulgular	49
3.5.	Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Sorumluluk Değerinin Kazandırılmasında Yaşadıkları Sorunlara İlişkin Bulgular	51
3.6.	Sorumluluk Değerinin Daha Etkili Bir Biçimde Kazandırılabilmesi İçin Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Görüşlerine İlişkin Bulgular	55

BÖLÜM IV

4.	SONUÇLAR, TARTIŞMA VE ÖNERİLER.....	59
4.1.	Sonuçlar.....	59
4.2.	Tartışma.....	62
4.3.	Öneriler	72
4.3.1.	Uygulamaya Yönelik Öneriler	72
4.3.2.	Araştırmalara Yönelik Öneriler	73
EKLER	.....	75
KAYNAKÇA	.....	82

ÇİZELGE LİSTESİ

Çizelge	Sayfa No
1. Yeni Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Verilen Değerler	19
2. Çeşitli Ülkelerdeki Sosyal Bilgiler Programında Yer Verilen Değerler	20
3. 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Öğrenme Alanları, Üniteleri, Doğrudan Verilecek Değerler ve Ders Saatleri	22
4. 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Öğrenme Alanları, Üniteleri, Doğrudan Verilecek Değerler ve Ders Saatleri	22
5. Görüşmeye Katılan Öğretmenlerin Cinsiyetleri, Eğitim Durumları ve Hizmet Sürelerine İlişkin Özellikler	35
6. Öğretmenler ile Yapılan Görüşmelerin Görüşme Tarihleri, Görüşme Saatleri ve Görüşme Yerleri	36
7. Görüşme Kodlama Anahtarında Yer Alan Soruların Güvenirlilik Yüzdeleri	40
8. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin “Sosyal Bilgiler Dersinde Sorumluluk Değerinin Kazandırılmasına İlişkin Görüşleri Nelerdir?” Sorusuna Verdikleri Yanıtlar ve Frekans Dağılımları	41
9. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin “Sorumluluk Değerinin Kazandırılmasına Yönelik Olarak Ne Gibi Etkinlikler Yapıyorsunuz?” Sorusuna Verdikleri Yanıtlar ve Frekans Dağılımları	44
10. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin “Sorumluluk Değerinin Kazandırılması Sırasında Sınıfta Ne Tür Materyaller Kullanıyorsunuz?” Sorusuna Verdikleri Yanıtlar ve Frekans Dağılımları	47

11. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin “Öğrencilerin Sorumluluk Değerini Kazanıp Kazanmadığını Nasıl Değerlendiriyorsunuz?”Sorusuna Verdikleri Yanıtlar ve Frekans Dağılımları 49
12. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin “Sosyal Bilgiler Dersinde Sorumluluk Değerinin Kazandırılmasında Sorun Yaşıyor musunuz? Yaşıyorsanız Bunlar Nelerdir?” Sorusuna Verdikleri Yanıtlar ve Frekans Dağılımları 52
13. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin “Sorumluluk Değerinin Daha Etkili Bir Biçimde Kazandırılabilmesi İçin Yapılması Gerekenler Nelerdir?” Sorusuna Verdikleri Yanıtlar ve Frekans Dağılımları 56

BÖLÜM I

1. GİRİŞ

1.1 Problem

Sosyal Bilgiler, kişiye bilişsel, duyuşsal ve devinişsel bilgiler kazandırmayı amaç edinen bilgiler topluluğudur. Bu bilgi ışığında Sosyal Bilgilerin amacı, insandır. İnsanın çevresi ve onun ürettikleri her zaman Sosyal Bilgilerin konusu olmuştur. İnsanın rahat ve huzurlu yaşayabilmesi için, toplum içinde birtakım görevleri yerine getirmesi gerekir. Sözü edilen görevler, toplum içinde onun benliğini koruyacak ve ona kimlik kazandıracak temel davranış biçimleridir. Bu davranışlar, aileler tarafından çocuklara daha doğdukları andan itibaren planlı olmayan bir eğitim ile kazandırılmaya çalışılır. İşte Sosyal Bilgiler eğitiminin asıl amacı, planlı bir eğitimle çocuğu topluma nitelikli bir biçimde kazandırmaktır.

Altı yaşını dolduran bir çocuk, sosyal davranış kurallarını okulda planlı bir biçimde, yaşına ve düzeyine uygun olarak kazanır. Kendisini toplumun bir parçası yapan sosyal değerler okullarda verilmeye başlanır. Birey kazandırılan bu değerler sayesinde kendini toplumun bir üyesi olarak görür ve toplum için çalışmaya başlar (Erden, tarihsiz, s.17).

Bireyi, toplumun bir parçası hâline getirmek okul ve çevredeki eğitim ortamının düzenlenmesiyle olur. Eğitim ortamını biçimlendiren önemli öğelerden biri programdır. Ancak program ne kadar iyi olursa olsun, öğretmenlerin sözü edilen değerleri ve programın önemini kavraması gerekir. Bunun için programı uygulama konusunda özellikle ilköğretim Sosyal Bilgiler dersi öğretmenlerinin hazır bulunuşluluk düzeylerinin ve yetişme koşullarının yeterli olması gerekir. Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin değerler üzerindeki algılarının öğrenilmesi bir takım değerlerin öğrenciler tarafından kazanılmasına da yardımcı olacaktır.

Son yıllarda gerek eğitimde gerekse toplumda yaşanan sıkıntıların, insanlarda özgüven ve sorumluluk bilincinin yeteri kadar edinilmemiş olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Bu durumun düzeltilmesinde, bireylere sorumluluk değerinin kazandırılmasının etkili olacağı ileri sürülebilir. Buna benzer ve insan odaklı çeşitli sorunlara çözümler getiren bilimler Sosyal bilimlerdir.

1.1.1 Sosyal Bilimler ve Sosyal Bilgiler Dersi

İnsanoğlunun varoluşuyla birlikte çevresinde olup biten olayları anlayıp tanımak, sırlarını çözmek, böylece doğayı kontrol altına alıp; rahat ve güvenli bir yaşam sürdürmek en önemli amacı olmuştur. Sürekli değişim içinde olan, çeşitli ve karmaşık sorunlarla karşı karşıya bulunan insanların yaşamında Sosyal bilimler önemli görevler üstlenmektedir. Kişilerin ve toplumların beklentileri arasındaki dengeyi sağlamak için gerekli olan bilgi, beceri ve değerleri kazandırma, ortaya çıkan sorunlara çözüm yolları bulma ve toplum-birey ilişkisinde gereksinimlere yanıt verme yönünden Sosyal bilimler önemli işlevlere sahiptir.

Sosyal bilimler ve Sosyal Bilgiler kavramları çoğu zaman birbirlerinin yerine kullanıldıkları görülmektedir (Sözer, 1998, s.3). Ancak bu iki kavram birbirlerine yakın anlamlar taşısa da farklı kavramlardır. Sosyal Bilgilerin konu alanındaki içerik çoğunlukla sosyal bilimlerin ilgi alanındaki disiplinlerden alınmıştır. Sosyal bilimler genel olarak insanların diğer insanlar arasındaki ilişkileri inceleyen bilim dalıdır. Sosyal bilimler ve Sosyal Bilgilerin ortak çalışma alanı insandır. İnsanın toplumda huzurlu ve mutlu yaşaması her ikisinin de ortak amacıdır. Toplumun manevi amaçları ortak bir kültür anlayışı ile gerçekleşmektedir. Ortak anlayışın temeliyse insanların tarih boyunca iç içe yaşayarak kazandıkları ve ortaya koydukları değerlerle gerçekleşir.

Değerler, Sosyal bilimler kapsamında araştırmalara konu edilmekte ve bunlar çeşitli eğitim programlarıyla öğrencilere aktarılmaktadır. Sosyal bilimlerin çıktılarını ilköğretim düzeyinde öğrencilere kazandırmayı amaç edinen derslerden biri de Sosyal Bilgilerdir. Bu ders sosyal bilimlerin bulgu ve ayrıştırılmalarının, bir toplumda yaşayan insanlar için gerekli olan temel ve ortak öğelerini kapsamaktadır (Kısakürek, 1987, s.5). O halde Sosyal Bilgiler dersinin, sosyal bilim disiplinlerinden seçilmiş bilgilere dayalı olarak oluşturulduğu söylenebilir. Sözü edilen ders, sosyal bilimlere ilişkin değerlerin bireylere ve bu yolla topluma kazandırılmasında önemli bir görev üstlenmektedir. Sosyal Bilgiler, Sosyal bilimlerin bulgularını toplumda gerekli olan yönleriyle ele almakta, toplumu oluşturan bireylerin o toplumdaki yaşayışı, ilişkileri, kültürü, öteki toplumlarla olan ilişkileri içindeki yeri ve bu konulardaki ortak ve temel bilgilerin oldukça kapsamlı bir bölümünü oluşturmaktadır (Sözer, 1998a, s.3).

Sosyal Bilgiler farklı uzmanlar tarafından çeşitli biçimlerde tanımlanmıştır. Bunlardan kimileri şöyle sıralanabilir:

- "Sosyal Bilgiler pedagojik amaçlarla basitleştirilmiş Sosyal Bilimler" (Wesley, 1950'den akt. Schug ve Beery, 1987).
- "Sosyal Bilgiler, kritik sosyal konularda vatandaşlık becerilerinin uygulanması amacıyla, sosyal ve beşeri bilimler kavramlarının disiplinlerarası bir yaklaşımla kaynaştırılması" (Barth, 1997).
- Sosyal Bilgiler "toplumsal gerçekle kanıtlamaya dayalı bağ kurma süreci ve bunun sonunda elde edilen dirik bilgiler" (Sönmez, 1998.s, 16).

ABD' de, profesyonel Sosyal Bilgiler eğitimcilerinin üyesi olduğu Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi (NCSS), 1992 yılında Sosyal Bilgilerin tanımıyla ilgili tartışmalara bir son vermek amacıyla alana kapsamlı bir tanım getirmiştir. Bu tarihten sonra Sosyal Bilgiler uzmanları tarafından üzerinde görüş birliği sağlanan ve tavsiye kabul edilen bu tanım Antropoloji, Arkeoloji, Ekonomi, Coğrafya, Tarih, Hukuk, Felsefe, Siyaset Bilimi, Psikoloji, Din ve Sosyolojinin yanı sıra Beşeri Bilimler, Matematik ve doğa bilimlerinden kendine mal ettiği içerik üzerinde sistematik ve eşgüdümlü bir çalışma sağlar. Sosyal Bilgilerin öncelikli amacı, karşılıklı olarak birbirine bağlı bir dünya da, kültürel farklılıkları olan demokratik bir toplumda, genç insanlara bilgiye dayalı ve mantıklı karar alabilme yeteneklerini geliştirmede yardımcı olmaktır.

1.1.1.1 İlköğretimde Sosyal Bilgiler Dersi ve Önemi

Sosyal Bilgiler dersi, toplumda yaşayan insanların, o toplumun yaşayışı, ilişkileri, kültürü, dünya toplumları içindeki yeri, çeşitli uluslarla bağlantıları konusundaki temel ve genel bilgilerin önemli bir bölümünü kapsamaktadır. Ancak Sosyal Bilgiler; "Sosyal bilimler" denilen Sosyoloji, Ekonomi, Psikoloji, Antropoloji gibi disiplinlerden seçilerek ilköğretim çağındaki öğrencilerin düzeyine uygun, daha somut ve daha yalın özelliklere sahip duruma getirilen konuları içermektedir. "Bu ders, temel kültür öğelerini, birçok alandaki çalışmalardan sağlanan bulgulardan, disiplinler arası bir yaklaşımla alıp yoğurmakta; ilköğretim düzeyine ve kendi yapısına uygun bir anlayışla varlığını bütünleştiren bir ders olarak programdaki yerini almaktadır" (Sözer, 1998b, ss. 12-13).

Bireyin yetişkin bir insan olarak kazanacağı davranışlar büyük ölçüde ilköğretim çağında biçimlenip geliştirilmektedir. Bu dönemde Sosyal Bilgiler dersi özellikle vatandaşlık eğitiminde olması gereken temel özelliklerin kazandırılmasında önem taşımaktadır. “Demokratik topluma etkili katılım için gerekli eleştirel bakış açısı gibi önemli davranışların kazandırılmasında bu derse gereksinim duyulmaktadır” (Kaltsounis, 1987, s.4).

Sosyal Bilgiler dersi çocuklara önemli sosyal becerileri kazandırarak ve onların iyi birer vatandaş olarak yetişmelerine katkı sağlamaktadır. Bu ders aracılığıyla toplumlar bireyleri, kendi toplumsal yapılarına uygun olarak yetiştirmektedir (Deveci, 2003, s.1). Sosyal Bilgiler dersi insanın sınırsız isteklerini karşılamak için sınırlı sayıdaki insan kaynaklarının kullanılmasına ilişkin kavram, beceri ve tutumları geliştirecek türde yaşantıları hazırlayarak onun ekonomik yeterlik kazanmasına yardım eder ve vatandaşlık sorumluluğuna büyük önem verir (Aykaç ve Başar, 2005, s.346). Bu amaçları gerçekleştirmek için Sosyal Bilgiler dersi, her bireyin gücünü en iyi biçimde geliştirecek yaşantılara olanak vererek kendini tanımaya katkıda bulunur. Bu bağlamda Sosyal Bilgiler öğretiminin amaçlarını Kısakürek (1987, ss. 8-9) dört ana kümede toplamıştır. Buna göre Sosyal Bilgiler dersinde:

- ✓ Çocuğun eleştirici, yapıcı, yaratıcı düşünme ve sorun çözme becerileri olarak belirlenen düşünme yetenekleri gelişir.
- ✓ Çocuğun kişilerarası ilişkileri geliştirilerek işbirliği ve sorumluluk bilinci anlayışına sahip kendine güvenen bireyler olarak yetişmesi sağlanır.
- ✓ Temel yurttaşlık hak ve sorumlulukları, anayasa ve diğer yasaların öngördüğü davranış biçimleri, toplumun önem verdiği gelenek ve görenekler kazandırılır.
- ✓ Çocuğa ekonomik olma bakış açısı verilerek ekonomik yaşantısında gereksinimlerini iyi belirleme ve doğru tercihler yapma alışkanlığı kazandırılır.

NCSS'nin Sosyal Bilgiler dersinin amaçlarını şu şekilde belirlediği görülmektedir (NCSS, 1992):

- ✓ Dünyada görülen önemli gelişmelere duyarlı olma davranışını geliştirme,
- ✓ Okul içinde ve toplumda katılım ve gözlem etkinliklerini gerçekleştirme,
- ✓ Demokratik anlayışa uygun karar verme becerilerini kazandırma,
- ✓ Bireysel ve kültürel kimlik anlayışını toplumsal yaşam kavramı bağlamında tanımlama.

Tanımlar ile ulusal ve evrensel amaçlar incelendiğinde görüldüğü gibi Sosyal Bilgiler dersi, ilköğretim basamağında öğrencilere gerekli temel bilgi, beceri ve tutumları kazandırarak onları toplumsal yaşama hazırlayan temel bir ders niteliği taşımaktadır. Bu dersin, bilgiyi hazır olarak sunmak yerine işbirliği ve sorumluluk anlayışına sahip, bilgiye kendi çabası ile ulaşan, ulaştığı bilgileri yorumlayıp değerlendiren ve kullanan bireyler yetiştirmeyi amaçladığı anlaşılmaktadır.

1.1.1.2 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı

Sosyal Bilgiler dersinin doğru bir anlayışla ele alınarak işlenmesi dersin amaçlarına ulaşılmasında son derece önemlidir. Özellikle, toplumlar için artık daha değerli olan düşünen ve sorgulayan bireylerin yetiştirilmesini sağlamak için Sosyal Bilgiler dersinde düşünme becerilerinin kazandırılması ve geliştirilmesinin yanı sıra sosyal değerlerin eğitimi de önem taşımaktadır. Bu noktada program kavramı ön plana çıkmaktadır. Çünkü Gözütok (2000, s.77) tarafından belirtildiği gibi nitelikli bireylerin yetiştirilmesine yönelik bir eğitim, aynı şekilde nitelikli eğitim programlarıyla sağlanmaktadır. Bunun nedeni, yetiştirilecek insan özelliklerinin eğitim programları ile belirleniyor olmasıdır. Bununla birlikte artık nitelikli insan kavramı farklı özellikleri içermektedir ve toplumun farklı beklentileri ile şekillenmektedir. Bu durum bireylerin yetiştirilmesinde temel araç olan eğitim programlarının değerlendirilmesini ve elde edilen sonuçlara bağlı olarak geliştirilmesini gerektirmektedir.

Sosyal Bilgiler alanıyla ilgili derslerin programında Cumhuriyet'in başlangıcından günümüze kadar değişik yıllarda (1926, 1930, 1932, 1936, 1948, 1962, 1968, 1989, 1993, 1998, 2004) programlarda birtakım düzenlemelere gidilmiştir. Bu düzenlemeler çerçevesinde disiplinler arası bir program yaklaşımı ve bir ders olarak Sosyal Bilgilerin, Türkiye'de ilk kez 1960'lı yıllarda benimsendiği görülmektedir. Bu tarihten önce, gerek Osmanlı, gerekse Cumhuriyet dönemlerinde bu dersin kapsamına giren disiplinler, ilköğretim düzeyinde ayrı dersler olarak verilmiştir. Nitekim 1926, 1930, 1936, 1948 programlarında tarih, coğrafya ve yurttaşlık bilgisi dersleri ayrı ayrı yer almıştır (Öztürk ve Dilek, 2002, s.72). Sözü edilen dersler ilk kez 1962 yılında yayınlanan ilkököl programı taslağında disiplinler arası yaklaşımla "Toplum ve Ülke İncelemeleri" adı altında birleştirilmiştir (Sönmez, 1997, s.12). Bu ders, 1968 yılında yayınlanan İlkokul programında "Sosyal Bilgiler" adını almış ve 1998 yılına kadar bu program uygulanmıştır.

1998 yılında ise sekiz yıllık zorunlu ve kesintisiz ilköğretim uygulaması ile ilgili yasanın yürürlüğe girmesinden sonra 4-7. sınıfları da kapsayacak şekilde yeni bir "İlköğretim Okulu Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı" yürürlüğe konmuştur (Sözer, 1998 , ss.9-10).

Program geliştirme çalışmalarındaki süreklilik anlayışına bağlı olarak, günümüzdeki gelişmeler doğrultusunda Sosyal Bilgiler dersi programını yenileme gereksinimi duyulmuştur. Bu nedenle Milli Eğitim Bakanlığının 1998 yılında hazırladığı İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretim Programının yerini 2005–2006 öğretim yılından başlayarak 2004'te yayınlanmış olan Yeni Sosyal Bilgiler Öğretim Programı almıştır.

Daha önceki programlar ile karşılaştırıldığında, 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programının, davranışçı yaklaşımlardan farklı olarak bilginin taşıdığı değeri ve bireyin var olan deneyimlerini dikkate alan bireyin yaşama etkin katılımını, doğru karar vermesini, sorun çözmesini, eleştirel ve yaratıcı düşünmesini destekleyici ve geliştirici bir yaklaşım doğrultusunda hazırlandığı söylenebilir. Bu bağlamda, Millî Eğitim Bakanlığı öğretim programlarının dayandığı teorik alt yapının katı davranışçı bir anlayışı değil, yapılandırmacı bir anlayışı esas aldığı söylenebilir.

Piaget ve Vygotsky yapılandırmacılık felsefesini en çok etkileyen bilim adamlarıdır. Koç ve Demirel yapılandırmacılığı Piaget ve Vygotsky'nin görüşlerine dayalı olarak iki temel grupta incelemektedir: Bilişsel yapılandırmacılık Piaget'nin kuramı ile başlar. Sosyo-kültürel yaklaşımı savunan sosyal yapılandırmacı bilim adamları ise Vygotsky, Leontev ve Bakhtin'dir (Koç ve Demirel, 2000, s.7).

Sosyal yapılandırmacılığın temelinde ise Vygotsky'nin görüşleri bulunmaktadır. Vygotsky, Piaget' ye alternatif güçlü bir kuram geliştirmiştir. Koç ve Demirel'in Sutherland'den aktardığına göre "Bilişsel gelişim çocuklarla çevresindeki bireyler arasındaki karşılıklı etkileşim sonucunda oluşur. Birey ve toplum arasındaki ilişki öğrenmede sosyal etkileşim, dil ve kültürün etkisi Vygotsky'nin çalışmalarının odak noktasıdır. Vygotsky çocuğun yapmış olduğu her bir etkinliği eğitimin merkezine alır. Öğretmen de bu çeşitteki etkinlikleri desteklemelidir" (Sutherland, 1992, s.178, akt. Koç ve Demirel, 2000, s.7).

Yapılandırmacılık, bilginin öğrenci tarafından yapılandırılmasını anlatır. Yani bireyler bilgiyi aynen almaz, kendi bilgilerini yeniden oluştururlar. Kendilerinde var olan bilgiyle

birlikte yeni bilgiyi, yine kendi öznel durumlarına uyarlayarak öğrenirler (Özden, 2003, ss. 54-55).

Yeni Sosyal Bilgiler Öğretim Programının genel amacı bireyin kendisini, yaşadığı toplumu ve dünyayı kendi istek ve becerileriyle anlamasına ve katkıda bulunmasına fırsat ve ortam sağlamak olarak (MEB., 2005, s.17) özetlenmektedir. Program, yapılandırmacılık çerçevesinde gerek içerik ve gerekse öğretim strateji ve yöntemleri doğrultusunda düzenlenmiştir.

Yeni Sosyal Bilgiler Öğretim Programında, Barr, Barth ve Shermis'in (1978) Sosyal Bilgiler öğretimine ilişkin "vatandaşlık aktarımı olarak Sosyal Bilgiler", "Sosyal bilimler olarak Sosyal Bilgiler" ve "yansıtıcı düşünme olarak Sosyal Bilgiler" olarak ortaya koyduğu üç anlayışın önemsendiği belirtilmiştir (MEB, 2005, s.44). Söz konusu yaklaşımlar yeni programda bütünleştirilerek kullanılmıştır. Aslında daha önceki Sosyal Bilgiler Programlarında temel anlayış olan vatandaşlık aktarımından farklı olarak özellikle "Sosyal bilimler olarak Sosyal Bilgiler" ve "yansıtıcı düşünme alanı olarak Sosyal Bilgiler" yaklaşımının bütünleştirilip kullanılması dikkati çekmektedir. Bu bağlamda yeni Sosyal Bilgiler Öğretim Programı Sosyal bilimlerin bulgularından yararlanarak düşünmeyi ön plana çıkaran bir anlayışla öğretimin ele alınması yaklaşımına bağlı olarak oluşturulmuştur.

Programların etkililiği büyük ölçüde programın amaçları, toplumun beklentilerine uygun olarak belirlenmesi ile doğru orantılıdır. Çünkü programın amaçları bireylere kazandırılmak istenen davranışları ifade eder. Çoğu zaman bu davranışlar toplumun beklentilerinin eğitimsel amaçlara dönüştürülmüş biçimidir. Yeni Sosyal Bilgiler Öğretim Programının amaçları 1998 ve daha önceki programlarda görülen ve davranışsal olarak ifade edilen amaçlardan farklıdır. Bu programda yapılandırmacı yaklaşım doğrultusunda amaçlar "kazanımlar" biçiminde ifade edilmiştir (Yaşar, 1998, s.70). Öğrenme alanlarının içeriğini somutlaştıran, eski programlarda davranışsal amaçlar olarak ifade edilen "kazanım", öğrenme süreci içinde, planlanmış ve düzenlenmiş yaşantılar yoluyla öğrencinin kazanması beklenen bilgi, tutum ve değerlerdir. Kazanımların yapısı, yapılandırmacı eğitim anlayışını yansıtmaktadır. Her bir kazanımın "bilgi-beceri-değer" içermesine çalışılmıştır. Davranışçı yaklaşımda, bilgi-beceri-değer ayrı kategoriler hâlinde ele alınmakta iken yapılandırmacı yaklaşımda bunların her biri anlamlı bir bütün içinde

yer almıştır (Safran, 2004, s. 69). Bu bağlamda Yeni Sosyal Bilgiler Öğretim Programı amaçlarının gerçekleştirilebilmesi için belirlenen ilkeler şunlardır (MEB, 2005, s.44):

Yeni Sosyal Bilgiler programı;

- ✓ Her öğrencinin birey olarak kendine özgü olduğunu kabul eder.
- ✓ Öğrencilerin gelecekteki yaşamlarına ışık tutarak bireylerden beklenen niteliklerin geliştirilmesine duyarlılık gösterir.
- ✓ Bilgi, kavram, değer ve becerilerin gelişmesini sağlayarak öğrenmeyi öğrenmenin gerçekleşmesini ön planda tutar.
- ✓ Öğrencileri düşünmeye, soru sormaya ve görüş alışverişi yapmaya özendirir.
- ✓ Öğrencilerin fiziksel ve duygusal açıdan sağlıklı ve mutlu bireyler olarak yetişmesini amaçlar.
- ✓ İlgili kimliği merkeze alarak, evrensel değerlerin benimsenmesine önem verir.
- ✓ Öğrencilerin kendi örf ve adetleri çerçevesinde ruhsal, ahlaki, sosyal ve kültürel yönlerden gelişmesini amaçlar.
- ✓ Öğrencilerin haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren bireyler olarak yetişmesini önemser.
- ✓ Öğrencilerin toplumsal sorunlara karşı duyarlı olmasını sağlar.
- ✓ Öğrencilerin öğrenme sürecinde deneyimlerini kullanmasına ve çevreyle etkileşim kurmasına olanak sağlar.
- ✓ Her öğrenciye ulaşabilmek için öğretme-öğrenme yöntem ve tekniklerindeki çeşitliliği dikkate alır.

Görüldüğü gibi program ilkeleri arasında değerler eğitimi önemli bir ağırlık taşımaktadır. Yeni Sosyal Bilgiler Programında öncekilerden farklı olarak içerik bölümü oluşturulmamıştır. Yalnızca kazanımların getirdiği bir içerik sınırlaması söz konusudur. Programın içeriği, toplumsal yaşamın tüm yönlerini kapsadığı varsayılan sekiz öğrenme alanına ayrılmıştır. Bu alanlar, birbiri ile ilişkili beceri, tema ve kavramların bir bütün olarak görüldüğü yapılardır. Programdaki öğrenme alanları, "Birey ve Kimlik", "Kültür ve Miras", "İnsanlar, Yerler ve Çevreler", "Zaman, Süreklilik ve Değişim", "Üretim, Dağıtım ve Tüketim", "Bilim, Teknoloji ve Toplum", "Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler", "Güç, Yönetim ve Toplum", "Küresel Bağlantılar" biçimindedir (MEB, 2005, ss. 10–11). Bu öğrenme alanları her sınıf için belirlenen esnek yapıdaki ünitelerle etkin hale getirilmiştir. Bu üniteler daha çok kazanımları gerçekleştirmeye yönelik etkinlikleri ifade etmektedir. Bu etkinliklerin öğretmenler tarafından belirlenmesi istenmiştir.

Yeni Sosyal Bilgiler Öğretim Programı öğrenci merkezli bir öğretimi temel almaktadır ve dolayısıyla etkinlik merkezli öğretim yöntem ve tekniklerini ön plana çıkarmaktadır. Geleneksel yapıyı yansıtan bilgiyi sunma, talimatlara uyma ve geri bildirim verme anlayışından farklı olarak düşünme becerilerini ön plana çıkararak bilgiye ulaşmayı ve öğrenmeyi önemseyen bir öğretme-öğrenme süreci öngörmektedir. Bu programda öğrenme süreçlerinde öğrencilerin düşüncelerini, araştırmalarını, sorun çözmelerini ve edindikleri bilgi ve beceriyi yeniden yapılandırıp yaşama geçirmelerini destekleyen yöntem ve tekniklerin işe koşulması gerektiği belirtilmektedir (MEB, 2005, s.101).

Programın değerlendirme boyutu klasik ölçme-değerlendirme yöntemlerini de içermesinin yanı sıra, ağırlıklı olarak "süreç" değerlendirme anlayışı ile oluşturulmuştur. Program, değerlendirme ile yalnızca öğrenme ürünlerini değil öğrenme süreçlerinin de izlenmesini ve gerektiğinde kullanılan ölçme etkinliklerinin değiştirilmesini öngörmektedir. Yeni Sosyal Bilgiler Öğretim Programında değerlendirme, öğrencilerin neyi bilmediklerinden çok, neyi bildikleri ile ilgilenen bir süreçtir. Değerlendirme sürecinin öğrencilerin kazandığı bilgi, beceri ve tutumların sergilenebilmesi için çoklu bir şekilde düzenlenmesi öngörülmektedir. Bundaki amaç öğrencilerin bireysel farklılıklarına göre tüm yeteneklerinin değerlendirilmesini sağlamaktır.

Görüldüğü gibi Yeni Sosyal Bilgiler Öğretim Programı çağın beklentilerine uygun olarak geliştirilmeye çalışılmıştır. Programın geliştirilmesi çalışmalarında araştırma açısından dikkat çekici nokta, programda düşünme becerilerinin öğrencilere kazandırılmasının öncelikli amaçlardan olması ve programın buna göre yapılandırılmaya çalışılmasıdır. Bu çabanın 21. yüzyılda yaşanan gelişim ve değişimlerden kaynaklandığı söylenebilir. Çünkü bu yüzyılda yaşanan toplumsal, ekonomik ve bilimsel alandaki gelişmeler, tüm insanlardan var olan gelişmelerin arttırılarak sürdürülmesini sağlayacak çabalar beklemektedir.

Tüm bu görüşler ışığında öğrenim çağındaki birey toplumsal alanda söz sahibi olabilmek; geçmişi öğrenmek ve sağlam bir vatandaşlık bilgisi ile donanmak için Sosyal Bilgiler eğitimine gereksinim duyar. Değerler yalnızca vatandaşlık değerleriyle bütünleşmiş olgular değildir. Her ne kadar Sosyal Bilgiler bireyin vatandaşlık bilgileriyle donanmış olmasını işaret etse de tanımdaki amaç iyi bir vatandaş olmaktan daha öte iyi

bir insanı işaret eder. Sorumluluklarının bilincinde olan bir bireyin toplum ile çatışması düşünülmemelidir. Kohlberg'in ahlaki değerler eğitimi ile kast ettiği düşünce de budur. Değerler planlanmış bir okul programında öğretilir (Sarı, 2007, s.61).

1.1.2 Değerler

Değer, bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık (TDK, 2008) olarak tanımlanmaktadır. Başaran (1992), değeri, bir nesne, işlem, fikir ve/veya eylemin örgüt içerisinde taşıdığı önemi belirleyen nitelik ve nicelik biçiminde tanımlamakta ve nesne, işlem, fikir ve/veya eylemin değerlendirilmesinde araç olarak kullandıklarını belirtmektedir.

Değer, kültürden bağımsız olarak düşünülemez. Kültür ise paylaşılan değerler, simgeler, ideolojiler, inançlar ve yaşantıların bütünüdür (Şişman, 1994; Akbaba-Altun, 2001). Tural'a göre değer (1992, s.30), "bir sosyal yapının varlık, birlik, işleyiş ve devamının nedeni olarak görülen; onay ve destek gören; korunmaya çalışılan kabullenişlere, inanışlara 'değer' denir. Değerler, kavramlara yüklenen anlamlardır. Değerler, insanın doğal ve toplumsal yaşamı içinde girdiği sayısız etkileşimlerin somut soyut ürünleridir". Güngördü, (2001 s.28) sosyal değerleri, "dünyamızın belli bir kısmı ile ilgili anlayış duygu ve bilgilerimizin bir düzeni" biçiminde tanımlamaktadır.

Bir toplumdaki değerlerin, tümüyle toplumun değerleri olarak ifade edilmesi doğru değildir. Bir toplumda çeşitli sınıflara özgü çeşitli değerler vardır ve bunlar zaman içerisinde değişiklik de gösterebilmektedir. Ancak temelde sosyal değerler tüm insanlığı ve toplumları ilgilendirmeleri bakımından evrenselirler. Değerlerin evrensel niteliklerinin yanı sıra kimi değerler çeşitli toplumlar ve uluslar açısından algılanma durumlarına bağlı olarak ulusal değerler olarak nitelendirilirler. Ulusal ve evrensel değerleri birbirlerine zıt değerler olarak nitelendirmek hatalı bir yaklaşımdır. Ulusallık ve evrensellik birbirlerini kapsayan değerleri içermektedir. Ancak "her ulusun sıkı sıkıya bağlı olduğu ve uğruna yaşamını vermeye hazır bulunduğu, ulusları ulus yapan değerler evrensellikten çok o ulusa ait özellikleri bildirdiğinden ulusal değerler olarak karşımıza çıkmaktadır" (Balibar ve Wallerstein, 1993, s.284). Evrensel değerlerin ulusal yönleri bulunduğu gibi, ulusal değerlerin de evrensel yönleri bulunabilir. Ancak bu ayrımı, ulusal değerlerin evrensellik özelliği yanında, belli bir ülke halkına ait olabilme özelliğinin de var olduğu biçiminde

belirtmek mümkündür. Ayrıca evrensel değerler tüm insanlığın sahip olması istenen değerlerken, ulusal değerler, bireylerin ait oldukları ulusun beklenti ve istekleri doğrultusunda sahip olmaları istenen değerlerdir (Özlem, 1990, ss. 35–75)

Bireyler içinde yaşadıkları toplumun değerlerini genellikle benimseyerek bunları davranışlarında ve seçimlerinde ölçüt olarak kullanırlar. Her toplum iyi ve kötüyü, güzel ve çirkini, neyin uğruna ölünmesi gerektiğini tanımlamaya çalışır. Sosyal olguların insanlar tarafından kolayca algılanması ve sosyal mutluluğun yaşanabilmesi için küçük yaşlardan başlayarak değerler öğretilmelidir. Toplumun kendini kontrol etme sistemini bireylerin algılaması onların daha sonraki yaşantılarına fayda kazandıracaktır.

1.1.2.1 Değerlerin İşlevleri

Toplumsal yaşam içinde önemli özellikleri olan değerlerin bu özelliklere bağlı olarak yerine getirdikleri çeşitli işlevleri bulunmaktadır. Şen'in (2007, s.13) Özensele' den aktardığı değerlerin işlevleri şu şekilde ifade edilmiştir:

1. Sosyal değerler, yaşama uyum standartlarıdır. Bu bağlamda değerler, bilinçli ve amaçlı davranışın genel ölçütüdür. Bu bakımdan değer, sosyal eylemde bulunan bir kişinin sosyal olarak kabullenebilen olgu ve istekleri için temel atıf noktası görevini görmektedir.
2. Değerler, kültürel olarak şekillendirilmişlerdir. Bu bakımdan değerler, kültürün gelişme süreci içinde şekil almaktadırlar. Bu açıdan değerler, kültürün esasını oluşturmaktadırlar.
3. Değerler, insanlarla özdeşleşmişlerdir. Yani sosyalleşme sürecinde değerler, bireyler tarafından öğrenilmektedirler. Kısaca, kişinin kişilik yapısına uyum sağlamaktadırlar. Bunun doğal bir sonucu olarak değerler, bireyin kişiliğinin bir parçası olarak görülmektedirler.
4. Değerler, sosyal bir boyuta sahiptirler. Yani değerler, hem zihinsel hem de duygusal yönü belirten ifadelerdir.

Sosyal değerler, belli sosyal sonuçlara yol açarlar. Bu sosyal sonuçlar literatürde, sosyal değerlerin işlevleri olarak adlandırılmaktadır. Şen'in (2007, s.14) Fichter'den aktardığı işlevler şunlardır:

a. Değerler, kişilerin ve birlikteliklerin sosyal değerinin yargılanmasında araç olarak kullanılırlar. Tabakalaşma sistemini mümkün kılarlar. Bireyin toplumun gözünde nerede olduğunu bilmesine yardım ederler.

b. Değerler; toplumun dikkatini çeker ve bireylerin dikkatini önemli olarak görülen maddi kültür nesnelere üzerinde odaklarlar. Bu değerli nesnelere, her zaman birey veya grup içinde en iyi olmayabilirler. Fakat o nesnelere için çaba gösterilmesine yol açtığı da bir gerçektir.

c. Her toplumdaki ideal düşünme ve davranış biçimleri, değerler tarafından işaret edilir. Değerler, sosyal olarak kabul edilebilir davranışın adeta şemasını çizerler. Böylece bireyler de hareket ve düşüncelerini en iyi hangi yolda gösterebileceklerini kavrayabilirler.

d. Değerler, bireylerin sosyal rollerini seçmesinde ve gerçekleştirilmesinde kılavuzluk ederler.

e. Değerler, sosyal kontrolün yaptırım araçlarıdır. Kişileri sosyal davranış kurallarına uymaya yöneltirler. Değerler ayrıca onaylanmayan davranışları engellemektedirler.

f. Değerler, dayanışma araçları olarak da işlevde bulunurlar. Bireyler aynı değeri güden bireylere doğru çekimlenirler. Ortak değerler, sosyal dayanışmayı yaratan ve sürekli kılan en önemli faktörlerdendirler.

1.1.3 Değerler Eğitimi

Sosyal bir varlık olarak insan, toplum içerisinde yaşamak ve içinde yaşadığı toplumun değerini, inançlarını, davranış biçimlerini dikkate almak zorundadır (Doğan, 1993, s.13). Bireyin sosyal yaşama uyum sağlaması sosyalleşme olarak adlandırılmaktadır. Sosyalleşme, "bireyin toplumda var olan değer yargıları ve davranış kurallarını değiştirme süreci" olarak tanımlanmıştır. Sosyalleşme süreci, hem bireyin toplumsal bir varlık olabilmesini, hem de toplumun sürekliliğini sağlar. Bir yandan da bireye belli bir benlik

kazandırır. Sosyalleşme ile bireyler, temel davranış yollarını öğrenirler. Sosyal yaşama uyum, toplumsal yapı içindeki kişi, grup ve kurumlarla birlikte, uyumlu bir biçimde yaşamak olarak da tanımlanabilir. Bütün bunlar dikkate alındığında sosyalleşme için bireylerin sosyal değerleri kazanması ve geliştirmesi süreci olduğu söylenebilir.

Değerlerden arındırılmış ve değerleri kapsamayan bir eğitim olamayacağından neyin doğru neyin yanlış, neyin öncelikli ve önemli olduğunu vurgulamada eğitimcilere kılavuzluk edecek ilkelerin olması gerekir. Yönetim sürecinin her aşamasında değerlere göre hareket etmek önemli olmakla birlikte, özellikle karar verme sürecinde, yöneticilere kılavuzluk etmeleri gerekliliği açısından değerler önemlidir. Bununla birlikte, alınan kararların başkalarının yaşamlarını da doğrudan etkilediği düşünüldüğünde, yöneticilerin, aldıkları kararları belirli ilkelere dayandırmaları ve bu ilkelerin farkında olmaları gerekir.

Temel insani değerleri benimsemiş bireyler yetiştirmek aile, toplum ve okulun başlıca görevleri arasındadır. Okullar, yeni neslin değerlerini, alışkanlıklarını ve sosyal davranışlarını etkileyebilmelidir. Çağın getirdiği olumsuz durumlar karşısında, okullar öğrencilerine iyi tercihler kazandırabilmek için seçenekler gösterebilmeli ve aynı zamanda bu tercihleri yapabilme stratejilerini ve amaçlarını sunabilmelidir.

Bir toplumun geleceğinin iyi yetişmiş ve karakter sahibi insanlara bağlı olduğu tartışma götürmez bir gerçektir. Ancak insanlar toplumca kabul görmüş ahlakî karaktere kendiliğinden sahip olamazlar. Bu nedenle öğrenim çağındaki her bireyin uygun ahlakî kararlar ve davranışlar sergilemesine yardımcı olacak değerler ve becerilerle donatılması kaçınılmaz olarak okulların temel amaçları arasındadır. Dolayısıyla karakter eğitimi ayrı bir program gibi değil, tam aksine okulun bütün ders programlarına eklemlenmiş (bütünleşmiş) bir program olarak düşünülmelidir.

Değerler, çoğunlukla kalıcı özelliğe sahiptirler ve güç bir şekilde değişirler (Selvi, 2007, ss.1171–1172). Bu sebeple, eğitim-öğretim sürecinde planlı ve sistematik bir biçimde değerler eğitimi uygulamalarına yer verilmelidir. Ancak uygulamalar sırasında bir takım sorunlarla karşılaşmaktadır. Halstead'e göre değerler eğitiminde karşılaşılan sorunlar iki temel başlık altında incelenebilir (Halstead, 2000, ss. 9–10). Bunlar şöyledir:

- a) Okullarda uygulanan öğretim programlarında yer alan ve eğitim-öğretim sürecinde kullanılan değerlerin sayısı ve çeşitliliği fazladır. Buna karşılık öğretilecek değerler üzerinde çok az uzlaşma vardır. Dolayısıyla bu durum, bir kargaşaya neden olmaktadır.
- b) Çocuklar okul dışından edindikleri değerler ile okulda öğrendikleri değerler arasında çatışmaya düşmektedirler

1.1.3.1 Sorumluluk Değeri Eğitimi

Sorumluluk değeri “Kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi, sorun, mesuliyet.” (TDK, 2008, s. 623) olarak tanımlanmaktadır. Bireyin üstüne düşen görev olarak düşünüldüğünde birçok sorumluluğunun olduğu söylenebilir. Vatana karşı sorumluluk, aileye karşı sorumluluk, çevreye karşı sorumluluk, insanlara ilişkin sorumluluk vb. Eğer insanlar tüm sorumluluklarını yerine getirirler toplumsal uzlaşımın sağlanması hiç de zor değildir. Yapılan tanımlar incelendiğinde Sosyal Bilgilerin, sosyal bilim disiplinlerine ait bilgilerin, toplumsal yaşama ilişkin temel ve ortak yönlerinin toplandığı bir alan olduğu söylenebilir. Bu toplumsal olgu ve görüşleri sosyal bilim alanında disiplinlerarası bir yaklaşımla birleştirilmekte, toplumsal yaşamda kullanılmaya hazır olarak öğrencilere kazandırmaktadır. Değerler toplumsal yaşamdaki duyuşsal boyut içinde önemli bir yere sahiptir (NCSS, 1992, Akt: Doğanay ve Sarı, 2004, s.359). Değerlerin kazandırılması ailede başlar ancak okulların bu konudaki rolü büyük önem taşımaktadır. Okulda kazandırılması amaçlanan bu değerler birbirleri ile etkileşim halindedir. Ancak çocuğun psikososyal gelişiminde başarı ve özgüven için önkoşul niteliği taşıyan sorumluluk, toplum bilincinin yerleştirilmesinde oldukça etkilidir. Meslekte, ailede ve yaşamın her alanında doyum elde etmenin yolu, sorumlulukların eksiksiz olarak yerine getirilmesinden geçer. Bitirilmemiş işler, eksik kalan yaşantılar, bireyleri yeni görevler için hazır ve istekli olmaktan alıkoyar.

Sorumluluk sahibi bireyler, görevlerini tam ve zamanında yapmak üzere kendilerini güdüleyebilirler. Yontar (Cüceloğlu, 2002, s.211, akt. Yontar, 2007, s.7) sorumluluğun gelişmesi için insanın sorumluluk alabileceği bir ortamda yetişmesi gerektiğini ifade etmiştir. Kişinin yetiştiği ortamda, kendisi için seçim yapma ve yaptığı seçimin sonuçlarından sorumlu olma fırsatı verilmemişse, sorumluluk duygusunun

gelişemeyeceğini belirtmektedir. Bu nedenle çocuklarına kendi düşüncelerini söyleme ve uygulama olanağı vermeyen ailelerde, çocukların olgunlaşamayacağını vurgulamıştır.

Tüm sorumluluğu kendi üzerine alan ve çocuklarını her türlü sorumluluktan kurtaran anne ve babalar, kendi yaşamlarını biçimlendirmekten aciz, sürekli başkalarının yönetiminde olmaya yönelik bireyler yetiştirirler. Bu tür ailelerde yetişen kişiler, yaşamlarında yer alan olaylardan kendilerini değil, başkalarını sorumlu tutarlar (Cüceloğlu, 1996, s.54). Türk Milli Eğitiminin temel ilkelerinde, “Güçlü ve istikrarlı, hür ve demokratik bir toplum düzeninin gerçekleşmesi ve devamı için yurttaşların sahip olmaları gereken demokrasi bilincinin, yurt yönetimine ait bilgi, anlayış ve davranışlarla sorumluluk duygusunun ve manevi değerlere saygının, her türlü eğitim çalışmalarında öğrencilere kazandırılıp geliştirilmesine çalışılır...” (1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu, 1973, madde 11) ifadesiyle yer alan sorumluluk bilinci, ancak özgüven sahibi, iç denetimli bireylerde geliştirilebilir. Bu nedenle öğretmenler öğrencileri yaşama hazırlarken, kendi ayakları üzerinde durabilen, özgüveni yüksek, topluma ve kendine karşı görev ve sorumluluklarının bilincinde olan bireyler olarak yetiştirmelidirler. Bunun için onlara değer ve inançlara saygılı bireyler olduklarını göstermek gereklidir.

Geleneksel sınıflarda öğretmenin temel sorumluluğu, öğrenciye bilgiyi doğrudan aktarmaktır. Öğretmen öğrencilere ne öğreneceklerini ve nasıl yorumlayacaklarını söyler. Geleneksel sınıflarda öğretmen her şeyi bilmeli ve bunları öğrencilerine aktarmalıdır. Öğrenciler, öğretmenin söylediğini not alırlar ve onun anlamlandırdığı biçimde dünyayı kavramaya çalışırlar. Başarılı öğrenciler öğretmenin kavramlarına benzeyen kavramlar geliştirirler. Yapılandırmacı sınıflarda ise öğretmenin rolü bilgiyi öğrencilere basitçe aktarmak ve öğrencilerin yanlışlarını düzeltmek değildir. Onların yeni düşünme yolları geliştirmelerine yardımcı olmak ve öğrencileri etkin kılmaktır. Etkin olmak yalnızca fiziksel olarak hareket halinde olmak demek değildir; öğrenenlerin bilişsel açıdan etkin olması yani düşünmesi, eleştirmesi, sorgulaması, ön bilgilerini harekete geçirerek yeni anlamlar oluşturması anlamına gelir. Öğretmen öğrenme yaşantılarını düzenlemek ve etkin katılımı sağlamak için öğrenenlerin bakış açısı, ilgi ve gereksinimlerinden yola çıkmalıdır (Babadoğan, 2003, s.157).

Yapılandırmacı yaklaşımda öğrencinin sınıf yönetiminde geleneksel yaklaşıma göre, daha fazla rol üstlenmesi ve daha fazla sorumluluk alması gerekir. Geleneksel sınıflarda

öğretmenler genellikle sınıfın en önündedirler ve sınıfı sürekli kontrol ederler. Yapılandırmacı sınıflarda ise öğretmen öğrencileri gözlemleyen ve daha çok dinlemeyi tercih eden kişidir. Yapılandırmacı öğrenme ortamlarında kimi öğrenciler aniden ve neredeyse tamamını üstlendikleri sorumlulukla ne yapacaklarını şaşırırlar. Bu sorunun üstesinden gelmek için kılavuzluk yapmalı ve sorumluluk öğrencilere yavaş yavaş bırakılmalıdır.

Babadoğan'a göre günümüzde sorumlu davranışın geliştirilmesinde geleneksel sınıf süreçlerinin yerine aktif öğrenmeye dayalı oluşturulan yapılandırmacı sınıf süreçleri uygulanmaya başlanmıştır (Babadoğan, 2003, s.67). Yapılandırmacı öğrenme kuramı öğrenme sürecinde öğretmen ve öğrenci rollerini değiştirmekte ve öğrenciyi tüm sürecin merkezine yerleştirmektedir. Öğrenciler sınıfa, yaşantı ve bilgileri tarafından şekillendirilen bilişsel yapılarla gelirler. Öğrenmenin oluşabilmesi için, yeni bilginin öğrencinin amaçları ve önbilgileri ile bağlantılı olması gerekir. Öğretmen ise bilgiyi aktaran değil yapılandırmaya yardımcı olan kişidir. Öncü 2002 (akt. Yontar, 2007, ss. 32 - 33), eğitimcilerin çocuklara erken yaşlarda sorumluluk kazandırmak amacıyla kullanabilecekleri bazı alternatif eğitim modelleri bulunduğunu bildirmiştir. Yontar'ın (2007) Duke ve Jones'ten (1985) aktararak belirttiğine göre bu modeller şöyle sıralanabilir:

"1.Özerk Öğrenen Modeli: 1991 yılında George Betts tarafından geliştirilmiştir. Çocukları öğrenme sorumluluğuna yönelten, bireysel gereksinimleri göz önünde bulundurarak onları yaratıcı etkinlikler içine katan bir öğrenme modelidir. Bu modelde yer alan bireysel gelişme boyutu çocukların bilişsel, duygusal ve sosyal becerilerini geliştirir. Çocuklar bu becerileri kazandıkça yaşam boyu kendilerine gerekli olacak birçok yaratıcı davranışı da geliştirebilirler.

Her bir alan belirli yetenekleri geliştirmeye yönelik daha belirgin becerilere bölünmüştür. Örneğin; öğrenme becerilerini geliştirmek için; problem çözme, organizasyon, yaratıcılık, düşünme, yazma, karar verme, amaç belirleme, görüntüleme, araştırma, bilgisayar kullanma ve çalışma alışkanlığı becerilerinin çocuğa kazandırılması gerekmektedir.

Özerk modelde yer alan bir diğer boyut da "zenginleştirilmiş etkinlik" boyutudur. Bu boyut; çocukların araştırmak istedikleri olgulara ve nasıl araştırma yapmak istediklerini belirlemelerine olanak sağlamaktadır. Bu yolla çocuklar bir dizi yaratıcı yöntem kullanarak kendi ilgilerini de keşfetmektedirler. Bu modelde testler, proje planları ve çalışma raporları olan portfolyolar aracılığıyla çocukların gelişimleri izlenebilmektedir.

2.Renzulli Modeli: Joseph Renzulli tarafından 1977 yılında geliştirilmiştir. Bu modelde çocuklar kendi ilgilerine göre istedikleri kadar derine ve ayrıntıya inerek öğrenme olanağı bulmaktadırlar. Modelde tüm öğrencilerin kendi yaşantılarından sorumlu olmaları temel alınarak gelişmeleri sağlanmaktadır. ABD ve Kanada'da uygulanan bu modelde çocuklar kendi yaşamlarından, öğrenmelerinden ve yaratıcılıklarından sorumluluk duymayı ve sorumluluk almayı öğrenmektedirler. Bu model üç aşama içermektedir. Birinci aşamada öğrencilere konular tanıtmakta ve konuları daha yakından tanımaları için olanak sağlanmaktadır. İkinci aşamada; çocukların doğrudan katılımı sağlanarak düşünme süreçlerini en üst düzeye çıkarmaları amaçlanmaktadır. Üçüncü aşamadaysa; her bir öğrencinin kendileriyle aynı alana ilgi duyan diğer öğrencilerle birlikte, kendi öğrenme yeteneklerine göre yerleştirilmeleri ve öğrenme sorumluluğunu geliştirmeleri öngörülmektedir.

3.Başarı Modeli (İnsancıl Model): Bireyin kişilik özelliklerini korumayı amaçlayan bu modelde çocuğun öz-saygısı, öz anlayışı, öz gerçekliği, kişiler arası ilişkilerde başarılı olması bakımından en önemli unsurlar olarak görülmektedir. Çocuklar için olumlu sosyal gelişim amaçlanmaktadır. Bu model bireyin duygularının önemini ve uzun süreçte amaçlarının değerini vurgulamaktadır. Her bir bireyin kendinin farkına varmasını ve kimliğini ve kültürünü araştırmaya yönelmesini temel alan bu modelde, bir yandan da olumlu öğretmen ve öğrenci ilişkisinin gelişimi sağlanmaktadır. İnsancıl modelin temelinde olumlu ilişkiler yoluyla bireylerin okul başarılarını yükseltme, sorumluluk duygularını ve karar verme becerilerini geliştirme yatmaktadır. Alanyazın incelendiğinde öğrencilerin sorumluluk almalarına fırsat sağlayan durumlar; Sınıf kurallarını belirlemek ve bunlara uymak, sonuçları belirlemek (mantıksal sonuçlar) ve uyumu sağlamak, kişisel davranışını değerlendirmek kişisel gelişimini kaydetmek ve/veya değerlendirmek, kişisel davranışını düzeltmek için plan geliştirmelidir. Akademik amaçların belirlenmesine katılmak, öğrenme etkinliklerini seçmek, gruplarla çalışmak, sınıfta bağımsız olarak çalışmak, sınıf dışında bağımsız olarak çalışmak, akranlarının davranışlarını değerlendirmek, akranlarının davranışlarını düzeltmelerine yardımcı olmak, sınıf yönetimi ile ilgili kuralları belirlemek, öğretmenlere geribildirim sağlamak, sınıf toplantılarına katılmak, okul programını değerlendirme olarak ifade edilmektedir. Bu durumlar, yalnızca öğrencilerin kişisel öğrenme ve sosyal davranışlarını değil, aynı zamanda akran desteğine ilişkin öğrenci sorumluluğunu ve öğretmenin öğrenme ortamını oluşturmada daha üretken olmasını da içeren geniş bir yelpazedeki davranışları kapsamaktadır.”

Duke ve Jones (1985, ss 280 – 281. akt. Yontar, 2007, ss. 34 – 35) öğrenci sorumluluğunu geliştirmenin okul disiplini alanına girdiğini ifade etmiş ve öğrencilerin daha fazla sorumluluk almalarına yardımcı olacak 14 yaklaşım belirlemiştir. Bunlar şöyle sıralanabilir:

- 1. Oto kontrol:** Öğrenciler, beklenen davranışları gösterene kadar akademik gelişimleri hakkında bilgi toplarlar.
- 2. Amaç belirleme:** Öğrenciler, gerçekçi akademik ve davranışsal amaç belirleme hakkında bilgi edinirler.
- 3. İçsel konuşma:** Öğrenciler, kavramsal davranış değiştirme adlı yöntemle davranışlarını kontrol etmeyi öğrenirler.
- 4. Bedensel kontrol (sakinleşme) stratejileri:** Düşüncesizce davranan öğrencilere gerilim, endişe ve sıkıntılarını kontrol edebilmek için rahatlama becerileri gibi çeşitli teknikler öğretilebilir.
- 5. İletişim becerileri:** Temel iletişim becerileri, çatışma çözümü ve gereksinimleri dile getirme konusunda etkili bir şekilde sorumluluk almanın başlıca önkoşuludur.
- 6. Sosyal beceriler:** Karmaşık sosyal durumlarla baş edebilmesi için öğrenciye yeni insanlarla tanışma, yardım isteme, başkalarını destekleme ve olumsuz akran baskısına karşı koyma gibi konularda yardımcı olmak üzere çeşitli programlar geliştirilmiştir.
- 7. Ders çalışma becerileri:** Ödevini başarılı bir şekilde tamamlaması için gerekli becerileri öğrenciye kazandırmak üzere programlar geliştirilmiştir.
- 8. Grup becerileri:** Öğrencilere, grupta işbirliği içerisinde nasıl çalışacakları öğretilebilir.

9. Karar verme becerileri: Sosyal beceri eğitimi, öğrenciye etkili kararlar vermede yardımcı olmayı amaçlayan programlarla yakından ilişkilidir.

10. Çatışma çözüm becerileri: Öğrencilere etkili çatışma çözümünün öğretilerek sorumluluk gelişiminin kolaylaştırılması sağlanmalıdır.

11. Belirli değerlerin öğrenimi: Sorumluluk, sosyal olarak kabul gören davranışları destekleyen değerlerin içselleştirilmesi konusunda öğrencileri yüreklendirmekle arttırmalıdır.

12. Ahlaki gelişim etkinlikleri: Ahlaki yargılarını gözden geçirme ve ahlaki düşünme becerilerini geliştirme doğrultusunda öğrencilere yapılandırılmış fırsatlar sağlanmalıdır.

13. Akran desteği becerileri: Öğrencilere, Olumlu Akran Kültürü gibi programlar sunulur ve akranlarına günlük problemlerin her biri ile ilgili yardım becerileri kazandırılmalıdır.

14. Öğrenme çevresinin kontrolü: Eğer iyi öğretimin karakteristiklerinden biri olarak bireysel öğrenmelerinin nasıl olduğu ve neden öğrenme çevrelerinin böyle yapılandırıldığı belirlenirse öğrenciler, okul iklimi ve öğretmen etkililiği ile ilgili donanıma sahip öğretmenler tarafından desteklenmelidir.

Bunlar kesin olarak ayrılmamakla birlikte bazıları, sosyal ve kişisel becerileri geliştirme rolünü üstlenen özel eğitimciler ve kılavuz öğretmenler tarafından en yaygın olarak kullanılan yaklaşımlardır. Bunların bazıları sınıf öğretmenleri tarafından da kullanılabilir (Yontar, 2007, s.35).

Sorumluluk değeri bir öğrencide insanlarla kolay iletişim kurmak için gerekli olan yetenekleri geliştirmede önemli rol oynamaktadır. Ailede informal olarak başlayan eğitim okulda formal düzeyde ve planlı olarak verilmektedir (Yavuzer, 1996, s.87). Piaget çocukların ilköğretim I.Basamakta, değerlerin kazanımında bu yaşlardaki eğitim ortamlarının değerlere yönelik gözlem yapılmasında gelişim özelliklerinin de dikkate alınmasının önemli bir durum olduğundan söz eder (Senemoğlu, 2005, s.157).

Türkiye'deki eğitim sistemi, yoğun bir biçimde sınav merkezli olarak çalışmaktadır. Bu uygulama, kazanan ve kaybeden çocuklar yaratmaktadır. Kuralcı bir eğitim geleneğine ve derslere dayalı bir program hazırlama yaklaşımına sahip olduğu sürece de bu değişmeyecektir. Ayrıca okullarda süregelen bu yaklaşım evlerdeki çabalarla da desteklenmektedir. Genellikle pek çok aile çocuklarını okulda ve evde uysal yapabilmek için inanılmaz zaman ve enerji harcamaktadır. Bununla birlikte aynı çocuklardan bağımsız

ve yaratıcı düşünebilmeleri beklenmektedir. Açık bir çelişki olarak ortaya çıkan bu durum, istemek ve ulaşmanın aynı kavramlar olmadığını çok net biçimde ortaya koymaktadır.

1.1.4 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Değerler Eğitimi

Sosyal Bilgiler çoğu zaman bir ezber dersi kimliği kazanmış gözükmektedir. Ancak yeni öğretim yöntemleri ve süreç değerlendirmenin kullanıldığı bir sistemde, sonucun öneminden çok niçin ve nasıl sorularına yanıt aranmaktadır. Bu da dersin ezberci niteliğini değiştirmektedir. Örneğin müze gezileri ve gazete kullanımının, ders içerisinde bir öğretim tekniği olarak kullanıldığı durumlarda yaparak ve yaşayarak öğrenmeye bir adım daha yaklaşılmaktadır. Toplumla, özellikle çocuklarla ilişki kuramamış olan müzelerimizin ve değerli eserlerin yaşamda yerini bulması, Tarih ve Sosyal Bilgiler eğitimi yoluyla değerler eğitimine önemli katkılar sağlamaktadır. Yeni Sosyal Bilgiler Öğretim Programı içerisinde yer verilen değerlere Çizelge 1’de yer verilmiştir.

Çizelge 1
Sosyal Bilgiler Programlarında Yer Verilen Değerler

Aile birliğine önem verme	Adil olma
Özgürlük	Barış
Bağımsızlık	Bilimsellik
Çalışkanlık	Dayanışma
Duyarlılık	Dürüstlük
Estetik	Hoşgörü
Misafirperverlik	Sağlıklı olmaya önem verme
Saygı	Sevgi
Sorumluluk	Temizlik
Vatanseverlik	Yardımseverlik

(Doğanay,2003.s.263)’dan alınmıştır

Önemli olan, eğitim programlarında yerini almış olan bu değerlerin nerede ve nasıl kullanılacağıdır. Programlar içerisinde yaşamın temel gerçeği olan Sosyal Bilgilerin, toplumun en temel yargılarından bağımsız olması elbette düşünülemez (Kılıç, 2004, s.19).

Çizelge 2’de çeşitli ülkelerin Sosyal Bilgiler Programlarında yer verdikleri değerler belirtilmiştir.

Çizelge 2
Çeşitli Ülkelerdeki Sosyal Bilgiler Programlarında Yer Verilen Değerler

Ülke	Ortak Değerler
Türkiye	Adil olma, Bağımsızlık, Barış, Bilimsellik, Çalışkanlık, Dayanışma, Duyarlılık, Dürüstlük, Eşitlik, Hoşgörü, Özgürlük, Saygı, Sevgi, Misafirperverlik, Sorumluluk, Temizlik, Vatanseverlik, Sağlıklı olmaya önem verme, Yardımseverlik, Aile birliğine önem verme (Kıroğlu, 2006).
Yeni Zelanda	Doğruluk, İtaat etme, Başkalarını düşünme, Dürüstlük, Saygı, Sorumluluk, İyi kalplilik, Merhamet, Görev (Heenon, 1996).
Avustralya –Queensland	Tarafsızlık, Gerçeğe saygı, Akıl yürütmeye saygı, Adalet, Eşitlik, Başkalarının iyiliğini düşünme, Özgürlük, Çeşitliliği kabul etme, Çatışmalara barışçıl çözümler arama (Moroz ve Reynolds, 2000).
ABD	Özgürlük, Gizlilik, Doğruluk, Hukukun üstünlüğü, İnsan onuru, Adalet, Sadakat, Uluslararası insan hakları, Hakkaniyet, Eşitlik, Sorumluluk, Dürüstlük, Çeşitlilik, Otoriteye saygı (NCSS, 1984)

(Doğanay, 2003, s.263)’dan alınmıştır.

Çizelge 2’de görüldüğü gibi ülkemiz Sosyal Bilgiler Öğretim Programında birçok değer programda yer verildiği görülür. Değerlerin programda yer bulması kuşkusuz sevindiricidir. Ancak önemli olan ne kadar değer verildiği mi yoksa ne kadar değer öğrenci tarafından içselleştirilip davranış haline getirildiği midir? Değer bombardımanı yapmak yerine değerleri öğrenme alanları içine orantılı olarak kaynaştırmak daha doğru olacaktır.

1.1.4.1 Sosyal Bilgiler Dersinde Sorumluluk Değeri Eğitimi

Tezgel'in Önder'den aktardığına göre (Önder, 2003, s.219, akt. Tezgel 2007 , s.6) çağımızda birçok ülkede, okul öncesinden başlayarak, üniversiteye kadar geçen süreçte değerler eğitimine yönelik kapsamlı çalışmalar yapılmaktadır. ABD'de vatandaşlık eğitiminin temel ilkeleri arasında yer alan değer eğitiminin amacı, öğrencilerin “amaçlı, gayretli ve olumlu” bireyler olarak yetiştirilmelerine yardımcı olmaktır (Kıncal, 2002, s.180). Belçika'da Etik dersi programında “değerlerin ortaya çıkarılması” amaçlanmaktadır. Bu eğitimlerde öğrencilere hiç bir düşünceyi dayatmaksızın, değerlerin tartışma yöntemleri ile ortaya çıkarılması üzerinde durulmaktadır. “Ahlâkî ikilem” ilkesi çerçevesinde örnek olay ve drama yöntemleri ile öğrencilere ahlâkî doğruları buldurma da derste en çok kullanılan yollardandır (Aydın, 1999, ss. 101–147). Yeni programların içeriğinde de değerler eğitimine yönelik çalışmalar yapılmıştır. Bu çerçevede Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında değerlere ve eğitime özel önem verilmiştir. Programda öncelikli değerler belirlenmiş ve bu değerlerin öğretiminde örnek olaylardan hareket edilmesi, değer açıklama, değer analizi ve ahlaki muhakeme gibi çağdaş yaklaşımların kullanılması gerektiği ifade edilmiştir (Akbaş, 2006, s. 290).

Sosyal Bilgiler Eğitimi ile bireylere kazandırılması amaçlanan değerlerden biri de sorumluluktur. Bu değerın Sosyal Bilgiler dersi için taşıdığı önemi ortaya koymak için dersin öğretim programını incelemekte yarar vardır. Sosyal Bilgiler programında değerler eğitimine ilişkin kazanımlar çizelgeler haline getirilmiştir. 6. ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler dersi öğrenme alanları, üniteleri, doğrudan verilecek değerler ile süreleri Çizelge 3 ve Çizelge 4'te gösterilmiştir.

Çizelge 3
6.Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Öğrenme Alanları, Üniteleri, Doğrudan Verilecek Değerler ve Ders Saatleri

ÖĞRENME ALANI	ÜNİTE	DOĞRUDAN VERİLECEK DEĞER	DERS SAATİ	ORANI (%)
Birey ve Toplum	Sosyal Bilgiler Öğreniyorum	Bilimsellik	12	11
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	Yeryüzünde Yaşam	Doğal Çevreye Duyarlılık	15	14
Kültür ve Miras	İpek Yolunda Türkler	Kültürel Mirasa Duyarlılık	24	23
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	Ülkemizin Kaynakları	Sorumluluk	18	17
Küresel Bağlantılar	Ülkemiz Ve Dünya	Yardımseverlik	12	11
Güç, Yönetim ve Toplum	Demokrasinin Serüveni	Hak ve Özgürlüklere Saygı	15	14
Bilim, Teknoloji ve Toplum	Elektronik Yüzyıl	Çalışkanlık	12	10
GENEL TOPLAM			108	100

(T.T.K.B.İlköğretim 6.Sınıf Sosyal Bilgiler Programı 2005'ten alınmıştır.)

Çizelge 4
7.Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Öğrenme Alanları, Üniteleri, Doğrudan Verilecek Değerler ve Ders Saatleri

ÖĞRENME ALANI	ÜNİTE	DOĞRUDAN VERİLECEK DEĞER	DERS SAATİ	ORANI (%)
Birey ve Toplum	İletişim ve İnsan İlişkileri	Farklılıklara Saygı	12	11
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	Ülkemizde Nüfus	Vatanseverlik	12	11
Kültür ve Miras	Türk Tarihinde Yolculuk	Estetik	27	25
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	Ekonomi ve Sosyal Yaşam	Dürüstlük	18	17
Bilim, Teknoloji ve Toplum	Zaman İçinde Bilim	Bilimsellik	12	11
Güç, Yönetim ve Toplum	Yaşayan Demokrasi	Adil Olma	12	11
Küresel Bağlantılar	Ülkeler Arası Köprüler	Barış	15	14
GENEL TOPLAM			108	100

(T.T.K.B.İlköğretim 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Programı 2005.)

Çizelge 3 ve Çizelge 4'te de görüldüğü gibi öğrenme alanı ve üniteler arasında, amaçlanan davranışlar konusunda bir uyum söz konusudur. Ancak değerler konusunda bir uyum olmadığı söylenebilir. İyi bir birey olarak yetiştirilmesi düşünülen öğrencilerin bu konuda kazanması gereken değerlerden biri sorumluluktur. Sorumluluğun tüm değerlerin temeli olduğu ileri sürülebilir. Oysa yeni programda sorumluluk değerine oldukça az oranda yer verildiği söylenebilir. 6.sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programında yedi üniteden yalnızca

“Ülkemizin Kaynakları” ünitesinde doğrudan verilmesi gerekli değerler arasında yer alırken; 7.sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programında doğrudan verilmesi gereken değerler arasında sorumluluk değerine rastlanmamıştır.

Yeni Sosyal Bilgiler Öğretim Programı grup etkinliklerine önem verdiği için her bir grup üyesinin de görevlerini yerine getirmesi gerekir. Böylelikle grup elemanlarının sorumluluk değerini kavramış bireyler olmaları gerektiği anlaşılmaktadır. Sorumluluk değerlerine sahip olmayan bireylerle yapılacak eğitimin, kazandırılması düşünülen amaçların inandırıcılığını ve programın başarısını olumsuz yönde etkileyeceği söylenebilir.

Evrensel anlamda sorumluluğun öğrenciye kazandırılması onun sosyalleşmesi anlamına gelir. Sosyalleşme alanında yapılacak her türlü çalışma Sosyal Bilgiler dersinin alanına girdiğinden bireyin yaşama hazırlanmasında önemli bir rolü vardır. Bu düşünce hem bireyin kendisine karşı takındığı tavrı, hem de birey ile toplum arasındaki ilişkileri kapsamaktadır. Sorumluluk değeri, aynı zamanda ahlak kavramı içine de girmektedir. Kişinin ahlak kurallarına uyması ve yaşamının ahlaklı olması, sorumluluğun kaçınılmaz bir gereğidir.

Aile ortamında çocuğa ve gence gerekli ölçüde görev ve sorumlulukların verilmesi, onların sevilmesi ve kişiliklerine saygı gösterilmesi sorumluluk değerinin gelişmesine olumlu katkılarda bulunur. Bu olumlu etkiyi okulun da desteklemesi ve beslemesi gerekir. Örneğin, okullarda demokratik bir ortam yaratmak, öğrencileri yönetime aşamasına katmak, onlara görev ve sorumluluklar yüklemek, toplumsal sorumluluk değerinin gelişip kökleşmesine yardımcı olur.

Eğitimin gerçekleştirmeye çalıştığı amaçlardan biri de, insanda sorumluluk değerini geliştirmek ve yerleştirmektir. Özellikle ilişkilerin yoğunlaştığı günümüz toplumunda, bu konu daha büyük bir önem kazanmıştır. Toplumların ve ulusların daha mutlu bir yaşam düzenine kavuşmasında, sorumluluk duygusuna sahip bireylerin çoğunlukta olmasının önemli olduğu kabul edilmektedir. İnsanların birbirleriyle olan ilişkilerindeki başarının sorumluluk değer bilinci verilen öğrencilerde daha yüksek olduğu görülmüştür (Sönmez, 1997, s.117). Sorumluluk duygusunu yerleştirecek davranışlara fırsat ve olanak sağlamaya çalışılır. Öğretimde kullanılan araçların ve uygulanan yöntemlerin de bunu sağlamasına

özen gösterilir. Grup çalışması, araştırma, kişisel etkinlik gibi öğretim biçimlerinin varmak istediği sonuçlardan biri de, sorumluluk duygusunun çocuklarda ve gençlerde geliştirilip kökleştirilmesidir. Sorumluluk duygusunun gelişip kökleşmesinde, çağdaş okulun ve eğitimin büyük yeri vardır. Bireyler planlanmış ve yaşama uyum sağlamış olan ders programlarıyla kişilik kazanmaya başlarlar.

Sosyal Bilgiler dersinde konular amaçlarına göre incelendiğinde vatan, millet ve kutsal değerlerin yoğun olarak işlendiği fark edilmektedir. Demokratik kültürlerde fikirlere saygı duyulması, düşüncelerdeki zenginliklerin farkına varılması için küçük yaşlardan başlayarak evrensel değerlerin verilmesi gereklidir. Son yıllarda özellikle Avrupa’da, bireyin sosyalleşmesi açısından topluma yönelik değer uygulamalarının arttığı görülmektedir.

Değerler eğitiminin yeni öğretim programlarında yer almasıyla amaçlananlar şöyledir:

- Öğrencilerin doğru tercihlerde bulunmaları ve karar verirken temel insanî değerleri göz önüne almaları gerektiği bilincini kazanmaları,
- Çağımızda hızla değişen yaşam biçimlerinin dayattığı yeni değerlerin fazla tartışılmasına zaman kalmadan, medya aracılığıyla, özellikle de yeni kuşaklara aktarıldığı ve onların belirsizlik ortamında bırakıldığı söylenebilir (Önder 2003, Tezgel, 2007 s.46). Değerler eğitimiyle öğrencilere popüler kültürün dışında yer alan yüzlerce yıllık insani değerler bilgisinin sunulması ve bu birikimler ışığında kararlar almaları sağlanabilir.

Ülkemizde de, özellikle yeni bir siyasi, ekonomik ve kültürel oluşum olan Avrupa Birliği’ne, uyum amacıyla toplumsal yaşamda ve toplumsal sistemlerde oldukça kapsamlı değişimlerin gerçekleştirilmesinin zorunlu olduğu bir dönemde, eğitim basamaklarında yapısal düzenlemelerin yapılması ve bu düzenlemeler doğrultusunda eğitim programlarının geliştirilmesi gereksinimi vardır.

Kaya’nın Akşit’ten aktardığına göre Avrupa Birliği (AB), bilim ve teknolojiadaki gelişimle birlikte demokrasi, insan hakları, çevre gibi politikalarını eğitim aracılığıyla tüm üye ülke halklarına ulaştırma çabasındadır (Akşit, 2003, akt. Kaya, 2006, s.2). AB’nin de değerleri vatandaşlarına kazandırılması gereken nitelikler olarak gördüğü söylenebilir. Aday ülkeler

arasında yer alan Türkiye'den de AB ile bütünleşmeye dönük iyileştirmeler yapması beklenmektedir. Bunların eğitimden başlatılmasının, kalıcı ve etkili çalışmalara imza atmak adına daha yararlı olabileceği düşünülmektedir (Kaya, 2006, s.2). Comenius, Erasmus, Leonardo da Vinci ve Youth gibi eğitim programlarıyla Türkiye ile AB arasında eğitim alanında bütünleşme çalışmaları sürdürülmektedir.

1.1.5 İlgili Araştırmalar

Lewis (2001), öğrencilerdeki sorumluluğu hangi disiplin stillerinin daha yüksek düzeyde geliştirdiğini araştırmak amacıyla, Victoria'nın kuzeydoğusundaki, 18'den çok öğrenci mevcutlu altıncı sınıfları bulunan 21 ilköğretim ikinci kademe ve 21 ilköğretim birinci kademe okulunda bir araştırma yapmıştır. Öğrenci sorumluluk düzeylerini araştırmayı amaçlayan ve bununla, öğrencilerin sınıf yönetimi algıları arasında ilişkiyi sınavan bu çalışmada, okullardaki 6. sınıf öğrencilerinden 592'sine, 7. sınıf öğrencilerinden 1131'ine, 9. sınıf öğrencilerinden 995'ine ve 11. sınıf öğrencilerinden 872'sine ulaşılmıştır. Veriler, öğrencilere yöneltilen, öğretmenlerin istenmeyen davranışlarla ilgilenme sıklıklarına dair 35 soruluk anketten elde edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre; öğretmenler, öğrenciler tarafından, onların artan istenmeyen davranışlarına, öğrencilerde sorumluluğun gelişimini engelleyen ve onları okul çalışmalarına yönelmekten alıkoyan zorlayıcı disiplin kullanımını arttırarak tepki gösteren kişiler olarak görülmektedir.

Such ve Walker (2004), çocukların bakış açılarından sorumluluk kavramını analiz ettikleri çalışmalarında, İngiltere'nin ortadoğusunda yaşayan dokuz ve 10 yaşlarındaki 29 çocukla derinlemesine görüşmeler yapmış, evde bir dizi sorumluluğun çocuklar tarafından günlük yaşamın kaçınılmaz ve normal bir parçası olarak anlaşıldığını ortaya koymuşlardır. Çocuklar ayrıca ana sorumluluk olarak iki temel değer (dürüstlük ve adaletlilik) altını çizmekte ve sorumluluğun, ahlaki dünyalarının çok önemli bir parçası olduğuna işaret etmektedirler.

Araştırma ile ilgili alanyazın tarandığında konu ile ilgili araştırmaların daha çok ahlak eğitimi ve yetişkin eğitimi alanlarında yapıldığı söylenebilir. Bu anlamda araştırma için kullanılan çalışmalar doğrudan sorumluluk değerini kapsamamaktadırlar. Yararlanılan araştırmaların özetlenmesinde süre dizinsel bir sıra izlenerek yurt içinde yapılan ve yurt dışında yapılan araştırmalar biçiminde sınıflamaya gidilmiştir.

Aile Araştırma Kurumu (AAK) (1993) tarafından, Türkiye genelinde ailelerin var olan çocuk eğitme/yetiştirme tarzlarının nasıl olduğunu saptamak ve konuyla ilgili, kurum ve kuruluşların çocuğa/aileye ve eğitime yönelik politikalar oluşturmalarına temel oluşturabilecek verileri belirlemek amacıyla Ailede Çocuk Eğitimi Araştırması yapılmıştır. Bu amaca ulaşmak için, tüm Türkiye'deki çocuklu aileleri temsil eder nitelikte bir örneklem seçilmiş ve yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Çalışma 11 il, 22 ilçe ve 58 bucak/köy olmak üzere, toplam 91 yerleşim biriminde yürütülmüştür. Araştırmada kullanılan görüşme formu, yetkici-serbest anne tutumu ölçeği, çocuğa verilen değerle ilgili anket, kadın-erkek rollerini belirlemeye yönelik anket, çocuk eğitiminde karşılaşılan problemlerle ilgili anket ve çocuğun çevresiyle ilgili anket olmak üzere 5 temel bölümden oluşmakta, aileyle ilgili demografik ve sosyo-ekonomik verilerin derlendiği sorularla birlikte 124 soruyu kapsamaktadır. Görüşmelerin % 61'i il merkezlerinde, % 17'si ilçe ve % 22'si de bucak ve köylerde yapılmıştır.

Yapılan araştırmada annelerin eğitim düzeyleriyle çocuklara verilen sorumluluklar arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Annelerin çocuklara en çok verdikleri sorumluluklar yatak toplama, sofraya toplama ve kardeşe bakma olarak belirtilmiştir. Diğer taraftan yaş oranı arttıkça sorumluluk yüklemeye eğilimi de artmaktadır. Bunun yanında çocuk sayısı arttıkça çocuğa söz hakkı tanıyan eğilimin azalmakta olduğu sonucu çıkmıştır. Araştırma sonucunda her 10 annenin 6'sında çocuğunun kendisine danışmadan ve izin almadan bir şey yapmamasını istemekte olduğu görülmüştür.

Ercan (1998) "İlköğretim Sosyal Bilgiler Programlarında Ulusal ve Evrensel Değerler" çalışması İlköğretim Sosyal Bilgiler ders kitaplarının, uzmanlar desteği ile belirlenen, ulusal ve evrensel değer kategorileri açısından nasıl bir görünüm sergilediğini ortaya koymak için bir dizi test çalışmasıdır. Programın uygulayıcısı olan öğretmenlerin, programın genel amaçlarında yer alan ulusal ve evrensel değerlere ilişkin görüşlerini belirlemek Sosyal Bilgiler dersi ile kazandırılmak istenen değerlerin nasıl şekillendiğini ortaya koymak amacıyla yapılan akademik bir çalışmadır.

Tarama modelinin kullanıldığı araştırmada verilerin toplanması için, ulusal ve evrensel değerleri belirten kelime ve ifadeleri saptamada gözlem formu ile öğretmen görüşlerini belirlemede kullanılan dördümlü dereceleme ölçekli maddelerden oluşan anket formu olmak

üzere iki tür araç geliştirmiştir. Görüşme ve anketler Çanakkale ili merkez ilçede bulunan ilköğretim okullarında I. Kademe 4. ve 5. sınıflarında görevli 63 sınıf öğretmeni ile II. Kademe 6. ve 7. sınıflarında görevli 21 Sosyal Bilgiler öğretmeni olmak üzere toplam 84 öğretmen üzerinde uygulanmıştır. Değer kategorilerinin kullanılma sıklığı bakımından program ve ders kitapları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı Chi-Square testi ile belirlenmiştir.

Sonuç olarak Ercan'a göre öğretmenlerin ilköğretim Sosyal Bilgiler programındaki genel amaç ifadelerini daha çok "ulusal" ve "hem ulusal hem evrensel" kategorilerinde algıladıklarını, 4. ve 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında ulusal değerlere ağırlık verildiğini ifade etmiştir. Ulusal ve evrensel değer kategorilerinin 6. ve 7. sınıflarda kullanıldığı, kullanılma sıklığı bakımından kademeler arasında anlamlı farklılıklar olduğu, ilköğretim Sosyal Bilgiler programında ulusal ve evrensel değer kategorilerinin daha dengeli dağılım gösterdiği sonucuna varmıştır.

Özen, Gülaçtı ve Çıkılı (2002) "İlköğretim Öğrencilerinin Sorumluluk Duygusu ve Davranış Düzeyleri İle İç-Denetimsel Sorumluluk İle Dış-Denetimsel Sorumluluk Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi" konulu çalışmalarında öğrencilerin karar alma ve uygulamada, sorumluluğu alma ve davranışa yansıtma, denetim odağının iç'ten ya da dış'tan denetimli olma durumları belirlenmeye çalışılmıştır. Sorumluluk duygusunun varlığına, davranışa yansımalarının ne derecede olduğuna bakılmıştır. İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin sorumluluk duygusu ve davranışı ile iç-dış denetimsel sorumluluk düzeyi ve elde edilen ölçek ham puanları aritmetik ortalama, standart sapma ve ilişki (korelasyon) değerleri saptanmıştır.

İç-denetimsel sorumluluk duyanların, sorumlu davranışı yaşantılarına aktardıkları dış-denetimsel sorumluluk gösterenlerin, sorumluluğun davranış boyutunda diğerlerine göre daha az kararlılık gösterdikleri belirlenmiştir. Araştırmada, ilköğretim 8. Sınıf öğrencilerinin sorumluluk duygu ve davranışı ile iç denetimsel, dış denetimsel sorumluluk alma düzeyleri arasında ilişki olduğu sonucuna varılarak çalışma sonucunda çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Babadoğan (2003) "Sorumlu Davranış Geliştirme Stratejileri Bağlamında Öğrenen Sınıf" konulu araştırması tarama modelinde yürütülmüş; verilerin çözümlenmesinde frekans,

yüzde ve ortalamalara dayalı tekil ve ilişkisel değerlendirmeler yapılmıştır. Araştırma Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi'nde 2001–2002 öğretim yılında Sınıf Yönetimi dersini alan Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Öğretmenliği (BÖTÖ) ve Sosyal Bilgiler Öğretmenliği (SBÖ) programı üçüncü sınıf öğrencileri üzerinde yapılmıştır. Veri toplama aracı olarak öğretim etkililiği değerlendirme ölçeği kullanılmıştır. Ölçek beşli dereceleme biçiminde on beş maddelik bir formattan oluşmaktadır. Babadoğan araştırmasında birçok bilgi, beceri ve tutumu, belli bir düzen içinde ve eşgüdüm ile bireylere kazandırmanın öneminden söz etmektedir. Bu görev, okulun sorumluluklarını hem çeşitlendirmekte hem de genişletmektedir. Okullar bu görevlerini, eğitim sisteminin sahip olduğu felsefi görüş çerçevesinde gerçekleştirmekle yükümlüdür. Eğer derslere dayalı program modelinin egemen olduğu bir sistem söz konusu ise bireylerin tutum ve davranışları kazanmaları, içeriğin kazanılmasından sonra ele alınabilecek bir konudur. Eğer birey ya da sorun merkezli bir program anlayışı söz konusu ise, çocukların tutum ve davranışları en az içerik kadar önemli olacaktır. Böyle bir çalışmayla araştırmacı, sorumluluk eğitiminin felsefi bir süreç olduğunu, toplumun ortak malı olan okullarda ahlaki felsefeden söz edilmesi gerektiğini, böyle bir öğretimi için disiplinler arası bir bilim dalının bu görevi en iyi şekilde yapabileceği düşüncesini dile getirmiştir.

Yeşil (2003), sınıf ve aile ortamlarını, sorumluluk eğitimine uygunluğu açısından değerlendirmek ve öğrenci davranışlarında sorumluluk bilincinin ne düzeyde yer aldığını belirlemek amacıyla, Van ili merkez ilçedeki 15 ilköğretim okulunda öğrenim gören 900 öğrenci ve derslere giren 208 öğretmen üzerinde bir araştırma yapmıştır. Sorumluluk bilincinin bireylere kazandırılmasında etkili olduğu bilinen okul ve aile ortamının yapısının sorumluluk eğitimine uygunluğunu belirlemek üzere öğrencilerin; uygun davranışları öğrencilerin ne kadarının yeterince gösterebildiklerini belirlemek üzere ise öğretmenlerin görüşlerine başvurulmuştur. Veri çözümlemesi sonunda elde edilen bulgulara göre, aile ortamının, sınıf ortamına göre sorumluluk eğitimine daha uygun olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca ortamın sorumluluk boyutu, diğer boyutlarla pozitif ve anlamlı bir ilişki içerisindedir. Öğrencilerin büyük bölümü, sorumluluk boyutunda yer alan davranışları yeterince gösterememektedirler.

Kepenekçi (2003), Türkiye eğitim sisteminde, ilköğretim kurumlarında insan hakları ve sorumluluk eğitimi açısından var olan durumun ortaya konmasını amaçladığı çalışmada, ilköğretim okullarında okutulan Yaşam Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarını içerik

analizi yöntemiyle incelemiştir. İnceleme sonucunda, genel olarak ders kitaplarında insan hakları konusuna, sorumluluk konusundan daha fazla yer verildiğini, ancak küçük sınıflarda sorumluluk eğitiminin, büyük sınıflarda ise insan hakları eğitiminin yoğunluk kazandığını ortaya koymuştur.

Hayta (2005), lise dokuzuncu sınıf öğrencilerine uygulanan sorumluluk eğitim programının öğrencilerin sorumluluk düzeylerine etkisinin olup olmadığını belirlemek amacıyla deneysel bir çalışma yapmıştır. Deneysel olarak uyguladığı çalışmada, deney grubunun ön test-son test sonuçları arasında anlamlı bir fark olduğu, kontrol grubunun ön test-son test sonuçları arasında ise anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Gruplar arası karşılaştırmada da anlamlı bir farkın bulunduğunu, dolayısıyla geliştirdiği sorumluluk eğitim programının 9. sınıf öğrencilerinin sorumluluk düzeyleri üzerinde etkili olduğunu bildirmiştir.

Kaya (2006) “Türkiye’nin Avrupa Birliği (AB) ile Bütünleşmesi Sürecinde Sosyal Bilgiler Dersinin İşlevselliği” isimli araştırması tarama modelindedir. Eskişehir ilinde 5. sınıfları okutan 30 sınıf öğretmeni ile yapılan görüşme ve bu öğretmenlerin 949 öğrencisine uygulanan başarı testinin verileri ile araştırmanın şekillendirildiği görülmektedir. Araştırma Avrupa Birliğinin etik değerlere bakış açısını ortaya koymak adına önemli bir çalışmadır. Bu çalışmada Avrupa ile Türkiye’deki Sosyal Bilgiler Eğitimine bakış açısını ortaya koyulmuştur. Görüşme verilerinin çözümlenmesinde betimsel çözümlene tekniği kullanılmış ve bunlar sayısallaştırılarak yorumlanmıştır. Öğrencilerin başarı testinden almış oldukları puanların frekans ve yüzdeleri hesaplanarak Türkiye’nin AB ile bütünleşmesi sürecinde Sosyal Bilgiler dersinin işlevselliğine ilişkin kazanımları belirlenmiştir.

Araştırmada Türkiye’nin AB ile bütünleşmesi sürecinde Sosyal Bilgiler dersinin önemli olduğu ancak dersin uzmanlara göre işlevsel olmadığı, öğretmenlere göreyse kısmen işlevsel olduğu görüşü ağırlık kazanmıştır. Türkiye’nin AB ile bütünleşmesi sürecinde Sosyal Bilgiler dersinin işlevselliğine ilişkin olarak öğrencilerin kazanımlarını belirlemek amacıyla uygulanan başarı testlerinde öğrencilerin büyük bir kısmının orta düzeyde başarıların olduğu görülmüştür. Böylece öğretmenlerin, dersin kısmen işlevsel olduğu yönündeki görüşünün desteklendiği belirtilmiştir.

Yurtal ve Yontar (2006) sınıf öğretmenlerinin öğrencilerden beledikleri sorumluluklar ve sorumluluk kazandırmada kullandıkları yöntemleri incelemişlerdir. Araştırmada Adana il merkezindeki 31 sınıf öğretmeniyle yarı yapılandırılmış görüşme tekniğiyle görüşleri alınmıştır. Araştırmanın sonucunda öğretmenler öğrencilere sorumluluk kazandırmada öğrencilerle ve velilerle birebir görüşme, sözlü uyarma, görev listesi ve not çizelgelerini tutma, olumlu örnekler göstererek takdir edip ödüllendirme yöntemlerini kullandıkları sonucuna varılmıştır.

Sarı (2007) “Demokratik Değerlerin Kazanımı Sürecinde Örtük Program: Düşük ve Yüksek “Okul Yaşam Kalitesi”ne Sahip İki İlköğretim Okulunda Nitel Bir Çalışma” araştırmasında 4., 5., 6. ve 7. sınıflarından seçkisiz olarak belirlenen birer şubede okuyan öğrenciler, Okul Yaşam Kalitesi Ölçeğinin (OYKÖ) uygulaması için örnekleme yer almıştır. Bu çerçevede 17 ilköğretim okulundan 2254 öğrenci ve 428 öğretmenden veri toplanmış, ilk aşamada OYKÖ ile toplanan veriler analiz edilerek, gözlem ve görüşmeleri yapmak üzere, ölçekten aldıkları puana göre, en düşük ve en yüksek “okul yaşam kalitesi” düzeyine sahip iki okul belirlenmiştir. İkinci aşamada, belirlenen bu iki ilköğretim okulundaki 595 beşinci sınıf öğrencisine Demokratik Değerlere Bağlılık Ölçeği uygulanarak gözlem ve görüşmeleri yapmak üzere her iki okuldan birer 5. sınıf şubesi belirlenmiştir. Gözlemler bittikten sonra her iki okuldan 10’ar öğretmen, 16’şar öğrenci ve 10’ar veliyle görüşmeler yapılmıştır.

Gözlem ve görüşme bulgularına göre, yüksek OYK’ ye sahip bir okuldaki öğretmenler, düşük OYK’ ye sahip bir okuldaki öğretmenlere göre eşitlik ve insan onuruna saygı değerine uygun davranışları daha çok sergilemektedirler. Buna paralel olarak, OYK düzeyi yüksek olan okuldaki öğrencilerin eşitlik ve insan onuruna saygı değerlerine, OYK düzeyi düşük olan okuldaki akranlarından daha yüksek düzeyde oldukları belirlenmiştir. Bunun yanında iki okuldaki örtük program, okul yöneticilerinin gerek öğrenci gerekse öğretmenlere karşı bir takım antidemokratik davranışlar sergilemeleri bakımından ortak özellikler göstermektedir. Öğretmenlerin çevreye saygı değerine ilişkin model davranışları az sayıda sergilemeleri, sınıflarda geleneksel sıra düzeninde oturma biçimlerinin tercih edilmesi, öğrenciler arasında görevlendirme ve işbölümü yapılırken öğrenci ilgi, istek ve yeteneklerinin yeterince dikkate alınmaması ve okulun fiziksel koşullarının yetersiz bulunması gibi etkenler bakımından özelliklerin birbirlerine yakın oldukları görülmektedir.

Sonuç olarak Sarı'nın araştırmasında nitel ve nicel veriler kullanılarak yapılan örtük program incelemesi sonucunda “dozu farklı olmakla birlikte, her iki okuldaki örtük programın demokratik değerlere uymayan özellikler taşıdığı söylenebilir. Araştırmada ele alınan değişkenlerin çoğu bakımından, düşük OYK düzeyine sahip okuldaki örtük program daha antidemokratik özellikler taşımaktadır. Buna paralel olarak bu okuldaki öğrencilerin de antidemokratik davranışları daha sık sergilediklerinin belirlenmiş olması, okuldaki örtük programın öğrencilerin temel demokratik değerleri kazanmaları bakımından önemli bir işleve sahip olduğu” sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Bilimsel bir bakış açısı kazanma anlamında tüm çalışmalardan oldukça fazla yararlanılmıştır. Ancak araştırmaya konu olacak sorumluluk değerine ilişkin kaynak ve araştırmaların yeterli olmayışı bu araştırma için gereksinimi bir kere daha ortaya koymuştur. Bunun yanı sıra Türkiye’de değerler eğitime ilişkin kaynaklar bulunmamaktadır. Ancak özel değerlerin kazandırılmasına ilişkin çalışılmış konular çok azdır.

Dünyada yaşanan birçok sorunun kaynağında insanların sorumluluklarını yerinde ve zamanında yerine getirmemelerinin yattığı söylenebilir. Yaşanan sosyal problemlere yönelik araştırmaların çözümlerden çok sorunu tanımlamaya veya betimlemeye ilişkin olduğu görülmektedir. Literatür taraması sonucunda dünyada ve Türkiye’de sorumluluk değerine ilişkin araştırmaların oldukça az olduğu belirlenmiştir. Yapılan araştırmalar genelde değerler ve değerlerin eğitime yöneliktir. Ancak değerler okyanustur ve bu okyanusun derinliklerinde farklı yaşam alanları bulunmaktadır. Bu araştırma genelden özele inilerek sorumluluk değeri odağında gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, ilköğretim düzeyinde sorumluluk değerini kendine amaç olara seçen derslerden Sosyal Bilgiler konu alanında araştırma yapılmıştır.

1.2 Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı Sosyal Bilgiler dersinde sorumluluk değerinin kazandırılmasına ilişkin olarak Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin görüşlerini belirlemektir. Araştırma sırasında aşağıdaki sorulara yanıt aranmaya çalışılmıştır.

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin, Sosyal Bilgiler dersinde;

1. Sorumluluk değerinin kazandırılmasına ilişkin görüşleri nelerdir?
2. Sorumluluk değerinin kazandırılmasına yönelik yaptıkları etkinlikler nelerdir?
3. Sorumluluk değerinin kazandırılması sırasında kullandıkları materyaller nelerdir?
4. Sorumluluk değerinin kazanılıp kazanılmadığını nasıl değerlendirdiklerine ilişkin görüşleri nelerdir?
5. Sorumluluk değerinin kazandırılmasında yaşanan sorunlar var mıdır? Varsa bu sorunlara ilişkin görüşleri nelerdir?
6. Sorumluluk değerinin daha etkili bir biçimde kazandırılabilmesi için önerileri nelerdir?

1.3 Araştırmanın Önemi

İlköğretim ikinci basamakta; erişkin birey olmaya geçiş aşamasındaki öğrencilerin iyi bir öğrenci olmaları yanında sağlam karakterli vatandaşlar olarak yetişmeleri için gerekli koşullardan biri onların değerleri özümsemeleridir. Bu anlayış doğrultusunda değerlerin kazandırılmasına ilişkin akılcı ve uygulanabilir eğitim programlarının olması gereklidir. Böyle bir içerik hazırlarken öğretmenlerin yeterlilikleri de düşünülerek uygun eğitim yaşantıları oluşturulabilir.

Bireyin sağlam karakterli vatandaş olması sorumluluk eğitimiyle sağlanabilir. Gelişen teknolojiyle birlikte kapalı bir toplum yaratmak olanaksız hale gelmiştir. Tek bir tuşla farklı ülkelerin müziğini, değer yargılarını evlerimize misafir etmekteyiz. Toplumda rolünü ve sorumluluğunu bilmeyen genç kuşakların bu kültür buhranından olumsuz etkileneceği söylenebilir. Bilim ve teknolojiye gelişmeler her alanda farklılaşmalara neden olmaktadır. Toplumun algı gücüne paralel olarak hazırlanmış Sosyal Bilgiler Öğretim Programında da sorumluluk eğitiminin üzerinde durmak gereklidir.

Bu araştırmayla Sosyal Bilgiler dersinde sorumluluk değerinin kazandırılmasına ilişkin olarak var olan durum saptanmaya çalışılmıştır. Böylece öğretmen görüşleri yoluyla, sorumluluk değerinin kazandırılmasında kullanılan etkinlikler, yararlanılan materyaller, değerlendirme biçimleri belirlenmiştir. Ayrıca sorumluluk değeri kazandırma sürecinde yaşanan sorunlar ve çözümüne ilişkin öneriler saptanmaya çalışılmıştır. Bu durumyla çalışma, Sosyal Bilgiler Öğretim Programının “değerler eğitimi” odağında değerlendirilmesini sağlamaya katkı getirebilir. Türkiye’de değerler eğitiminin genellikle

çoklu bir biçimde araştırmaya konu edildiği saptanmıştır. Bu çalışmanın Sosyal Bilgiler dersi ve sorumluluk değeri odağında yapılması önemli görülmektedir. Araştırma sonuçlarının Sosyal Bilgiler eğitimine, gelecekte yapılacak araştırmalara ve politika yapıcılara katkı getirmesi de beklenmektedir.

1.4 Sınırlılıklar

Araştırma 2007 – 2008 öğretim yılının bahar döneminde, Ankara İli Keçiören ilçe merkezindeki 13 ilköğretim okulundaki, 20 Sosyal Bilgiler öğretmenin görüşleriyle sınırlıdır.

1.5 Tanımlar

Sosyal Bilgiler Dersi: Temel kültür öğelerini, birçok alandaki çalışmalardan sağlanan bulgulardan, disiplinlerarası bir yaklaşımla seçilip yoğrularak oluşturulmuş bilgileri içinde bütünleştiren; ilköğretim düzeyine ve çocuğun küresel algılama özelliğine uygun duruma getirilmiş bir ders (Sözer, 1998c, s.3).

Sosyal Bilgiler Programı: Hemen her bakımdan değişen ülke ve dünya koşullarında bilgiye dayalı karar alıp problem çözebilen etkin vatandaşlar yetiştirebilmek amacıyla sosyal ve beşeri bilimlerden aldığı bilgi ve yöntemleri kaynaştırarak kullanan bir öğretim programı (Doğanay, 2003, s.3).

Değer: Bireylerin neyi önemli gördüklerini tanımlayarak istekleri, tercihleri, arzu edilen ve edilmeyen durumlar (Erdem, 2003, s.56).

Sorumluluk: Kişinin kendi davranışlarını ya da kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi, mesuliyet (TDK, 2008, s.610).

BÖLÜM II

2. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma grubu, verilerin toplanması ve çözümlenmesi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

2.1 Araştırmanın Modeli

Araştırmada, Sosyal Bilgiler dersinde sorumluluk değerinin kazandırılmasına ilişkin Sosyal Bilgiler dersi öğretmenlerinin görüşlerinin belirlenmesi amaçlandığından tarama modelinde bir araştırmadır. Araştırmada nitel yöntemlerden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Tarama modeli, geçmişte ya da şu anda var olan bir durumu olduğu gibi betimlemeyi amaçlayan bir araştırma yaklaşımıdır. Tarama modelinde araştırmaya konu olan birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Onları herhangi bir biçimde değiştirme, etkileme çabası gösterilmez (Karasar, 2006, s.86).

2.2 Katılımcılar

Araştırmada 2007–2008 öğretim yılında Ankara ili Keçiören ilçesinde 84 ilköğretim okulu arasından gönüllülük ve kolay ulaşılabilir durum örnekleme amacıyla 13 ilköğretim okulunda bulunan 20 Sosyal Bilgiler öğretmeniyle görüşülmüştür. 20 Sosyal Bilgiler öğretmene ait olan özellikler Çizelge 5’te verilmiştir. Nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan bir yöntem olan kolay ulaşılabilir durum örnekleme maliyet ve zaman bakımından avantaj sağlamaktadır. (Yıldırım ve Şimşek, 2005, s.113). Katılımcıların seçiminde 6. ve 7.sınıf Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin seçilmesindeki temel neden Sosyal Bilgiler dersinin bu sınıflarda okutuluyor olmasıdır.

Çizelge 5
Görüşmeye Katılan Öğretmenlerin Cinsiyetleri, Eğitim Durumları ve Hizmet Sürelerine İlişkin Özellikler

Kod İsim	Cinsiyeti	Öğrenim durumu	Hizmet Süresi
Handan	Kadın	Önlisans	27
Filiz	Kadın	Önlisans	24
Yüksel	Kadın	Lisans	21
Seval	Kadın	Lisans	20
Özlem	Kadın	Lisans	19
Buse	Kadın	Lisansüstü	18
Bahtiyar	Kadın	Lisans	15
Fatih	Erkek	Lisans	15
Gül	Kadın	Lisansüstü	15
Deniz	Kadın	Lisansüstü	14
Ege	Erkek	Lisans	14
Nursel	Kadın	Lisans	14
Kumsal	Kadın	Lisans	12
Sevgi	Kadın	Lisans	12
Emel	Kadın	Lisans	10
Güneş	Erkek	Lisansüstü	9
Ferdi	Erkek	Lisansüstü	8
Orçun	Erkek	Lisans	7
Nil	Kadın	Lisansüstü	5
Sonat	Erkek	Lisans	3

Çizelge 5'e göre araştırmaya katılan 20 öğretmenden 6'sı Lisansüstü, 12'ü Lisans mezunu, 2'si Önlisans mezunudur. Araştırmaya katılan öğretmenlerden 14'ü kadın 6'sı erkektir. Öğretmenlerin hizmet süreleri 3 ile 27 yıl arasında değişmektedir.

Görüşmeye katılan 20 Sosyal Bilgiler öğretmeni için yapılan görüşme takvimi, görüşme saatleri, görüşme yerleri Çizelge 6'da verilmiştir.

Çizelge 6
Öğretmenler ile Yapılan Görüşmelerin Görüşme Tarihleri, Görüşme Saatleri ve
Görüşme Yerleri

Kod İsimler	Görüşme Tarihi	Görüşme Saati	Görüşülen Yer
Handan	22.11.2007	14.51-15.09	Öğretmenler Odası
Filiz	22.12.2007	16.15-16.28	Öğretmenler Odası
Yüksel	25.12.2007	10.30-10.40	Öğretmenler Odası
Seval	25.12.2007	11.22-11.40	Memur Odası
Özlem	12.01.2008	11.17-11.29	Müdür Yard. Odası
Buse	12.01.2008	13.00-13.12	Müdür Yard. Odası
Bahtiyar	15.01.2008	10.30-10.42	Müdür Yard. Odası
Fatih	15.01.2008	11.00-11.12	Müdür Yard. Odası
Gül	15.01.2008	13.00-13.24	Müdür Yard. Odası
Deniz	17.01.2008	10.50-11.09	Müdür Yard. Odası
Ege	23.01.2008	11.22-11.40	Memur Odası
Nursel	24.01.2008	09.50-10.02	Memur Odası
Kumsal	24.01.2008	10.30-10.50	Kütüphane
Sevgi	24.01.2008	11.00-11.16	Kütüphane
Emel	25.02.2008	13.00-13.16	Müdür Odası
Güneş	26.02.2008	10.00-10.26	Müdür Yard. Odası
Ferdi	04.03.2008	11.00-11.19	Memur Odası
Orçun	16.03.2008	11.30-11.47	Memur Odası
Nil	16.03.2008	14.00-14.15	Öğretmenler Odası
Sonat	17.03.2008	09.50-10.10	Öğretmenler Odası

Çizelge 6'ya göre görüşmeler; 7 öğretmenle müdür yardımcısı odasında, 5 öğretmenle memur odasında, 5 öğretmenle öğretmenler odasında, 2 öğretmenle okul kütüphanesinde, 1 öğretmenle ise okul müdürü odasında gerçekleşmiştir.

2.3 Verilerin Toplanması

Bu araştırmada öğretmenlerin kişisel bilgileri ve sorumluluk değerine ilişkin görüşlerine gereksinim duyulmuştur. Araştırmanın verileri, gönüllü Sosyal Bilgiler öğretmenleriyle

görüşmeler yapılarak elde edilmiştir. Görüşmelerde araştırmacı tarafından hazırlanan görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formunun hazırlanmasında anlaşılabilir sorular yazma, odaklı sorular hazırlama, açık uçlu sorular sorma, yönlendirmekten kaçınma, alternatif sorular hazırlama, farklı türden sorular yazma ve soruları mantıklı bir biçimde düzenleme ilkeleri göz önünde tutulmuştur (Yıldırım ve Şimşek, 2000, s.101).

Görüşme Formu hazırlandıktan sonra üç öğretmenle ön görüşme yapılmıştır. Ön görüşme yapılan bu öğretmenler daha sonra araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır. Ön görüşmelerin başlangıcında görüşmeci araştırmanın amacını ve nasıl yürütüleceğini öğretmenlere açıklamış ve verilerin güvenilir bir biçimde elde edilebilmesi için teybe kaydetme izni almıştır. Görüşmeler tamamlandıktan sonra öğretmenlerin görüşme sorularına verdikleri yanıtlar forma (indekslere) dökülmüştür. Sorulara verilen yanıtlar doğrultusunda öğretmenlerin anlamakta güçlük çektikleri ya da amacına tam olarak ulaşmadığı düşünülen soru maddeleri çıkartılmış ya da değiştirilmiştir. Böylelikle soruların daha anlaşılır bir duruma getirilmesi sağlanmıştır. Araştırmacı, soruların tüm öğretmenler tarafından anlaşılması, öğretmenlerin bilgisini aşmaması için yansız olması ilkesini de dikkate alarak görüşme formunu yeniden düzenlemiştir.

Araştırmada kullanılacak olan görüşme formunun içerik geçerliliğini saptamak için görüşme formu alandan bir uzmana verilmiş, soruların açık ve anlaşılır olup olmadığı, ele alınan konuyu kapsayıp kapsamadığı ve gerekli olan bilgileri sağlama olasılığı da düşünülerek kontrol etmesi istenmiştir. Sözü edilen çalışmaların sonunda, soru maddelerinin geçerliliği saptanmış ve sorular yeterli görülmüştür.

Görüşme formu iki bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde kişisel bilgiler yer almıştır. Bu bölümde öğretmenlere cinsiyetleri, yaşları, eğitim durumları, mesleki deneyimleri ve çalıştıkları kurumun sosyo-ekonomik durumuna ilişkin sorular yöneltilmiştir. İkinci bölümde ise görüşme sorularına yer verilmiştir. Bu bölümde yer alan sorular aşağıda belirtilmiştir.

Sosyal Bilgiler Dersinde:

1. Sorumluluk değerinin kazandırılmasına ilişkin görüşleriniz nelerdir?
2. Sorumluluk değerinin kazandırılmasına yönelik olarak ne gibi etkinlikler yapıyorsunuz?

3. Sorumluluk değerinin kazandırılması sırasında sınıfta ne tür materyaller kullanıyorsunuz?
4. Öğrencilerin sorumluluk değerini kazanıp kazanmadığını nasıl değerlendiriyorsunuz?
5. Sorumluluk değerinin kazandırılmasında sorunlar yaşıyor musunuz? Yaşıyorsanız bunlar nelerdir?
6. Sorumluluk değerinin daha etkili bir biçimde kazandırılabilmesi için yapılması gerekenler nelerdir?

2.3.1 Görüşme Kılavuzu

Görüşme kılavuzu; görüşmecinin, kaynak kişi ile karşılaştığı anda başlayan ve ayrıldığı anda sona eren görevlerini, değişen ayrıntılarda içeren bir belgedir (Karasar, 2006, s.172). Görüşmeler başlatılmadan önce görüşmeci tarafından tüm ayrıntıları içeren yazılı bir görüşme kılavuzu (EK-2) hazırlanmıştır. Bu kılavuzda; araştırmacı kendisinin Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programında Lisansüstü öğrencisi olduğunu ve bu araştırmadan elde edilecek verilerin Lisansüstü tezinin verilerini oluşturacağını belirtmiştir.

Araştırmacı, görüşülen her öğretmene, araştırmanın amacının Sosyal Bilgiler dersinde sorumluluk değerinin kazandırılmasına ilişkin görüş ve önerilerini belirlemek olduğunu ifade etmiştir. Araştırmacı görüşme sırasında öğretmenlerin bir sohbet ortamında olduğu gibi rahat davranmalarını istemiş ve soruları yanıtlarken sınıf ortamındaki deneyimlerinden, yaşantılarından yararlanılabileceklerini belirtmiştir. Ayrıca dijital ses kayıt cihazına kayıt yapılacağı, anlaşılmayan soruların tekrar edilebileceği ve açıklama yapılabileceği ifade edilmiştir.

2.3.2 Görüşme İlkeleri

Görüşme soruları belirlendikten sonra bir sıraya konulmuş ve belirtilen sırayla sorulması kararlaştırılmıştır. Ancak, yanıtlanması sırasında bir sorunun yanıtı tam olarak alınmış işe onun tekrar sorulmamasına karar verilmiştir. Öğretmenler tarafından yüzeysel bir açıklama yapılmış işe "Ekleme istediğiniz bir şey var mı?" diye belirtilerek sorunun daha açık ve anlaşılır yanıtlanması sağlanmıştır. Öğretmenlerin anlamadıkları sorular olduğunda kendilerini yönlendirmeyecek biçimde gereken açıklamalar yapılmıştır.

2.3.3 Görüşmelerin Yapılması

Görüşmeler 22.11.2006 ile 17.03.2007 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin yapılması için önce okul müdürlüklerinden izin alınmış, daha sonra öğretmenlerden randevu istenmiştir. Öğretmenler randevularını ders programlarına uygun biçimde vermişlerdir. "Öğretmen Görüşme Takvimi" EK-4 'te verilmiştir. Araştırma sürecinde yapılan tüm görüşmeler araştırmacı tarafından bire bir gerçekleştirilmiştir. Görüşmelere başlamadan önce her bir katılımcının görüşme sözleşmesini okuması sağlanmıştır. (Ek-3) Görüşme soruları her katılımcıya aynı sıra ile sorulmuştur. Görüşmelerde öğretmenlere 6 soru yöneltilmiştir.

Öğretmenlerle yapılan görüşmelerin 8'i müdür odasında, 8'i müdür yardımcısı odasında, 5'i memur odasında, 2'si öğretmenler odasında ve 2'si de teknoloji laboratuvarında gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler sırasında odalara hiç kimse girmemiştir. Her bir görüşme 10 ile 40 dakikalık bir zaman diliminde gerçekleşmiştir.

2.4 Verilerin Analizi

Betimsel analiz için bir çerçeve oluşturma aşamasında, görüşme kayıtlarının dökümü yapılmıştır. Bu sırada her öğretmen için ayrı bir görüşme dökümü formu kullanılmıştır. Bilgisayardan alınan görüşme dökümü formlarından beş tanesi yansız atama yöntemiyle seçilerek bir uzmandan ses kayıt cihazındaki kayıtlarla görüşme dökümü formlarını karşılaştırması istenmiştir. Ses kayıt cihazını dinleyen uzmanın görüşleri doğrultusunda görüşme dökümü formunda eksiklikler varsa düzeltilmiş ya da uzmanın anlayamadığı sesler birlikte dinlenerek çözümlenmiştir. Bu işlemten sonra, her katılımcıyla yapılan görüşme formundaki her bir soruya verilen yanıtlar ilgili soru altında toplanmıştır. Buradaki amaç, "Görüşme Kodlama Anahtarı" hazırlarken, araştırmacılara; güvenilirlik ve geçerlik çalışması yaparken hem araştırmacıya hem de uzmanlara kolaylık sağlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2000, s.159).

Tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi aşamasında daha önceden oluşturulan çerçeveye göre elde edilen veriler tekrar okunmuş ve düzenlenmiştir. Görüşme soruları tek tek ele alınmış, her soru için verilen tüm yanıtlar doğrultusunda seçenekler

sıralanmıştır. Bu değerlendirmeler sonucunda, her bir soru maddesinin altında soru ile ilgili yanıt seçeneklerinin yazılı olduğu "Görüşme Kodlama Anahtarı" (EK-5) kayıt formu oluşturulmuştur. Görüşme kodlama anahtarında görüşme sorularına ve bu soruların yanıtlarını kapsayacak biçimde oluşturulan seçeneklere yer verilmiştir.

Görüşme kodlama anahtarında yer alan yanıt seçeneklerinin güvenilirliğini belirlemek amacıyla beş adet öğretmen görüşme dökümü yansız atama yöntemiyle seçilmiştir. Seçilen beş adet görüşmeciye ait görüşme kodlama anahtarı çoğaltılarak alandan bir uzmana verilmiştir. Araştırmacı ve uzmanın birbirlerinden bağımsız olarak görüşme kodlama anahtarını işaretleyerek araştırma verilerinin tutarlı ve güvenilir olması sağlanmıştır (Gay, 1987, s.217; Miles ve Huberman, 1994, s.64; Türnüklü, 2000, s.551). Bu kapsamda "Görüş Birliği" ve "Görüş Ayrılığı" sayıları belirlenmiştir. Araştırmacı ve uzman soruların yanıtlarını aynı biçimde kodlamışsa bu uzmanlar arası görüş birliği olarak kabul edilmiştir. Fakat yanıtlar araştırmacı ve uzman tarafından farklı bir biçimde kodlanmışsa bu görüş ayrılığı olarak kabul edilmiştir. Araştırmacı ve uzman arasındaki güvenilirlik oranları Sosyal Bilgiler eğitimi uzmanı için %85-100 arasında değişmiş ve araştırma güvenilirliği ortalaması %93,3 olmuştur. Sosyal Bilgiler eğitimi uzmanlarına ilişkin görüşme kodlama anahtarında bulunan soruların güvenilirlik yüzdeleri Çizelge 7'de gösterilmiştir.

Çizelge 7
Öğretmen Görüşme Kodlama Anahtarında Yer Alan Soruların Güvenirlik
Yüzdeleri

Sorular	Güvenirlik Yüzdesi (%)
1	100
2	90
3	95
4	85
5	90
6	100
Toplam Güvenirlik Yüzdesi (%)	93,3

BÖLÜM III

3. BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde, araştırma sürecinde görüşme yoluyla toplanan verilerin betimsel analizi sonucunda elde edilen bulgular ve yorumlara yer verilmiştir. Bulguların sunulmasında, görüşme formunda yer alan soruların sıralaması temel alınmıştır.

3.1 Sosyal Bilgiler Dersinde Sorumluluk Değerinin Kazandırılmasına İlişkin Bulgular

Görüşmeler sırasında Sosyal Bilgiler dersi öğretmenlerine “Sosyal Bilgiler dersinde sorumluluk değerinin kazandırılmasına ilişkin görüşleri nelerdir?” sorusu yöneltilmiş ve yanıtları alınmıştır. Öğretmenlerin bu soruya verdikleri yanıtlar ve frekans dağılımları Çizelge 8’de gösterilmektedir.

Çizelge 8
Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler Dersinde Sorumluluk Değerinin Kazandırılmasına İlişkin Görüşleri ve Frekans Dağılımları

Sorumluluk değerinin kazandırılmasına ilişkin görüşleriniz nelerdir?	f
a. Sosyal Bilgiler programının gerekleri bağlamında değerlerin verilmesi gerekir	6
a1. Programın değerler eğitiminde etkili olabilmesi için davranışın tam ve doğru yapılınca kadar tekrar edilmesini sağlayacak yapıda olması gerekir	1
b. Sorumluluk değeri özdenetimün gelişmesine bağlıdır.	5
b1. Bireyin yaşantısını yardım almadan düzenli yürütmesi önemlidir	1
c. Sınıf düzeni sorumluluk almayı gerektirir	4
c1. Öğretmenin öğrencilere sınıfta da sorumluluk yüklemesi gereklidir	2
d. Toplumca önemsenmiş değerler ile ilgili olarak davranış kazandırmak önemlidir	4
d1. Sorumluluk edinebilmesi için kişinin toplum yaşantısını gözlemlenmesi zorunludur	1
e. Sorumluluk değeri, sadece okulda kazandırılmaz.	3
f. Sorumluluk bilincinin oluşturulmasında aile ve okul öncesi eğitim önemlidir.	2
g. Akademik başarısızlık öğrencilere sorumluluk değeri kazandırılarak önlenir.	1
g1. Sosyal Bilgiler dersinde akademik başarısızlık sorumluluk duygusu ile giderilebilir.	1

Çizelge 8'e göre; öğretmenlerin sorumluluk değerinin kazandırılmasına ilişkin olarak görüşleri farklılık göstermektedir. Bu konuda Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin 6'sı "Yeni Sosyal Bilgiler programının gerekleri bağlamında değerlerin verilmesi gerekir", 5'i "Sorumluluk değeri özdenetimün gelişmesine bağlıdır", 4'ü "Sınıf düzeni sorumluluk almayı gerektirir", 4'ü "Toplumca önemsenmiş değerler ile ilgili olarak davranış kazandırmak önemlidir", 3'ü "Sorumluluk değeri, sadece okulda kazandırılmaz", 2'si "Öğretmen öğrencilere sınıfta da sorumluluk yüklemelidir" yanıtlarını vermişlerdir.

Yeni programın gerekleri bağlamında değerlerin doğrudan verilmesi gerektiğini düşünen 6 öğretmenden birisi olan Güneş yeni programda değerlerin önemi konusunda; *"Yeni program dışında yeni programın uygulanabilmesi için bu değer onlara kazandırılması gerekir. Çünkü yeni program öğrencileri aktif kılıyor onların karar vermeleri araştırma yapmaları yani tamamı ile öğrenci merkezli olduğu için sorumluluk değerini almış olmaları gerekiyor..."* biçimde düşüncelerini belirtmiştir (st.797-802).

Sorumluluk değerinin özdenetim ile geliştiğinin önemli olduğunu düşünen 5 öğretmenden 2'si Sorumluluk bilincinin oluşturulmasında aile ve okul öncesi eğitim önemlidir, 1'i Sorumluluk edinebilmesi için kişinin toplum yaşantısını gözlemlenmesi zorunludur görüşlerini sunmuşlardır.

Sorumluluk değerinin kazandırılmasına ilişkin görüşleri sorulduğunda öğretmenlerden Kumsal, *"Bence bireye okul öncesi eğitiminde ve aile ortamında yapabileceği sorumluluklar verilerek ve ebeveyn tarafından takibi yapılarak sorumluluk duygusu geliştirilebilir."* (st.17-20) biçiminde yanıt vererek sorumlulukların verilmesinde okul öncesi eğitimin ve ailenin rolünün ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır. Aynı soruya ilişkin öğretmenlerden Deniz, *"Bireyin uzun süreli hemen her dersten, gelişim düzeyinin ve yeteneklerinin altında başarı göstermemesi ve bu başarısızlığı bir türlü telafi edebilmesi için sorumluluk değerinin kazandırılması çok önemlidir. Bir şekilde öğrenci veya birey başarısızlığının sebebini iyi bir şekilde araştırırsa sorunun kendisinde anlaması gecikmeyecektir"* (st.87-92) biçiminde düşüncesini belirtmiştir.

Görüşme yapılan öğretmenlerden 5 tanesi sorumluluk değerinin bireylerin kendilerini tanımalarına ve öz değerlendirme yapmalarına bağlı olduğunu vurgulamıştır.

Öğretmenlerden 6 tanesi değişen Sosyal Bilgiler programında sorumluluk değerinin önemli bir olgu olduğunu vurgulamıştır. Öğretmenlerden 4 tanesi sınıf içi sorumluluklar verilerek öğrencilere toplum bilincinin kazandırılabilceğini söylemiştir. Öğretmenlerden Güneş, düşüncelerini “...yeni program için ve sınıf düzenin devamı içinde bu gerekli sınıf düzeninde de sorumluluk değeri kazanmış kişiler olması gerekiyor ya da çalışmalar devam etmesi gerekiyor...” (st.802–804) biçiminde ortaya koymuştur.

Öğretmenlerden Bahtiyar düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir: “Bana göre sorumluluk kısaca öğrencinin kendini bilmesidir açacak olursak yani öğrencinin neyi yapıp yapamayacağını farkında olması sorumluluk demektir. Bu değeri kazandırırken öncelikle öğrenci açısından zorunluluk ve sorumluluk kavramlarını birbirinden ayırmamız gerektiğine inanıyorum. Acaba verdiğimiz ödevleri öğrenciler sorumluluk anlayışından mı yapıyor yoksa zorunluluk açısından mı? İşte biz ne zaman öğrencinin ödevi sorumluluktan mı yoksa zorunluluk açısından yaptığını kanaat getirirsek ona göre daha verimli olabiliriz bu değer kazandırılmasında. Çünkü sorumluluk değeri dediğimiz zaman bir kavram olmaktan çıkarıp bu konuya başka bir anlam yüklediğimizin kanısındaım” (st.1048–1054) biçiminde düşüncelerini belirtmiştir.

3.2 Sorumluluk Değerinin Kazandırılmasına Yönelik Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Derslerinde Yapmış Oldukları Etkinliklere İlişkin Bulgular

Görüşmeler sırasında Sosyal Bilgiler öğretmenlerine “Sorumluluk değerinin kazandırılmasına yönelik olarak ne gibi etkinlikler yapıyorsunuz?” sorusu yöneltilmiş ve yanıtları alınmıştır. Öğretmenlerin bu soruya ilişkin verdikleri yanıtlar ve frekans dağılımları Çizelge 9’da görülmektedir.

Çizelge 9
Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Sorumluluk Değerinin Kazandırılmasına Yönelik
Olarak Yaptıkları Etkinlikler ve Frekans Dağılımları

Sorumluluk değerinin kazandırılmasına yönelik olarak ne gibi etkinlikler yapıyorsunuz?	F
a. Ödevler Verilmektedir.	8
a1. Kişi ve olay ön araştırmaları yapılmaktadır.	7
a2. Proje ve performans ödevleri verilmektedir.	4
a3. İş bölümü yapılmaktadır.	3
a5. Kronoloji ödev etkinlikleri yapılmaktadır.	2
a6. Grup çalışmalarında değişimler öğrenciler tarafından gözlenmektedir.	2
b. Sorumluluk Verilmektedir.	7
b1. Davranış bozukluğu olan öğrencilere çeşitli sorumluluklar verilmektedir.	6
b2. Verilen görev ve sorumluluklar takip edilmektedir.	2
c. Ürünler Sergilenmektedir.	5
c1. Yapılan ürünlere ait sunumlar yapılmaktadır.	5
d. Aileler ile işbirliği yapılmaktadır.	5
d1. Veli toplantıları yapılmaktadır.	4
e. Sorumluluk değerinin kazandırılması için farklı etkinlikler yapılmaktadır.	4
e1. Sosyal becerileri geliştirici etkinlikler yapılmaktadır.	4
e2. Birebir konuşma ve telkin yöntemi uygulanmaktadır.	3
e3. A'dan Z'ye ipuçlu yarışmalar yapılmaktadır.	2
f. Sınıf içi davranışlar gözlenmektedir.	3
f1. Kişisel diyaloglar yapılmaktadır.	1
f2. Bireye yönelik davranış geliştirme gibi faaliyetleri yapılmaktadır.	1
Görüşler Toplamı	78

Çizelge 9'a göre, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin sorumluluk değerinin kazandırılmasına yönelik olarak yaptıkları etkinlikler birbirlerinden farklılıklar göstermektedir. Öğretmenlerin Sorumluluk değerinin kazandırılmasına yönelik hangi tür etkinliklerin yapıldığı sorusuna verdikleri yanıtlar incelendiğinde; öğretmenlerin 8'i ödev vermek, 5'i kişi ve olay ön araştırmaları yapmak, 4'ü proje ve performans ödevleri ile davranış kazandırmak, 3'ü İş bölümü yapılmalıdır. 2'si yapılan ürünlere yönelik sunumlar yapılmaktadır, 2'si kronoloji etkinlikleri, 2'si grup çalışmalarında değişimler öğrenciler tarafından gözlenmektedir, biçiminde görüşlerini ifade etmişlerdir.

Sorumluluk vermek düşüncesinde olan 7 öğretmen, 6'sı davranış bozukluğu olan öğrencilere çeşitli sorumluluklar verilmesinin yararlı olacağını belirtmiştir. 2'si verilen görev ve sorumluluklar takip edilmektedir yanıtlarını vermişlerdir. Yapılan etkinlikler içerisinde öğretmenlerden 5'i ürün sergilediklerini ve yapılan ürünlere ait sunumlar yaptıklarını belirtmişlerdir. Görüşmeler yapılırken birçok öğretmen ailelerin çok büyük sorumlulukları bulunduğunu ancak öğretmenlerden sadece 5 tanesi aileler ile birlikte çeşitli etkinlikler yaptıklarını, 4'ü veli toplantılarıyla etkinliklerini yaptıklarını belirtmişlerdir. Sınıf içi öğrenci davranışlarının gözlenmekte olduğunu belirten 3 öğretmen 1'i birebir konuşma yaptığını, 1 öğretmen de bireye yönelik davranışlarını geliştirici etkinlikler yaptığını belirtmişlerdir. Sorumluluk değerinin kazandırılmasına ilişkin sınıfta yapılan etkinlikler sorulduğunda öğretmenlerden 8'i ödev vermenin sorumluluk kazandırılmasında çok önemli bir etkinlik olduğunu vurgulamıştır. Bu konuya ilişkin olarak Deniz öğretmen "*Öğrencilerin sorumluluk değerlerini kazandırmak için biz öğretmenler "ödev" yöntemini kullanmaktayız. Yeni öğretim programıyla birlikte bu gelişmeye proje ve performans ödevleri ile başlayan araştırmaya dayalı gurubun içerisinde kendine yer arayan bireyleri ortaya çıkartmak için öğrenciler çok büyük emek sarf etmektedirler. Yeni öğretim programında yer alan daha önce dediğim proje ve performans ödevleri hem isimlerinin ilginçliği hem de kullanılan materyal ve çalışma sistemi ile diğer eski ödevlerden ayrıldığından öğrenciler değindiğim ödevlere fazla önem vermektedir. İşte bu öğrenciye ilginç gelen ödevlere karşı olan olumlu tutumları sayesinde öğrencilerin derse karşı ilgi ve sorumluluğu da arttırmıştır*" (st.1247–1264) sözleriyle konuya ilişkin fikrini ortaya koymuştur.

Sorumluluk değerinin kazandırılması için yapılan sınıf etkinliklerine ilişkin görüşülen öğretmenlerden Seval "*İllaki planlı bir şey yapmak gerekmez. Ders öncesi, alt yapı oluşturma çalışması olarak zaten daha önceden de kullandığım fakat ismini vermediğim tanım ağacı şimdi ki adıyla kavramlar, harita, atlas, kişi ve olay ön araştırmaları gibi etkinliklerle ki bunları ödev olarak veriyorum. Yani ödev de bir çeşit sorumluluktur. Yani sorumluluk olarak verirsiniz sonra arkasını takip etmezseniz bu da bir problem bence*" biçiminde görüşünü ortaya koymuştur (st.304–310). Sınıf içi etkinlikleri sorulan öğretmenlerden 4'ü öğrenci değerlendirme formları ve proje değerlendirme formlarının istenilen şekilde kullanıldığında ayrıca bir değerlendirme ve etkinlik çalışmasının yapılmasına ihtiyaç duyulmayacağını belirtmiştir.

Öğretmenlerden 7'si öğrencilere sorumluluk verdiklerini söylemiştir. Görüşme yapılan sınıf içi etkinlikler konusunda nelerin yapıldığını sorulan öğretmenlerden 4 tanesi davranış bozukluğu olan öğrencilerin tavır ve davranışlarından sıkıntı duyduklarını söylemişlerdir. Bu konuya ilişkin düşünceleri sorulan Özlem öğretmen *“Bu tip öğrencilere kişilik kazandırabilmek için toplum hizmetlerinden daha çok faydalanılması gerektiğini”* (st.897–899) belirtmiştir. görüşmede Bahtiyar Öğretmen *“etkinlik değil de daha çok hani çocukların yeteneklerine uygun olarak görev vermeye çalışıyorum”* (st.907-908) biçiminde düşüncesini ifade etmiştir. Öğretmenlerden Kumsal aynı soruya ilişkin olarak *“Grup çalışmalarına ağırlık vermeye çalışıyorum gerçekten bu değer kazanılmasının yararlı olacağını düşünüyorum ne kadar başarılıyım bilemiyorum ama işte basit görevler verme etkinlikler yapma konuların yeri geldikçe konular da etkinlik yapma olabilir. Sorumluluk değeri kazanmış öğrencileri takdir etme diğer öğrencilere örnek gösterme. (Neden?) çünkü takdir ettiğim zaman kendilerinde olan özellikleri kendileri tanıyorlar. Var olan özelliklerinin farkına varıyorlar bu da tabii onları daha mutlu olmalarını, belki daha çok geliştirmelerine yardımcı oluyordur. Bir de sorumluluk değeri kazanmamış öğrencilerin de başkalarını sürekli örnek gösterme ne kadar etkili bilmiyorum belki de faydası yok ama bir şekilde onlara direkt olarak onlara konuşarak anlatma yoluyla telkin yoluyla bir şeyler vermeye çalışıyorum. Önce kazanmış kişileri takdir ederek, kazanamamış kişilere de neler yapması gerektiği ya da böyle kendine güvenmeyen öğrenciler için *“ yapabilirsin, sende yapabilirsin çok basit”* gibi onları cesaretlendirerek bir şeyler yapmaya çalışıyorum. Bazen olumsuz konuşmalarımız oluyordur mutlaka ama aşağılamadan onları kırmadan” bunları yapsaydın böyle olacaktı işte yapmadığın için böyle oldu ve bunun sorumlusu sensin katlanmak zorundasın”* biçiminde ifade ediyorum. Sergiler yaptığımız zaman çocuklar aldıkları görevlerini yerine getirmişler gösterme sergileme yapmayanlar da yapmadıklarını görüyorlar bu sayede bunu yapabiliyoruz” (st.807–826) şeklinde görüşünü ifade etmiştir.

3.3 Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Sorumluluk Değerinin Kazandırılması Sırasında Sınıfta Kullandıkları Materyallere İlişkin Bulgular

Görüşmeler sırasında Sosyal Bilgiler öğretmenlerine *“Sorumluluk değerinin kazandırılması sırasında sınıfta ne tür materyaller kullanıyorsunuz?”* sorusu yöneltilmiş ve yanıtları alınmıştır. Öğretmenlerin bu soruya ilişkin verdikleri yanıtlar ve frekans dağılımları Çizelge 10’da görülmektedir.

Çizelge 10
Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Sorumluluk Değerinin Kazandırılması Sırasında
Sınıfta Kullandıkları Materyaller ve Frekans Dağılımları

Sorumluluk değerinin kazandırılması sırasında sınıfta ne tür materyaller kullanıyorsunuz?	F
a. Görsel eğitim materyalleri hazırlanmaktadır.	10
a1. Değerlere ait kazanım şemaları oluşturulmaktadır.	7
a2. Albüm oluşturulmaktadır.	3
a3. Harita yapılmaktadır.	3
a4. Afiş hazırlanmaktadır.	2
a5. Materyal hazırlamaya ilişkin süreç raporları oluşturulmaktadır.	1
a6. Fihristler hazırlanmaktadır	1
a7. Kompozisyonlarla değerlendirme yapılmaktadır.	1
b. Milli Eğitim Bakanlığınca (MEB) standartları belirlenmiş değerlendirme formları uygulanmaktadır.	3
b1. Gözlem Formu doldurulmaktadır.	2
b2. Öğrenci Değerlendirme Formu doldurulmaktadır.	2
b3. Grup değerlendirme formu doldurulmaktadır.	2
b4. Akran Değerlendirme Formu doldurulmaktadır.	2
Görüşler Toplamı	39

Çizelge 10'a göre, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin sorumluluk değerinin kazandırılması sırasında sınıfta kullandıkları materyaller bakımından farklılıklar görülmektedir. Bu konuda öğretmenlerin 10'u "Görsel eğitim materyalleri hazırlanmaktadır", 7'si "Değerlere ait kazanım şemaları oluşturulmaktadır", 3'ü "Albüm oluşturulmaktadır", 3'ü "Harita yapılmaktadır", 2'si "Afiş hazırlanmaktadır", 1'i "Materyal hazırlamaya ilişkin süreç raporları oluşturulmaktadır", 1'i "Fihristler hazırlanmaktadır", 1'i "Kompozisyonlarla değerlendirme yapılmaktadır" cevaplarını vermişlerdir.

MEB'ce standartları belirlenmiş etkinlikler yaptıklarını söyleyen 3 öğretmenden 2'si Gözlem Formu kullandıklarını, 2'si öğrenci değerlendirme formu kullandıklarını, 2'si grup değerlendirme formu ve 2'si Akran değerlendirme formları doldurduklarını söylemişlerdir. Görüşmelerde materyal kullanımı konusunda Seval öğretmen: "....Proje çalışmalarını gruplara ayırarak veriyorum ki öğrenci toplulukta nasıl davranacağını öğrensin diye.

Birkaç öğrencim bu yüzden aslında birbiriyle konuşmadı. İkisi de liderlik yönü çok kuvvetli öğrencilerdi. Ben de gruptaki liderliği başka bir öğrenciye verdim. Tüm öğrenciler bu uygulamaya şaşırды ama başarılı da oldu yani. Gurubun amacı bence gurubun çıkarları olmalı öğrencilerin kendini öne çıkartması değil. Bence en iyi öğrenci başkasını düşünen öğrencidir” (st. 356–366) biçiminde belirtmiştir.

Melih öğretmen materyal kullanımı konusundaki soruya “*Öğretim açısından dersin içeriğine göre istenen materyalin zamanında teslimi ile kontrol ediyorum. Eğer istenen materyaller araştırma, model oluşturma, raporlama, sunu gibi ise materyal sınıf ortamında sunularak takdimi yapılıyor” (st.51–54) cevabını vermiştir. Sınıf içerisindeki materyal kullanımı konusunda görüş bildiren Filiz öğretmen düşüncelerini, “Çocuklarda bu değer kazandırılması için sınıf içinde sorumluluklar veriyorum. Çeşitli drama, etkinlik ve sosyal beceriyi geliştirici yine etkinliklerle kazandırılmaya çalışılmaktadır. Ayrıca bu konuda aile ile işbirliğine girilerek evde de sorumluluk alması gerekmektedir” biçiminde dile getirmiştir (st.107–110). Yüksel Öğretmen “Görevini aksatan öğrencinin görevini kısa sürede elinden alıp arkadaşlarını daha dikkatli izlemesini ve ne gibi değişimler gösterdiklerini tespit etmesini istiyorum.” (st.205–206) yanıtını vermiştir. Seval Öğretmen, sınıfta yapmış olduğu etkinlikler için: “İllaki planlı bir şey yapmak gerekmez. Ders öncesi, alt yapı oluşturma çalışması olarak zaten daha önceden de kullandığım fakat ismini vermediğim tanım ağacı şimdiki adıyla kavramlar, harita, atlas, kişi ve olay ön araştırmaları gibi etkinliklerle bunlar ödev olarak veriyorum”(st.304–309) biçiminde belirtmiştir.*

Özlem öğretmen sınıf içerisinde sorumluluk kazandırmak amacıyla yapmış oldukları materyaller için “...sınıfta sınıfın kurallarını belirledik bu kurallar la ilgili şeyler panolar hazırladık küçük küçük sınıfa da yapıştırdık. Ondan sonra onları orda mesela şu yasaktır cezası şudur gibi bir takım uyarı şeyleri var.” (st.440–443) çalışmalarından bahsetmiştir.

Sorumluluk kazandırmak için sınıfta kullanılan materyaller sorulduğunda 7 öğretmen sunum yapılması gerektiğini ve sunumu raporlama işleminin yapılması gerektiğini söylemişlerdir. Materyal kullanımı konusunda 4 öğretmen veli toplantılarının önemine değinmiştir. Konuya ilişkin Deniz “Herhangi bir materyal kullanmıyorum. Sadece veliler ile olan görüşmelerimiz sırasında sözlü görüşmelerle durumu değerlendiriyorum, daha önce de söylediğim gibi kitapta bulunan materyal ve etkinliklerin yeterli olduğuna

inanıyorum” (st.1278–1281) diyerek görüşlerini bildirmiştir. Öğretmenlerden 5 tanesi İş bölümünün yararına değinmiştir. Görüşme yapılan öğretmenlerden Nil “Sınıfta öğrencilerin yapmasını istediğim çeşitli sorumluluklar var bunlar sınıf araç gereçleri sınıfın daha iyi kullanımı panolar ve vb şeylerdir. Mutlaka her öğrencinin sınıf içinde aktif bir görevi vardır bunu seçerken de öğrencinin bu sorumluluğun altından kalkabileceği sorumluluklar vermeye çalışıyorum böylece de öğrencilerin kendine olan güveni ve iş bölümü artmış oluyor ama bana göre en büyük materyal aslında öğrencilerdir” (st.1078–1084) biçiminde görüş bildirmiştir.

Deniz kod ismini kullanan Sosyal Bilgiler öğretmeni sınıf içerisinde grup çalışmalarının önemine değinerek “Soru yanıt, yönerge haricinde de derste kullandığımız materyaller de var. Gözlem formunun yanı sıra kullandığımız araç gereçler de var. Sorumluluk değeri vermeye çalışılacak kişileri grup halinde çağırmaya çalışıyorum ve onlara daha çok etkinlik veriyorum.” (st.1143–1146) yanıtını vermiştir.

3.4 Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Öğrencilerin Sorumluluk Değerini Kazanıp Kazanmadığını Nasıl Değerlendirdiklerine İlişkin Bulgular

Görüşmeler sırasında Sosyal Bilgiler öğretmenlerine “Öğrencilerin Sorumluluk değerini kazanıp kazanmadığını nasıl değerlendiriyorsunuz?” sorusu yöneltilmiş ve yanıtları alınmıştır. Öğretmenlerin sorulan sorulara verdikleri yanıtlar Çizelge 11’de gösterilmiştir.

Çizelge 11
Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin “Öğrencilerin Sorumluluk Değerini Kazanıp Kazanmadığına İlişkin Değerlendirmeleri ve Frekans Dağılımları

Öğrencilerin Sorumluluk değerini kazanıp kazanmadığını nasıl değerlendiriyorsunuz?	f
a. Sınıf içi öğrenci davranışlarının gözlenmesi	13
b. Milli Eğitim Bakanlığınca saptanmış değerlendirme formların doldurulması	8
b1. Öğrenci gözlem formlarının doldurulması	6
c. Ödevlerin incelenmesi	5
c1. Araştırma raporların uygulanması	3
c2. Sunumların değerlendirilmesi	3
c3. Proje ödevlerinin değerlendirilmesi	2

Çizelge 11 (Devamı)

c4 . Ürün dosyalarının değerlendirilmesi	2
d. Gruplarda görev dağılımlarının gözlenmesi	5
d1. Görevlere ilişkin takip formlarının doldurulması	4
e. Öğrencilerle yapılan görüşmelerle	1
Görüşler Toplamı	52

Çizelge 11'e göre öğrencilerin sorumluluk değerini kazanıp kazanmadığı ile ilgili olarak öğretmenlerin görüşlerinde farklılıklar bulunmaktadır. Bu konuda öğretmenlerden 13'ü "Sınıf içi öğrenci davranışlarının gözlenmesi", 8'i "Milli Eğitim Bakanlığınca saptanmış formların doldurulması", 6'sı "Öğrenci gözlem formlarının doldurulması", 5'i "Ödevlerin incelenmesi" konusunda görüşlerini bildirmişlerdir. Öğretmenlerden 5'i "Gruplarda görev dağılımlarının gözlenmesi", 4'ü "Görevlere ilişkin takip formunun doldurulması", 3'ü "Sunumların değerlendirilmesi", 2'si "Proje ödevleri yoluyla" ,2'si "Ürün Dosyalarına" bakarak değerlendirme yaptıklarını söylemişlerdir..

"Sorumluluk değerinin öğrenci tarafından kazanılıp kazanılmadığını ne şekilde değerlendiriyorsunuz?" sorusuna yönelik olarak 13 öğretmen "öğrenci davranışlarının gözlenmesi" yanıtını vermiştir. Öğretmenlerden Melih: *"Eğitim açısından davranışındaki değişikliği gözleyip motive ediyorum. Bu olay öğrencilerimde olumlu bir hava yaratıyor. Bu sebeple değerler konusunda sorumluluğu ve görevi neyse işte verdikten sonra öğrencileri bir dahaki basamaklar için motive önemli. Öğretim açısından dersin içeriğine göre istenen materyalin zamanında teslimi ile kontrol ediyorum"* (st.46–52) düşüncelerini ifade etmiştir.

Sosyal Bilgiler öğretmeni Bahtiyar ise *"Sosyal Bilgiler dersinde çocuğu genelde konuşturmaya çalışıyorum sınıfta soru yanıt biçiminde işte işlediğimiz konuya göre ne bileyim bölgeleri işliyorsak, cumhuriyet kuruluşunu falan işliyorsak bütün çocukları bir arada toplu olarak görmeye çalışıyorum ve tek soru sorarak işte "senin düşüncen nedir", "sen ne yapıyorsun", "sen bunu nasıl algıyorsun", "sana göre çözüm yolu nedir" biçiminde bütün sınıfın derse kataraktan bu arada her çocuğun ne düşündüğünü görerek"* (st.562-569) biçiminde değerlendirme konusunda düşüncesini belirtmiştir.

Öğretmenlerden Nil değerlendirme etkinlikleri için “*En büyük değerlendirmemiz öğrenci davranışlarını gözlememiz oluyor bunun dışında her dönem için matbu olarak hazırladığımız öğrenci davranışlarını gözlem formumuz bulunmaktadır. Bunlarla öğrencinin çeşitli konularda davranışlarını inceleyerek eksik kalan konuları düzeltmeye çalışıyoruz*” (st.1089–1093) görüşünü sunmuştur. Filiz öğretmen ise “*Öğrenci gözlem formu dolduruyoruz her öğrenci için ayrıca etkinliklerin ardından öğrenci Öz Değerlendirme Formu ile öğretmen gözlem formunu doldurarak değerlendirme aktivitelerini alıyorum. Bence bu tip çalışmalar yeterli oluyor*” (st.155–158) sözleri ile değerlendirme çalışmalarını özetlemiştir. 4 öğretmen ödevleri değerlendirme faaliyeti olarak kullandığını belirtmiştir. Öğretmenlerden Yüksel Hanım “*Aman aman bir çalışma yaptığım yok. Yani ek bir strateji ve değerlendirme çalışması yapmadım. Ancak değerlendirmelerim verilen görev ödev vs. gibi faaliyetleri zamanında yapıp yapmadıkları ya da sınıf içi davranışları ile yapıyorum*” (st.247–251) biçiminde görüşünü bildirmiştir. Değerlendirme faaliyetleri ilişkin 2 öğretmen proje ödevlerinin yararlı olduğunu söylerken, 1 öğretmen sergi ve sunum faaliyetlerini değerlendirme faaliyeti olarak kullandığını belirtmiştir. Öğretmenlerden Seval “*Öğrencilerin sorumluluk değerinin kazandığını proje, sunum, fihrist, afiş, fotoğraf, kartpostallarla ve objelerle hazırlanmış kompozisyonlarla değerlendiriyorum. Çalışmalarda ilgi, zamanlama, özen, araştırma gibi konular öğrencilerin tarihsel duyarlılıkları geliştiriyoruz. Ancak aileler pek istemiyor bu tip çalışmaları*” (st.328–332) biçiminde fikrini belirtmiştir. Öğretmenlerden Bahtiyar “*Ödev kontrolü... Yani ödevlerini yapmışsa kendi üstüne düşen sorumluluğun farkında diye düşünüyorum. Verilen bir görevi yerine getiriyor mu? Eksik kalmış olan sorumluluk değeri için sözlü uyarılarla veya telkin yoluyla ona bu sorumlulukları vermeye çalışıyorum. Yani genellikle gözlem yolu ile ölçme yapıyorum*” (st.744–747) biçiminde çalışmalarını özetlemiş ve birtakım problemlerinin var olduğunu belirtmiştir.

3.5 Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Sorumluluk Değerinin Kazandırılmasında Yaşadıkları Sorunlara İlişkin Bulgular

Görüşme yapılan Sosyal Bilgiler öğretmenlerine “*Sosyal Bilgiler dersinde sorumluluk değerinin kazandırılmasında sorun yaşıyor musunuz? Yaşıyorsanız bunlar nelerdir?*” sorusu yöneltilmiş ve yanıtları alınmıştır. Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin yanıtları Çizelge 12’de gösterilmiştir.

Çizelge 12
Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin “Sosyal Bilgiler Dersinde Sorumluluk Değerinin
Kazandırılmasında Karşılaştıkları Sorunlar ve Frekans Dağılımları

Sosyal Bilgiler dersinde sorumluluk değerinin kazandırılmasında sorun yaşıyor musunuz? Yaşıyorsanız bunlar nelerdir?	F
a. Ailelerin eğitime bakış açılarının olumsuz olması.	20
a1. Temel değerler aile de küçük yaşlardan itibaren verilmemektedir.	6
a2. Değerler eğitimi aileler tarafından desteklenmemektedir.	4
a3. Aileler sorumluluğun temeli olmamaktadırlar	3
a4. Aileler okulla işbirliği içinde davranmamaktadırlar.	3
b. Sorumluluk modeli olarak öğretmenler üzerlerine düşen görevi yapmamaktadırlar.	10
b1. Öğretmenler sorumluluk verirken tanımını yapmamaktadırlar.	6
b2. Verilen görevler titizlikle takip edilmemektedir.	2
b3. Sorumluluk değeri öğrenciye doğrudan verilmemektedir.	1
c. Bireysel farklılıklara yönelik çalışmalar yapılmamaktadır.	10
c1. Öğrencilerin sosyo ekonomik farklılıklarına göre sorumluluk eğitimi yapılmamaktadır.	5
d. Etkinliklere yeterli zaman ayrılamamaktadır.	6
d1. Etkinliklerin fazlalığı, öğretimde kaliteyi düşürmektedir.	1
d2. Grup çalışmalarında öğrenciler bir araya gelememektedirler.	1
e. Değerler eğitimi çevre tarafından desteklenmemektedir	2
e1. Çevredeki olumsuz davranışlar, okuldaki davranışlara göre daha cazip gelmektedir.	1
e2. İletişim araçlarındaki kötü örnekler sorumluluk duygusunun gelişimini olumsuz etkilemektedir.	1
f. Sosyal Bilgiler dersinde değerlerin kazandırılmasında etkili olan tarihsel mekân çalışmalarına fazla yer verilmemektedir.	1
Görüşler Toplamı	83

Çizelge 12’ye göre görüşmeye katılan tüm Sosyal Bilgiler öğretmenleri sorumluluk değerinin kazandırılmasında ailelerinin eğitime bakış açılarını bilmedikleri için sorunlar yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Ailelerin eğitime karşı takındıkları olumsuz tavırların çok önemli olduğunu belirtmişlerdir. Bu konuda öğretmenlerden 20’si “Ailelerin eğitime bakış açılarının olumsuz olduğunu”, 10’u “Bireysel farklılıklara yönelik çalışmalar yapılmadığını”, 10’u “Sorumluluk modeli olarak öğretmen üzerine düşen görevi yapmadığını” belirtmişlerdir. 6’sı “Etkinliklere yeterli zaman ayıramadığını”, 2’si

“Değerler eğitiminde çevre desteğinin olmadığını”, 1’i Sosyal Bilgiler dersinde değerlerin kazandırılmasında etkili olan tarihsel mekân çalışmalarına fazla yer verilmediği” yanıtlarını vermişlerdir. Ailelerin eğitime bakış açılarının olumsuz olduğunu vurgulayan tüm öğretmenlerden 6’sı “Temel değerler aile de küçük yaşlardan itibaren verilmediğini”, 4’ü “değerler eğitimi aile tarafından desteklenmemektedir”, 3’ü “ailelerin sorumluluğunun temeli olmadıklarını, 3’ü “ailelerin okulla işbirliği içinde davranmadıkları” yanıtlarını vermişlerdir.

Sorumluluk modeli olarak öğretmenin önemli olduğunu önemseyen 10 öğretmenden 6’sı “Sorumluluk verilirken tanımı yapılmamaktadır”. 1’i “Sorumluluk değeri doğrudan verilmemektedir” biçiminde yanıtlamışlardır. Bireysel farklılıkların önemli olduğunu düşünen 10 öğretmenden 5’i “sosyo ekonomik farklılıklara göre sorumluluk eğitimi yapılamamaktadır”, 2’si “verilen görevler titizlikle takip edilmelidir, belirtmiştir. Etkinliklere zaman ayıramadıklarından yakınan 6 öğretmenden 1’i “grup çalışmalarında öğrencilerin bir araya gelmediklerini”, 1’i “etkinlik sayısının fazlalığının öğretimde kaliteyi düşürdüğünü” ve 1 öğretmende “Tarihsel mekân çalışmalarını yapılamadığını” söylemiştir. Değerler eğitiminin çevre tarafından desteklenmediğini söyleyen 2 öğretmenden 1’i “Çevredeki olumsuz davranışların okulda öğrendiklerinden daha cazip geldiğini”, 1’i “iletişim araçlarında gösterilen kötü örneklerin sorumluluk değerini olumsuz yönde etkilediği” yanıtını vermişlerdir.

Görüşme soruları arasında yer alan “Sorumluluk değerinin kazandırılmasında sorunlar yaşıyor musunuz?” sorusuna 1 öğretmen tarihsel mekân çalışmaları sırasında geziler yapılırken ulaşım sorunları yaşadıklarını söylerken; 1 öğretmen televizyonlarda gösterilen filmlerin özellikle şiddet içerikli öğelerin verilmeye çalışılan sorumluluk değerini olumsuz yönde etkilediğini söylemiştir. Görüşmeye katılan öğretmenlerden 10 tanesi bireysel farklılıkların iyi incelenmemesinden kaynaklanan sorunlara dikkat çekmiştir. Öğretmenlerden Fatih: “*Öğrencilerin farklı kişilere farklı davranışları olabiliyor. Karşısındakine göre davranış sergiledikleri için bazı öğrencilerde kesinlikle olamıyor. Davranışları farklı olabiliyor yani bazı öğrencilerin yapısından kaynaklanıyor Evde yok okulda yok. Bence sorunlu çocukların evlerinde var bir şeyler... Çocuklar sevgi ve ilgi açlığını okulda tatmin ediyor. Bakıyor ki benim yanlış bir davranışında herkes seferber oluyor. Hooop başlıyor yaramazlık yapmaya. Bence sorumluluk verilirken okula ailede getirilmeli bence o günkü dersi ailece okulda yaptırmalıyız*” (st.257–265) diyerek

sorunlarını dile getirmiştir. Öğretmenlerden 5 tanesi karşılaştıkları sorunların genelde sosyo-ekonomik koşullardan meydana geldiğini söylemiştir. Kumsal “Öğrenci alışkanlıklarını devam ettirmesi bulunduğu guruba uyum sağlamada zorlanması bunun en büyük nedeni olarak da öğrencilerin sosyo-ekonomik düzeylerinin birbirlerinden farklı olması diye özetleyebiliriz” (st.1292–1295) biçiminde karşılaştığı zorlukları anlatmıştır. 3 öğretmen ise zorluklara ilişkin öğrencinin bilişsel ve duyuşsal yapısının önemli olduğunu söylemiştir. Bu görüşe destek olmak ve sosyo ekonomik koşulların o kadarda etkili olmadığını savunan Özlem”Belli bir sorumluluğu almamış ailesinde de zaten bu sorumluluğu almamış bu konuda hiç yönlendirilmemiş öğrencilerde sorun yaşıyoruz, onlarda zorlanıyoruz. Çok da fazla uygulamalarımızın karşılığını her çocukta alıyoruz diye bir şey kesinlikle yok. Aslında ben çok da bunu sosyo ekonomik yönüyle öğrencinin sosyo ekonomik düzeyiyle çok ilgili olduğunu düşünmüyorum aslında birazda çocuğun yapısıdır diye düşünüyorum. Yani birebir onunla ilgili değil öncelikle çocuğun yapısı bence her şeyden daha önemli” (st.463-469) biçiminde düşüncelerini belirtmiştir.

Aynı soruya ilişkin olarak Nil “Bireyin yetiştiği aile ve yetiştirildiği ortamın çok büyük faktörü var. Şayet bireye evde ebeveynler hiçbir şekilde sorumluluk vermiyorsa birey sorumluluk almakta problem çekiyor, verilen sorumluluğu da zamanında yerine getirmiyor. Sürekli mazeret uyduruyor” (st.1097–1101) yanıtını vermiştir. Öğretmenlerden hemen hepsi ailenin sorumluluk değerinin verilmesinde en önemli kurum olduğunu belirtmiştir. Bahtiyar bu konuya ilişkin olarak; “....temelde tabii ki aile... Yani ne yaparsam yapayım hiçbir şekilde sorumluluk kazandıramıyorum. İçinde hiçbir şekilde bir motivasyonu yok. Çocuk çok iyi başarısı da; ancak performans ve proje ödevlerine geldiğinde kalıyor. Hiçbir şekilde bir şey yaptırıyorum. Evet, hocam tamam hocam oğlum kızım işte şu tarihte getir şöyle yap böyle yap...” (st.758–763) sözleriyle aileden kaynaklanan sorunlarını dile getirmiştir.

Öğretmenlerden Güneş öğrenci velileri ile ilişkili olarak “ilk başta velileri bulamıyorum, sorumsuz öğrencilerin velileri ile irtibata geçemiyorum. Aileler çok sorumsuz sene başından beri 10–15 veliyi ben daha hiç görmedim, hiç gelmediler toplantıya dolayısı ile böyle velilerin sorumsuz çocukları oluyor” (st.1221–1224), sözleriyle problemlerini dile getirmiştir. Sorumluluk değerinin sadece okulda kazandırılmayacağına inanan 3 öğretmen değerlerin veli ve çevreden de desteklenmesi gerektiğini söylemiştir. Ferdi “Ne kadar uğraşırsak uğraşalım gerçekten almayanlar var. Çünkü sorumluluk değeri aileden ve çevre

ile desteklenirse kazandırılabilir sadece sınıfta yapacağımız ya da kazandıracağımız bir değer değil. Diğer değerler de olduğu gibi. Bunu yaşıyoruz. Yeri geldikçe veli toplantılarında zaten söylüyorum sorumluluk değeri üzerine özellikle konuşmalarım oldu benim ilk toplantılarda “evde neler yapabiliriz” gibisinden, bunu yaşıyorum” biçiminde düşüncesini belirtmiştir (st.873–879). Handan, “Bireyin yetiştiği aile ve yetiştirildiği ortamın çok büyük faktörü var. Şayet bireye evde ebeveynler hiçbir şekilde sorumluluk vermiyorsa birey sorumluluk almakta problem çekiyor, verilen sorumluluğu da zamanında yerine getirmiyor. Sürekli mazeret uyduruyor” (st.59–63) yanıtını vermiştir.

10 öğretmen sorumluluk duygusunun kazandırılması konusunda öğretmenlerin bir davranış modeli olarak kendi sorumluluklarını yerine getiremediklerinden bahsetmiştir. Bu öğretmenlerden Ferdi:“Eğer öğretmen sorumluluğunu yerine getirmiyorsa yani başkasının sırtından olmaz ki buda var yani. Öğrenci geç geliyorsa ne diyeyim davranış bozukluğu olan öğrenciler için Kılavuzluk servisine göndermemiz gerekir. Bu da bizim gerekli olan sorumluluğumuz. Öğrencilerimize sorumluluk vereceğiz diyoruz kendimiz zil çalıyor halen öğretmenler odasında oturuyoruz” (st.765–770) biçiminde ifade etmiştir.

Öğretmenlerden 5 tanesi sorumluluk amacının ne olduğunun anlaşılabilmesi nedeniyle sorunlarla karşılaştıklarını belirtmiştir. Öğretmenlerden Sonat“Doğal olarak sorumluluk değeri derken bunu çocuklara davranış kazandırmak konusuna da giriyor çok fazla sorun yaşıyorum.. çocuk görevin tam bilincine varmıyor yapması gerektiğini düşünmüyor niye ben yapmalıyım diye düşünebilir çocuklar,bazı öğrencilerse ben niye bunu yapmak zorundayım diye düşünüyor.. Zorla değil yani burada ben çok zorlanıyorum özellikle bu okulda çok zorlanıyorum” st. (598–602) biçiminde görüşlerini belirtmiştir.

3.6 Sorumluluk Değerinin Daha Etkili Bir Biçimde Kazandırılabilmesi İçin Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Görüşlerine İlişkin Bulgular

Görüşme yapılan Sosyal Bilgiler öğretmenlerine “Sorumluluk Değerinin Daha Etkili Bir Biçimde Kazandırılabilmesi İçin Yapılması Gerekenler Nelerdir?” sorusu yöneltilmiş ve yanıtları alınmıştır. Öğretmenlerin verdikleri yanıtlar Çizelge 13’de gösterilmiştir.

Çizelge 13
Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Sorumluluk Değerinin Daha Etkili Bir Biçimde
Kazandırılabilmesi İçin Yapılması Gerekenlere İlişkin Önerileri ve Frekans
Dağılımları

Sorumluluk değerinin daha etkili bir biçimde kazandırılabilmesi için yapılması gerekenler nelerdir?	F
a. Öğretmenler de bir rol modeli bilinci ile hareket etmelidirler.	10
a1. Öğretmenler değer kazanımını öğrenci merkezli olarak gerçekleştirmelidirler.	2
a2. Öğretmenlerin davranışları tek düze olmamalıdır.	1
a3. Öğretmenlere değerler kazanımı konusunda seminerler verilmeli	1
a4. Öğrenciler ile ilgilenmek, genellikle olumlu pekiştireçler vermek gerekir.	1
b. Çocukların yeteneklerine göre sorumluluklar verilmelidir.	9
b1. Öğrencinin bilişsel ve duyuşsal özelliklerine dikkat edilmelidir.	1
b2. Etkili bir değer kazandırma için öğrencilerin yapıları iyi tanınmalıdır.	1
c. Sorumluluk çok küçük yaşlarda ailede verilmelidir.	8
c1. Değerler aile tarafından verilmelidir	7
c2. Küçük sorumluluklar ailede verilmeli, okulda ise yönlendirmeler yapılmalıdır	3
c3. Ev ziyaretleri ile öğrenciler takip edilmelidir.	3
c4. Sorumluluğun temeli ailede kazandırılmalıdır.	3
c5. Okul ile veli işbirliği güçlü olmalıdır	2
d. Sorumluluk değerini kazandırmak için, öğrenme etkinlikleri yaparak – yaşayarak gerçekleştirilmelidir.	5
d1. Aktif öğrenme etkinlikleri tasarlanmalıdır.	3
d2. Öğrencilere bireysel ya da grup çalışmaları verilmelidir.	1
d3. Öğrencilerin belli zaman dilimleri içinde çalışmayı tamamlaması istenmelidir.	1
d4. Proje çalışmaları sırasında alan yazın taraması yapılmalıdır.	1
d5. Ödev az, etkinlik ve uygulama fazla olmalıdır.	1
d6. Derslerde daha çok ürün yapıp sergilenecek bir yöntem belirlenmelidir.	1
e. Sorumluluk bilincini kazandırmak sadece öğretmenin görevi değildir.	2
f. Sorumluluk değerinin giderilmesi için sosyo ekonomik sorunların giderilmesi gerekir.	2
g. Toplumla duygudaşlık kurulmalıdır.	1
Görüşler Toplamı	70

Çizelge 13'e göre öğretmenlerin sorumluluk değerinin daha etkili bir biçimde kazandırılması konusundaki düşüncelerinde farklılıklar bulunduğu söylenebilir. Bu konuda Öğretmenlerden 10'u "Öğretmenler de bir rol modeli bilinci ile hareket etmelidir". 9'u

Çocukların yeteneklerine göre sorumluluklar verilmelidir. 8'i "Sorumluluk çok küçük yaşlarda ailede verilmelidir."5'i "Sorumluluk değerini kazandırmak için, öğrenme etkinlikleri yaparak – yaşayarak gerçekleştirilmelidir", 2'si "Sorumluluk bilincini kazandırmak sadece öğretmenin görevi değildir". 2'si "Sosyo-ekonomik sorunlar giderilirse sorumluk duygusu daha kolay kazandırılır. 1'i "Toplumda duygudaşlık (empati) kurmak sorumluluk duygusunu geliştirir", yanıtlarını vermişlerdir.

Sosyal Bilgiler Öğretmenlerine Sorumluluk Değerinin daha etkili nasıl kazandırılacağı sorusuna öğretmenlerden Handan; "*Sorumluluk değeri aile-okul-toplum bilincinin günlük yaşantımızda sorumluluk geliştirdiğini herkesin canlı-cansız veya yaşadığımız evrende herkesin herkese karşı sorumlu olduğunu kavratmalıyız. Var oluşumuzun amaçsız olmadığını kazandırmalıyız. Bu bence tüm herkesin görevi sadece öğretmenin değil. Öğretmen de kendi sorumluluğunu bilmeli ki ona göre davranmalı*" (st.65–70) biçiminde görüşünü bildirmiştir.

Soruya yönelik yanıtlara bakıldığında 10 öğretmen öğretmenin bir davranış modeli olarak öğrencinin karşısında daha dik durması gerekliliği üzerinde durmuşlardır. Konuya ilişkin olarak Nil; "*Ailelerle ilgili ayrı bir çalışma yapılabilir. Belki sınıf öğretmenleri için seminerler düzenlenebilir, çünkü yeni program buna bize fırsat tanıyor gerçekten çok güzel bu anlamda Sadece öğretmenin değil. Öğretmen de kendi sorumluluğunu bilmeli ki ona göre davranmalı. Eğer öğrencilerden şikâyet ediyorsak ilk önce kendimize bakalım*" (st.1109–1111) biçiminde görüşlerini belirtmiştir.

Üç öğretmen değerlerin aile tarafından verilmesi gerektiğini; evde küçük sorumluluklar verilmesini okulda yapılan yönlendirmelerle, ev ziyaretleri ile öğrencilerin takip edilmesi gerektiğini belirterek konuya ilişkin görüşlerini sunmuşlardır. Öğretmenlerden Filiz "*Bir kere ders içerisinde öğrencilere yaşantısal ve dramaya yönelik çalışmalar yapılmalı ve yapılan çalışmalar mutlaka ev ortamında kontrol edilip veli tarafından desteklenmeli. Yoksa havanda dövdüğümüz sadece sudan başka bir şey değil veli desteği sağlanmazsa sonuç almakta sıkıntılar yaşanabilir* (st.175–179) diyerek özetlemiştir. Öğretmenlerden 1 tanesi öğrencilere ortak bir tavır modeli sağlanması gerekliliği üzerinde durarak neticeyi yine ailenin ilgisine bağlamıştır. Öğretmenlerden Sevgi bu konuya ilişkin "*Öğrencilere kararlı ve ortak tavır sergileyerek istenilen davranışın kazandırılabileceğini düşünüyorum. Aile ve okuldaki tüm öğretmenlerin aynı davranışı sergilemeleri önemli aksi halde sonuç alınamıyor. Herkes ama herkes birbirini tamamlayacak. Aile okuldaki hizmetlerin*

devamını sürdürecektir. Tek bir davranış mekanizması sağlanarak bence yönlendirilecek” (st. 271–276) biçiminde düşüncelerini anlatmıştır.

Sorumluluk değerinin daha etkili bir şekilde kazandırılmasına ilişkin aileler olmadan sorumluluk değerinin verilemeyeceğini, bu yüzden veli-öğretmen işbirliğinin kesinlikle gerçekleşmesi gerekliliğine işaret eden öğretmenlerden Bahtiyar;”*Bence bu iş okulda bitmez. Öğrencinin yapısı ve çevresi ile ilgili problemleri var. Anlayamıyorum bazen biz sorumluluk vereceğiz diyoruz ailesi en başta sorumsuzluğun en büyüğünü yapıyor. Ailelerle ve okul idaresi tarafından yaptığımız bazı diyaloglar beni hakikaten soğutuyor”* biçiminde ifade etmiştir (st. 775–780).

BÖLÜM IV

4. SONUÇLAR, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmada elde edilen bulgulardan yola çıkılarak ulaşılan sonuçlar ve bunlara yönelik öneriler dile getirilmiştir.

4.1 Sonuçlar

Araştırmada 2007–2008 eğitim – öğretim yılında Ankara ili Keçiören ilçe merkezindeki 13 ilköğretim okulundan 20 Sosyal Bilgiler öğretmeniyle görüşülmüştür. Görüşmeler yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile incelenmiştir.

Araştırmanın sonucunda, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin sorumluluk değeri hakkındaki düşüncelerinin şunlar olduğu görülmüştür;

- Öğretmenler yeni öğretim programının insan odaklı Sosyal Bilgiler dersinde sorumluluk değerinin doğrudan verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.
- Öğretmenlerden bir bölümü, sorumluluk değerinin özdenetimin gelişimine bağlı olduğunu vurgulamıştır.
- Görüşmeye katılan öğretmenlerin bir kısmı toplumca önemli olan değerlerin ders içerisinde daha çok vurgulanması gerektiğini savunmuşlardır.
- Sosyal Bilgiler öğretmenleri arasında sorumluluk değerinin sadece okulda kazandırılmayacağını belirtenler olmuştur.

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin sorumluluk değerinin kazandırılması sırasında yaptıkları etkinlikler hakkındaki görüşleri şöyledir;

- Öğretmenlerin bir bölümü ödev verdiklerini belirtmişlerdir. Proje ve performans ödevlerini genelde grup faaliyetleri olarak verdiklerini söyleyen öğretmenler, grup içerisinde yapılan etkinliklerin yeterli olduğu inancını taşıdıklarını belirtmişlerdir.
- Öğretmenlerin bazıları çeşitli sorumluluklar verilmesinin değerler eğitiminde önemli olduğunu belirtmişlerdir. Onlar sorumluluk verildikten sonra takibinin unutulmaması gerektiğini vurgulamışlardır. Özellikle davranış bozukluğu olan öğrencilerde bu etkinliğin önemli sonuçlar verdiğini söylemişlerdir.

- Öğretmenler zaman zaman öğrencilerin üretmiş oldukları ürünleri sergilemelerinin sorumluluk değerinin kazandırılması sırasında önemli birer yere sahip olduğunu vurgulamışlardır.
- Öğretmenlerden bazıları ailelerle işbirliğinin, sürecin tartışmasız en önemli ögesi olduğunu belirterek; veli toplantılarının bu tip etkinliklere örnek oluşturduğunu belirtmişlerdir.

Sorumluluk değerinin kazandırılması sırasında Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin kullandıkları materyaller hakkındaki görüşleri şöyledir:

- Öğretmenlerinin büyük bir kısmı görsel eğitim materyallerinden yararlandıklarını belirtmişlerdir. Bu yolla öğrencilerin duyu organlarını birçoğunu kullanarak davranışların içselleştirildiklerini söylemişlerdir. Değerlere ait kazanım şemaları ve albümlerin çok önemli birer görsel eğitim aracı olduklarını belirtmişlerdir.
- Öğretmenlerini bazıları MEB'inca kendilerine örnek olarak sunulan çeşitli değerlendirme formlarını doldurarak etkinlikler yaptıklarını söylemişlerdir.

Görüşmelerde Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin sorumluluk değerini kazanılıp kazanılmadığını nasıl değerlendirdiklerine ilişkin görüşleri şunlardır:

- Öğretmenlerin büyük bir kısmı sorumluluk değerinin kazanılıp kazanılmadığını öğrencilerin gözlenmesi yoluyla değerlendirdiklerini belirtmişlerdir. Değerlendirme sırasında Yeni Sosyal Bilgiler Öğretim Programında örnekleri yer alan değerlendirme formlarını doldurduklarını söylemişlerdir. Bu şekilde bir değerlendirme yöntemiyle objektif bir değerlendirme yaptıklarını ifade etmişlerdir.
- Öğretmenlerin bir kısmı verdikleri ödevleri inceleyerek değerlendirme yaptıklarını belirtmişlerdir. Bu konuda en dikkat çeken kısım ürün dosyalarının sunulup değerlendirilmesidir.

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin sorumluluk değeri kazandırılması sürecinde yaşadıkları sorunlar şunlardır:

- Ailelerin eğitime bakış açılarının önemli olduğunu belirten öğretmenlerin hepsi ailelerin küçük yaşlarda öğrencilere sorumluluklar vermediklerini söylemişlerdir. Ailelerin okulla işbirliği içinde olmaması ve okulda kazandırılmak istenen davranışların evde aileler

tarafından desteklenmemesi nedeniyle okulda yapılan çalışmaların yararlı olmadığını belirtmişlerdir.

- Öğretmenlerin yarısı özeleştiride bulunarak sorumluluk değerinin kazandırılmasında kendilerinden kaynaklanan sorunlar olduğunu belirtmişlerdir. Kimi zaman verdikleri görevleri takip etmedikleri, verdikleri bir sorumluluğun tanımını yapmadıklarını söyleyen öğretmenler; öğrencilerin verilen görevleri yaptıklarını ancak bunları niçin yaptıklarını bilmediklerini vurgulamışlardır. Bu nedenle öğretmenlerin sorumluluk rol modelliği bağlamında üstlerine düşen görevi kesinlikle yerine getirmeleri gerektiğini belirtmişlerdir.
- Öğretmenlerin bir kısmı yeni öğretim programının fazlasıyla yoğun olmasından dolayı çoğu etkinliğe yeterli zaman ayıramadıklarını vurgulamıştır. Etkinliklerin fazla olmasının sınıf içerisinde öğretimin kalitesini düşürdüğünden yakınmışlardır. Oluşturulan gruplarda öğrencilerin okul dışında bir araya gelememeleri nedeniyle grup çalışmalarının istenilen amaca hizmet edemediğini söylemişlerdir.

Sosyal Bilgiler öğretmenleri sorumluluk değerinin daha iyi kazandırılması için bir takım önerilerde bulunmuşlardır. Bunlar şöyle sıralanabilir:

- Öğretmenlerin yarısı okul içinde öğretmenlerin sorumluluk anlayışı içerisinde davranması gerektiğini vurgulamışlardır. Öğretmenler değer kazanımının öğrenci merkezli olarak gerçekleştirilmesi gerektiği üzerinde durmuşlardır. Öğrencilerin güdülenmesi için tekdüze davranış sergilenmesinden vazgeçilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.
- Öğretmenlerden bazıları öğrencilerin bilişsel ve duyuşsal özelliklerine göre, yaşına, gelişimine ve yeteneklerine uygun sorumluluklar verilerek daha başarılı olunabileceğini belirtmişlerdir.
- Öğretmenlerin bir kısmı sorumluluk eğitiminin sadece öğretmenlerin görevi olmadığını, toplumdaki tüm fertlerin bunda sorumluluğunun olduğunu belirtmişlerdir.
- Öğretmenlerin çok az bir kısmı sorumluluk değerinin kazandırılması için öğrencilerin sosyo – ekonomik koşullarının iyileştirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

Araştırma sonuçlarına göre Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin büyük bir kısmı sorumluluk değeri öğretiminin önemini kavramakta ve derslerde doğrudan verilmesi gerektiğine inanmaktadırlar. Sorumluluk değerinin sonradan kazanılamayacağını özdenetiminin gelişmesine bağlı olarak sorumluluk değerinin de gelişeceğini belirtmektedirler. Derslerde

daha çok ödev etkinliklerini kullanan öğretmenler yapılandırmacılık yaklaşımı içerisinde farklı etkinlikleri yapmak istediklerini ancak dersin içerik yoğunluğu nedeniyle yapamadıklarını söylemişlerdir. Değerlendirme etkinliği içinde ise MEB' in değerlendirme formlarını kullandıklarını bunun yanında ürün dosyalarını da değerlendirme etkinliği çerçevesinde kullandıklarını belirtmişlerdir. Öğretmenlerin hemen hepsi ailelerin eğitime bakış açılarının olumsuzluğundan yakınmaktadır. Diğer yandan öğretmenlerin sorumluluk rol bilinci içerisinde olmamalarından kaynaklanan sorunlarında olduğunu belirtmektedirler. Sosyo ekonomik yetersizlikler konusunda öğretmenlerin arasında herhangi bir birlik bulunmamaktadır. Kimi öğretmenler sosyo ekonomik yetersizliğin önemli bir olumsuzluk olduğunu belirtirlerken diğer öğretmenler bu düşünceye karşı çıkmaktadırlar. İyi bir sorumluluk değeri eğitiminde öğretmenlerin rol modeli olarak davranmaları ve toplumun her bireyinin bu bilinçle davranması gerektiğini belirtmektedirler. Sosyal Bilgiler dersi içerisinde yapılacak etkinliklerde yaşamla paralel etkinliklerin olması gerektiğine inanmaktadırlar.

4.2 Tartışma

Bu bölümde, veri toplama araçlarıyla elde edilen bulguların, araştırma sorularına paralel olarak tartışılmasına yer verilmiştir.

- *Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin sorumluluk değerinin kazandırılmasına ilişkin görüşleri incelendiğinde;* değerler eğitiminin yapılandırmacı yaklaşımla oluşturulan Yeni Sosyal Bilgiler Öğretim Programının gereklilikleri arasında yer aldığını belirttikleri görülmektedir. Yeni Sosyal Bilgiler Öğretim Programında da (MEB, 2005, s.110) değerler eğitiminin önemli bir konu olduğu, Sosyal Bilgiler dersinin yaşamı konu aldığı için değerlerin derslerde önemle işlenmesi gerektiğini belirtilmiştir. Yeni Sosyal Bilgiler Öğretim Programını inceleyen Akbaş (2006, s. 290) Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında değerlere ve eğitime özel önem verildiğini belirtmiştir. Programda öncelikli değerler belirlenmiş ve bu değerlerin öğretiminde örnek olaylardan hareket edilmesi, değer açıklama, değer analizi ve ahlaki muhakeme gibi çağdaş yaklaşımların kullanılması gerektiğini ifade ederek araştırma verileri ile görüşlerin birbirlerini destekler nitelikte olduğu görülmüştür. Doğan (2004, s. 39) eğitimi değişen değerleri topluma adapte edecek en önemli kurum olarak görmüş ancak değişen Sosyal Bilgiler Öğretim Programıyla eğitimin mevcut değerler ile küresel değerler arasında bocaladığını vurgulayarak araştırma verilerine karşıt bir görüş olarak tartışılması gerektiği ortaya çıkmıştır.

Öğretmenlerden bir bölümü sorumluluk değerinin öğrencilerdeki özdenetim gelişimine bağlı olduğunu ifade etmektedir. Atabek'e göre çocuklar yürümeye başladığı andan itibaren karar verme sürecinde başlar. Anne ve babalar çocuklarının karar verebilmeleri istiyorlarsa onlara uygun ortamlar sunmalıdırlar. Atabek'in görüşleri araştırma verilerini destekler niteliktedir. Değer kazandırmada duyuşsal alanın önemine işaret eden Paykoç (1991, Akt: Sarı, 2006, s.2), duyuşsal alanın bilinçli olarak ele alınmasının önemine dikkat çekmiştir. Duyuşsal faktörlerin başarı/performans üzerindeki etkileri ile eğitimin amaçları ve içeriği açısından öğrencilerde belli tutum ve değerlerin geliştirilmesinde önemli olduğunu belirten Paykoç'un çalışması yapılandırıcılık görüşüne zıt olarak kabul edildiğinden araştırma verilerine karşıt bir görüş olarak değerlendirilmiştir.

Öğretmenlere göre çocuklara, toplumca önemsenmiş değerler ile ilgili davranışlar kazandırmak önemlidir. Özellikle toplumsal ilişkilerin yoğunlaştığı günümüzde, bu konu daha büyük bir önem kazanmış bulunmaktadır. Bunun yanında öğretmenler değerler eğitiminin sadece öğretmenlerin görevi olmadığına inandıklarını söylemişlerdir. Bu aşamada öğretmenlerin görüşleriyle alanyazındaki görüşler birbirleriyle tutarlıdır. Yontar (2007, s.2) Çocuklarda sorumluluk duygusunun geliştirilmesinin öncelikle ebeveynlerin tutumuna bağlı olduğunu belirtmiştir. Ona göre eğitim evde başladığından, okul çağına kadar çocuğun sorumlu davranışlar sergilemesindeki birincil etken, anne ve babanın çocuğu eğitirken benimsedikleri disiplin anlayışıdır.

Öğretmenler sorumluluk gelişiminde okulöncesi eğitiminin önemli olduğunu belirtmişlerdir. Sorumluluk gelişimi için çoklu fırsatlar sağlanmalıdır (McCabe & Rhodes 1992; akt: Ackerman, Hughs and Wilder, 1997). Glasser (1999, s.27), sorumluluğun ancak durum değerlendirmesi yapılarak, bireyin kendisi ve başkaları için yardımcı olacak yolları düşünerek öğrenileceğini savunmaktadır. Onlara göre anaokulundan başlayarak sorumluluğu öğrenme fırsatı verilen çocuk, toplumsal olayların farkında, sorumluluk sahibi biri olabilir düşüncesi araştırma verilerini destekler niteliktedir.

Öğretmenlerden bir tanesinin diğer öğretmenlerden farklı olarak akademik başarısızlığın sorumluluk değeri ile giderilebileceğini düşünmesi dikkat çekici bulunmuştur. Akbaş'ın öğrencilerde değerlerin gerçekleştirilmesine ilişkin çalışmasının bulgular kısmında, öğrencilerin daha çok akademik başarıda sorumluluk değerini tercih ettikleri görüşü araştırma verilerini desteklemektedir. Diğer yandan Babadoğan (2003, s.67) "günümüzde

sorumlu davranışın geliştirilmesinde geleneksel sınıf süreçlerinin yerine aktif öğrenmeye dayalı oluşturulan yapılandırmacı sınıf süreçleri tercih edilmeye başlanmıştır. Böyle bir ortamda öğrenci hem daha sosyal bir birey olacak hem de kendini gruba adayacağından dolayı daha başarılı olacaktır” görüşüyle araştırmaya katılan öğretmenlerin fikirlerini desteklemektedir.

- *Sosyal Bilgiler öğretmenlerine sorumluluk değerinin kazandırılmasına ilişkin ne gibi etkinlikler yapıldığı sorulmuş*, öğretmenlerin bir kısmından ödev verdikleri yanıt alınmıştır. Bu konuda ödev vermenin bir sorumluluk kazanımı mı yoksa öğrencilerin zorunlu oldukları bir etkinlik mi olduğu tartışılmalıdır. Walberg, Paschal ve Weinstein (1985) ödevle uğraşmanın, dersle ilgilenilen süreyi arttırmanın yanında; öğrencilerde bağımsız çalışma alışkanlığı ve sorumluluk anlayışı kazandırdığını belirtmesi araştırma verilerini desteklemektedir. Turanlı'nın (2007, s.3) Hong ve Lee'den aktardığı gibi öğretmenlerin öğrencilerin, bireysel tercihlerini yeterince dikkate almadıklarını ve gerektiğinde ödevden vazgeçilmesi gerektiğini dile getirmişlerdir. Bu sonucun araştırma verilerine karşıt bir görüş olduğu kabul edilmiştir.

Foster'ın (1953, s.357;akt. Altinköprü, 1999, s.170) sorumluluk sahibi kişiyi, araştırmasında tanımlamıştır. Ona göre sorumluluk sahibi kişi kendine ve başkalarına karşı saygılı, üzerine düşen görevleri yerine getiren, işlerini kendi kendine yürüten, verilen ödevi yardım almadan kendisi yapan kişidir tanımlamasıyla araştırma verilerini desteklemektedir.

Araştırmaya katılan öğretmenler grup etkinlikleri yaptıklarını ve grup içerisinde işbirliğinin yararlı olduğuna inandıklarını belirtmiştir. Böyle bir etkinlik ile sorumlulukların paylaşıldığını bunun da sorumluluk kazanımını olumlu şekilde etkilediğini belirtmişlerdir. Bu düşünceye paralel olarak Çaycı, Demir ve Başaran'ın (2007, s. 65) araştırmasında da işbirlikçi öğrenme ve yapılandırmacı sınıf anlayışındaki etkinlikler çerçevesinde İşbirlikli öğrenmenin olması için, öğrencilerin birbirleri ile etkileşerek ve birbirlerine yardımcı olarak ortak bir ürün ortaya koymaları gerekmekte olduğunu belirtmiştir. Ortak bir ürünün olması için düşünce, emek ve kaynaklar paylaşılmalıdır görüşüyle araştırmacıların görüşüne destek olmaktadır.

Öğretmenler öğrencilerin gerek grup gerekse de kendi yapmış oldukları çalışmalarını sergilemelerinin sorumluluk değerini olumlu yönde arttıracaklarını belirtmişlerdir. Bu konuya ilişkin olarak Sosyal Bilgiler Öğretim Programında da (MEB, 2005, s.110) ürün sergilemenin gerek kişilik kazandırmada gerekse de sorumluluk değerini arttırmada olumlu katkılar yaptığı belirtilmekte olup araştırma verilerini destekler nitelikte bulunmaktadır. Haladyna (1997, s.17) öğrencilerin yapmış oldukları ürünleri sergilemelerinin yararları arasında öğrencinin öz disiplin ve sorumluluk bilincini geliştirmeye kendi kendini değerlendirme bilincini kazandıracaklarını vurgulayarak araştırma verilerini desteklemiştir.

Öğretmenlerin bir kısmı sorumluluk değerinin kazandırılmasında klasik yöntemlerin dışına çıkılarak öğrenciyi merkeze alan etkinliklerin yapıldığını belirtmişlerdir. Eğitim Araştırma Geliştirme Dairesi Başkanlığı (EARGED) Öğrenci Merkezli Eğitim adlı araştırmasında; bireysel özellikler dikkate alınarak, bilimsel düşünme becerisine sahip, öğrenmeyi öğrenmiş, üretken, bilgiye ulaşım kullanabilen, iletişim kurma becerisine sahip, evrensel değerleri benimsemiş, teknolojiyi etkin kullanan ve kendini gerçekleştirmiş bireyler için eğitim sürecinin; her aşamada öğrenci katılımını sağlayacak biçimde programın yeniden yapılandırılması gerektiğini vurgulamıştır. Araştırmaya göre Öğrenci Merkezli Eğitim anlayışı dikkate alınarak etkinlikler düzenlemelidir görüşü araştırma verilerini desteklemektedir.

Sözer ve Deveci (2007) Sosyal Bilgiler dersinin yaşam fırsatı veren en önemli derslerden biri olduğunu belirtirlerken, derslerde uygulanacak etkinliklerin klasik etkinliklerden daha çok yaşama uyum sağlayacak ve aileyi de uygulamanın içine sokacak etkinlikler olması gerektiğini vurgulamışlardır. Sözer ve Deveci'nin görüşleri araştırma verilerini desteklemektedir.

Öğretmenler sıklıkla uyarma, konuşma gibi sözel müdahale yöntemlerini kullandıklarını belirtmişlerdir. Yavuzer (1996, s.46) sorumluluğun gelişiminde bireyin yapmış oldukları davranışlarının sonuçlarını görerek kazandırılabilceği, anne, baba ve öğretmenlerin sorumluluk vermeden yapay yaşam alanları oluşturduklarını belirtmiştir. Ona göre anne, baba ve öğretmenlerin yapay yaşam alanları oluşturmalarının öğrencilerin kişilik kazanımını etkileyeceğinden yaşamda pasif bireyler yaratmalarına sebep olacaktır görüşüyle araştırma verilerine zıt bir görüş sunmuştur.

- *Sosyal Bilgiler öğretmenlerine sorumluluk değerinin kazandırılmasına ilişkin ne tür materyalleri kullandıkları sorulmuştur.* Öğretmenlerin büyük bölümü görsel eğitim materyallerinden yararlandıklarını ve bu yolla birden çok duyu organını işe koştuklarını belirtmişlerdir. Öğretmenler kullandıkları materyallere ek olarak MEB'nce örnek olarak hazırlanmış etkinlik formlarını kullandıklarını belirtmişlerdir. Yeni Sosyal Bilgiler Öğretim Programı (MEB, 2005, s. 97)'na göre Sosyal Bilgiler derslerin işlenişi sürecinde öğrencilerin yapılan etkinliklere katılma düzeylerini gözlemek için örnek olarak verilen gözlem formlarının doldurulmasıyla öğrenci merkezli eğitim anlayışının objektif olarak yapılabileceği düşüncesi araştırma verilerini desteklemektedir. Acun ve Kamber (2007, s.4) Yeni Sosyal Bilgiler Programının uygulanabilirliği konusunda öğretmenlerle yapılan çalışmada öğretmenlerin % 66' sının MEB tarafından önerilen etkinliklere ilişkin materyallerin yeterli olduğunu belirtmesi araştırma verilerini desteklemektedir. Ancak aynı çalışmada etkinlikleri uygulamada materyal bulamadığını belirten öğretmenlerin oranı ise % 55,3 olması araştırma verilerine karşıt bir görüş olarak değerlendirilmiştir.

Gelbal ve Kelecioğlu'nun (2007, s. 137) Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin ölçme ve değerlendirmede yaşadıkları sorunlara ilişkin olarak yapmış oldukları çalışmada öğretmenlerin etkinlik ve değerlendirmede halen geleneksel yöntemleri kullandıkları belirlenmiştir. Onların yeni etkinlik ve değerlendirmeleri, yeterli bilgi birikimleri olmadığından dolayı yapmadıkları sonuçlarına ulaşmışlardır. Bu sonucun, değerler eğitimini MEB Formlarının doldurulması yoluyla değerlendirildiği bulgusuna ters olduğu söylenebilir.

- *Sosyal Bilgiler öğretmenlerine görüşme sırasında öğrencide beklenen sorumluluk değerini nasıl değerlendirdiklerine ilişkin sorular sorulmuştur.* Öğretmenlerin bir bölümü bunlara öğrencileri gözleyerek yanıtını vermiştir. Değerlendirme konusunda öğretmenlerin genelde geleneksel değerlendirme araçlarından yararlandıkları söylenebilir. Bu konuya ilişkin olarak Gelbal ve Kelecioğlu'nun (2007, s. 137) yapmış oldukları çalışma Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin değerlendirme konusundaki durumlarını özetler niteliktedir. Onlara göre öğretmenler kendilerine sunulan yeni değerlendirme yöntemlerini kullanmak istediklerini ancak nasıl kullanacakları konusunda hiçbir fikir sahibi olmadıklarını belirtmişlerdir. Bu tip ölçme ve değerlendirme tekniklerinde sınıfların kalabalık oluşu ve

ailelerin ilgisizliği öğretmenlere sorun oluşturmaktadır. Yine öğretmenler zaman yetersizliği nedeniyle yeni değerlendirme yöntemleri yerine geleneksel değerlendirme yöntemlerini kullanmaktadırlar.

Öğretmenlerin yeni programda yer alan ölçme ve değerlendirme uygulamaları konusunda problemler yaşadığı; bu konuda programın diğer boyutlarına göre kendilerini daha yetersiz gördükleri; ölçme ve değerlendirme konusunda eğitim gereksinimi içinde olduklarını ifade ettikleri çeşitli araştırmalarla belirlenmiştir (Yapıcı ve Demirdelen 2007; Gözütok, Akgün ve Karacaoğlu 2005; Yaşar ve diğerleri, 2005) belirtmişlerdir. Acun ve Kamber (2007, s[ ]) öğretmenlerin yeni değerlendirmelere ilişkin bilgilere sahip olduklarını ancak uygulamalarda sorunlar yaşadıklarından dolayı bu tip değerlendirmeleri tercih etmediklerini belirtmeleri araştırma verilerini desteklemiştir.

Yeni Sosyal Bilgiler Öğretim Programının yapılandırıcılığa ilişkin karakterler içerdiği daha önce vurgulanmıştı. Eğitim programının merkezinde öğrenenin olması; öğrenme amaçlarının sürece dayalı ve üst düzey öğrenmeye yönelik belirlenmesini öğrenme içeriğinin öğrencilerin ilgilerine dayalı ve gerçek yaşamla bağlantılı olmasını öğrenme-öğretme ve değerlendirme etkinliklerinin öğrenenlerle birlikte planlanması, uygulanması ve değerlendirilmesini gerektirmektedir.

Öğretmenlerin gözlem yapmak ve ödev vermek ile değerlendirmelerini yapması geleneksel değerlendirme yöntemi biçiminde algılanmıştır. Gelbal ve Kelecioğlu'nun (2007, s. 156) yapmış oldukları araştırmanın sonucuna göre elde ettikleri sonuçlar araştırmayı destekler niteliktedir. Öğretmenlerin öğrenciyi tanıma ve akademik başarıyı saptamak için geleneksel değerlendirme yöntemlerine başvurdukları, öğrencilerin kendilerini değerlendirme faaliyetini hemen hiç kullanmadığını belirtmişlerdir.

Öğretmenler uyarma, konuşma gibi sözel müdahale yöntemlerini kullandıklarını belirtmişlerdir. Fakat alanyazın incelendiğinde, öğrencilerle sorumlulukla ilgili konuşarak onlarda sorumluluk duygusunun geliştirilmesinin beklenemeyeceği bildirilmektedir. Sorumluluğu geliştirmenin aktif bir uygulama olduğu, öğrencilere kendi deneyimleriyle sorumluluk duygusunu geliştirmeleri ve sorumluluğu öğrenme fırsatları sunulması gerektiği ifade edilmektedir. Gelbal ve Kalecioğlu (2007, s.68) öğretmenlerin öğrencileri gözlem ve birebir konuşmalar ile tanıdığını söylemiş, öğretmenlerin öğrencileri tanıma amacıyla öz değerlendirmelerde yapmalarını istemediklerini çalışmasının bulgular

kısımında belirtmiştir. Atabek (2002, s. 34) Öğretmen ve öğrenci ailelerine karşı yapmış olduğu bildiri de çocukların almış olduğu kararların sonuçlarına katlanması gerektiğini, yapay bir yaşam alanından gerçek yaşama ayak bastıklarında bocaladıklarını belirtmiştir. Böyle bir görüş araştırmanın verilerini destekler niteliktedir.

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin karşılaştıkları sorunlara ilişkin yanıtlar incelendiğinde öğretmenlerin tümü en önemli sorunların ailelerden kaynaklandığını söylemişlerdir. Ailenin eğitime bakış açısı kimi zaman sorunların çıkış nedenlerinden birisi olduğunu eklemiştir. Ailenin eğitime bakış açısının önemi ile ilgili olarak alanyazın incelendiğinde Berger (1987, ss. 96-108, akt. Kolay 2004, s. 97) "Öğrencinin okuldaki gelişimi ailenin eğitime verdiği önem ile ilişkilidir. Aile-okul iş birliğinin iki avantajı vardır: Birincisi, ailenin okula ve öğrenciye gösterdiği ilgi, isteklendirme sağlar. İkincisi ise, okulun yapısını, değerlerini ve standartlarını tanıyan aileler çocuklarını daha iyi yönlendirebilirler" görüşüyle öğretmenlerin fikirlerine destek olmaktadır. Pedagog Dr. Alantar (2008) akademik başarısızlığın sebepleri arasında ailelerin eğitimciler ile yaptıkları tartışmalar olduğunu belirtmiş ve ailelere bir eğitimciyle yaşadığınız anlaşmazlığı çocuğunuzun önünde çözümlenmekten kaçınmanın biçiminde önerilerde bulunmuştur. Böyle bir öneri araştırmanın verilerini desteklemektedir.

Cüceloğlu (2002, s. 211) sorumluluğun gelişmesi için insanın sorumluluk alabileceği bir ortamda yetişmesi gerektiğini belirtmektedir. Kişinin yetiştiği ortamda kendisi için seçim yapma ve yaptığı seçimin sonuçlarından sorumlu olma fırsatı verilmemişse, sorumluluk duygusunun gelişmeyecektir. Bu nedenle çocuklarına kendi düşüncelerini söyleme ve uygulama olanağı vermeyen ailelerde, onların olgunlaşmadığını bildirmiştir.

Öğretmenlerin karşılaştıkları sorunlardan bir diğeri okuldan sonra anne ve babaların okulu destekler nitelikte davranış göstermemeleridir. Alanyazın incelendiğinde Tutkun ve Köksal'dan aktaran Kolay (2000, s. 216) zorunlu eğitimin günümüzde geçmişe oranla daha uzun bir zamanı kapsamakla birlikte, çocuğun okulda geçirdiği zaman ailesi ve çevresiyle geçirdiği zamana göre daha kısa olduğundan okul öğrenmelerinin aile çevresinde de desteklenmesi gerekliliğinden bahsetmiştir. Öğrencilerin okul başarılarını artırmak hem ailelerin hem de okulun ortak sorunu olduğunu vurgulayarak araştırma sonuçlarını desteklemiştir.

Öğretmenlerin sorun yaşadıklarını dile getirdiği bir diğer konu ise çevredir. Çevrenin takındıkları tavır, olumsuz davranışların okulda öğretilenlere göre daha cazip gelmesi öğrencilerin olumlu davranış kazanmalarını etkilemekte olduklarını belirtmişlerdir. Ancak Çubukçu ve Gültekin'in Can'dan aktardığına göre (2006, s. 4) Sosyal öğrenme kuramı, evresel koşullanmalar karşısında bireyin edilgen olmadığını, aksine bireyin düşünerek, plan yaparak, karşılaştırmalarda bulunarak, yorum ve değerlendirmeler yaparak tepkide bulunduğunu savunmaktadırlar. Ancak araştırmaya katılan öğretmenler çevrenin öğrenci davranışlarında çok daha etkili olduklarını ve öğrencilerin çevre karşısında edilgen olduklarını dile getirmektedirler.

Öğretmenler karşılaştıkları sorunlara ilişkin olarak kendileri adına öz değerlendirmelerde bulunmuşlar ve öğretmenlerin sorumluluk modeli içinde davranışlar göstermediklerinden dolayı problemlerin var olduğunu belirtmişlerdir. Alanyazın incelendiğinde öğrencilerin kendilerini model olarak seçtikleri kişilerin üzerlerinde çok büyük bir etkisi olduğu birçok kaynakta yer almaktadır. Kaya ve Ersoy'un (2007,s.[ ]) bulgularına göre öğretmenlerin derse yönelik araştırma sorumluluğunu yapmaması nedeniyle öğrencilerin öğretmenleri rol modeli olarak görmediğini vurgulamış ve araştırmanın verilerini desteklemiştir. Yontar (2007, s. 38) çocukların yetişkinleri model alarak öğrendiklerini, bedensel güç ve sözlü saldırılarda bulunarak cezayı kullanan yetişkinin, çocuk için saldırgan modeli oluşturmakta olduğunu belirtmektedir. Yontar'a göre saldırgan modeli gözleyen çocuk, diğerlerine nasıl saldırılacağını öğrenir. Ana babalarının bedensel güç ve sözel saldırılarına maruz kalan çocuklar, arkadaşlarıyla birlikte saldırgan davranışlı olma eğilimli olduğunu belirtmiştir.

Öğretmenler programın yoğun olmasından dolayı bir takım etkinlikleri yapamadıklarını belirtmişlerdir. Bu konuda Bolu ili örneği Sosyal Bilgiler öğretmenlerine destek olmaktadır. 17.03.2007 tarihinde Bolu ili kapsamında Yeni Sosyal Bilgiler Öğretim Programı değerlendirilmiş ve programın yoğun olması nedeniyle özellikle 7.Sınıf Sosyal Bilgiler dersinin 4 saate çıkarılması gerektiği belirtilmiştir.(Komisyon, 2007, erişim tarihi:16.05.2008)

Öğretmenler programdaki etkinliklerin fazla olması nedeniyle zaman sorunu yaşadıklarını vurgulamışlardır. Araştırmanın bu bulgusu Kaya ve Ersoy'un (2007, s.8) Sosyal Bilgiler öğretim programında etkinliklerin fazla olması öğretmenlerin zaman problemi yaşamasına

neden olmaktadır bulgusuyla örtüşmektedir. Yaşar ve diğerlerinin (2005), Öztürk ve Tuncel'in (2006), Dündar, Kayhan ve Yel 'in (2006), Güven, Gökbulut ve Yel'in (2006), Yapıcı ve Demirdelen' in (2007) araştırmalarındaki bulgularıyla da örtüşmektedir.

Öğretmenler iletişim araçlarındaki kötü örneklerin sorumluluk değerinin kazandırılmasını olumsuz yönde etkileyeceğini belirtmiştir. Bu bulgu Önür'ün görüşüyle de desteklenmektedir. Önür' e göre (2004, s.17) Medya içeriklerinde (sinema, belgesel, çizgi film vb.)yer alan değerler sistemi de hem eğitime yönelimleri etkilemekte hem de Türk Mili Eğitiminin amaç ve ilkelerinin öğrenciler tarafından doğru algılanışı ve yorumlanışını da yönlendirmektedir.

Öğretmenler ailelerin sosyo ekonomik düzeylerindeki yetersizlikler nedeniyle sorunlar yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu konuya ilişkin Tutkun ve Köksal'dan aktaran Kolay (2000, s. 220) çocuklarına destekleyici ortam sağlayan ailelerin sosyo ekonomik problemlerin öğrencilerin değer kazanmasında ve akademik başarı elde etmesinde etkili olmadığını belirtmişlerdir. Onlara göre önemli olan korumacı anne baba olmaktan çok destekleyici anne baba olmak gereklidir.

- *Sosyal Bilgiler öğretmenleri sorumluluk değerinin daha etkin bir şekilde kazandırılmasına ilişkin olarak Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin sorumluluk rol modeli olarak uygun davranışlar göstermelerinin öğrenciler üzerinde olumlu etkiler bırakacaklarını söylemişlerdir. Başaran (1994, s.76) öğretmenlerin öğrencilerine istenilen davranışları öğretmede ve öğrenilen davranışları pekiştirmede eğitimin ilk sorumlusu olduklarına dikkat çekerek öğretmenlerin öğrencilerine karşı tavırları ve davranışlarının önemli olduğunu belirtmiştir. Kılıç, Yıldırım, Kaya ve Genç (2004, s. 6) öğrencilerin öğretmenleri olumlu rol modeli olarak gördüklerini ancak öğretmenlerin tutarsız davranışlarından olumsuz etkilendiklerini böylece davranışlarında onarılamaz yaralar açtıklarını belirtmiştir. Örneğin öğrencilerine savaş ve şiddetin zararlarını anlatırken, kendisi sınıf içinde şiddet uygulayan; sigara zararlıdır deyip, bahçe ve koridorlarda sigara içen öğretmenler öğrencilerde güvensizlik ve yapay davranışlar oluşturmaktadır.*

Cartledge (1992, s. 73; akt. Gültekin ve Çubukçu, 2006, s.159) “.....bu modele göre pek çok sosyal davranış, öğrenilir. Özellikle gelişim yıllarında çocuklar yaşamlarındaki diğer bireylerin (aile, öğretmen, akran vb.) davranışlarını taklit ederek öğrenirler” sözleriyle model alarak öğrenmenin önemine değinmiştir. Özsüer (2004, s.11) öğreticinin kişiliğini

ve karakterini belirleyen tavır, yaşam tarzı ve ideolojiler; öğretici ve öğrenenin içinde yaşadıkları ortamın niteliği ve öğrencilerin niteliği son derece önemlidir görüşüyle araştırma verilerini desteklemektedir.

Öğretmenler sorumluluk değeri kazandırılmasının sadece kendi görevleri olmadığını aile ile iletişimin her zaman önemli olduğunu söylemişlerdir. Alanyazın incelendiğinde aile – okul arasındaki bağın her zaman kuvvetli olması gerektiğini bildirir birden çok araştırma bulabilmek mümkündür. Kolay (2004, s. 98) “Okul-aile iş birliği öğrenci başarısının artması, katılım, güdülenme, kendine güven ve davranışların değişmesini sağlamaktadır. Ayrıca çocukların okul ve öğretmenlere ilişkin olumlu tutumlar geliştirilmesinde de aile katılımı temel bir araçtır” (Burns, 1993, s. 9, akt. Pehlivan, 2000, s. 110). Pehlivan aile – okul arasındaki olumlu ilişkiler kurulmasının gerekliliğini araştırmaya katılan öğretmenler gibi vurgulamıştır.

Sosyal Bilgiler öğretmenleri ailelerin küçük yaşlardan başlayarak çocuklarının yaşına, karakterine ve zekâsına uygun sorumluluklar verilmesinin önemine dikkat çekmişlerdir. Böyle bir durumda öğrenciler yapmış oldukları davranışın sonuçlarını daha önceden kestirebilecektir. Celep (2002, s. 197)’e göre demokratik bir toplumun temeli olan sorumluluğu öğrenmek için, öğrenciler davranışlarının sonuçlarını yaşamalıdır. Böylece bunların toplum üzerinde ne gibi etkileri olduğunu kavrayabilirler. Ayrıca Nelson (Akt: Celep, 2002, s. 198)’a göre öğrenciler “akran danışmanlığı” sayesinde daha fazla sorumluluk kazanabilirler. Sorun çözme ve önderlik becerilerini geliştirebilirler görüşleri araştırma verilerini desteklemektedir.

Sözer ve Deveci (2007)’ye göre; ilköğretim okulu dönemin çocuğun yetişkinlik kişiliğinin geliştiği bir dönemdir. Bu dönemin özelliklerinden yararlanılarak çocuğa demokratik bir topluma etkili katılımı sağlamak için, değer sistemlerini ve davranış kalıplarını kazanmalarının önemli bir gereklilik olduğunu belirtmektedirler. Onlara göre çocuklara değer ve davranış kazandırmak için okul ile ailenin işbirliği yapması gerekmekte görüşü araştırma verilerini destekler niteliktedir

Öğretmenler yaparak – yaşayarak öğrenme ilkesi içinde bir takım sorumlulukların öğrencilere verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Böyle bir uygulama ile ödevlerin az olması etkinliklerin ise ödevlerin yerini alması gerektiğini belirtmişlerdir. Turanlı (2007,s.5) Baker ve LeTendre’den aktararak ödevin daha az verildiği eğitim sistemlerinde

(örneğin Japonya ve Çek Cumhuriyeti) öğrencilerin, ödevin çok verildiği sistemlere oranla, akademik yönden daha başarılı olduklarına işaret etmektedirler.

Kılıç, Kaya, Yıldırım ve Genç (2004, s. 3) öğrenmeyle kazanılması istenen değerlerin kolay unutulmaması, tam ve kullanılabilir nitelik taşıması, öğrenenin kişiliğinin bir özelliği haline gelmesi ile mümkün olduğunu böylesi bir öğrenme sonucunun da öğrencinin kendi öğrenme yaşantısı içinde kazanılabileceğini belirtmişlerdir. Öğrencinin öğrenme yaşantısı, gerçek yaşantı koşullarına dönüşmedikçe beklenen nitelikte bir öğrenme gerçekleşmeyeceğini belirtirlerken yaşama uygun etkinlikler yapılmasının gerekliliğini vurgulamışlardır. Onların bu düşünceleri araştırma verilerinde yer alan gelişim öğrencilerin kişilik özelliklerinin bilinmesi ve yaparak – yaşayarak öğrenmeleri gerektiği verilerini destekler niteliktedir.

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin bir kısmı sosyo – ekonomik özelliklerin düzeltilmesiyle yeni programın uygulanmasında yaşanan sorunların ortadan kalkacağını belirtmiştir. Kamber ve Acun (2007) yapmış oldukları araştırmanın bulgularında ailelerin maddi olanaklarının yetersizliği nedeniyle etkinliklerin tam olarak yapılamadığını belirtmeleri araştırma verilerini desteklemektedir.

4.3 Öneriler

Araştırmada elde edilen bulgular doğrultusunda uygulamaya ve ileri araştırmalara yönelik öneriler olmak üzere iki ayrı alt başlık olarak verilmiştir.

4.3.1 Uygulamaya Yönelik Öneriler

- Sorumluluk değerinin kapsam ve içeriği konusunda öğretmenler aydınlatılmalıdır. Bunun için öğretmenlere yönelik hizmet içi eğitim seminerleri düzenlenmelidir.
- Öğretmenlerin, öğrencilerin sorumluluk değeri gelişimlerinin kolaylaştırabilmeleri için onlara rol modeli olarak daha çok sorumluluk almaları gerekmektedir
- Öğrencilere bireysel gelişimlerine ve yeteneklerine uygun ders içerisinde sorumluluklar verilmelidir.
- Sorumluluk değeri kazandırmak sadece öğretmenin görevi değildir. Bu nedenle toplumda bilinç yaratılması için kitle iletişim araçları, medya ve öğretim kurumları arasında işbirliği kurulmalıdır.

- Öğretmenler Sosyal Bilgiler dersini, yapısı ve konuları gereği bireylere değerler kazandırılmasında en uygun derslerden birisi olarak görmekte-dirler. Derste öğretilenler ile yaşam arasındaki tutarlılığın sağlanması için öğrenciyi yaşama hazırlayan etkinliklere yer verilmelidir.
- Sosyal Bilgiler Öğretim Programında içerik yoğunluğunun azaltılması, dersin haftalık ders saatlerinin artırılması gerekmektedir.
- Görsel - işitsel araç-gereç kullanımının artırılması gerekmektedir.
- Ön öğrenmeler ve hazır bulunuşluk düzeyi bireyde davranışların içselleştirilmesinde oldukça önemlidir. Bu nedenle ailelere çocuklarının yetenek ve yaşına uygun sorumluluklar verilmesinin önemi vurgulanmalıdır.
- Sorumluluk değeri eğitiminde Sosyal Bilgiler dersinin işlevselliğini arttırmak için aile desteği sağlanmalıdır. Bu doğrultuda ailelere eğitim verilmelidir.

4.3.2 Araştırmalara Yönelik Öneriler

- Bu araştırma yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile yapılmıştır. Aynı konuda gözlem yoluyla da araştırmalar yapılmalıdır.
- Sosyal Bilgiler dersinin sorumluluk değeri kazandırmasına yönelik olarak nicel, nitel ya da karma çalışmalar da yapılmalıdır.
- Sosyal Bilgiler dersinin sorumluluk değerini kazandırmasında ailelerin etkileri de araştırılmalıdır.
- Sosyal Bilgiler dersinin sorumluluk değerini kazandırma durumu öğretmen ve öğrenci görüşleri ile birlikte karşılaştırmalı olarak ele alınabilir.
- Sosyal Bilgiler odağında diğer değerler de tek tek araştırılmalıdır.

EKLER LİSTESİ

	Sayfa No
Ek – 1.	Araştırmanın Yapıldığı Okullar ve Öğretmen Sayıları 76
Ek – 2.	Görüşme Kılavuzu 77
Ek – 3.	Görüşme İzin Belgesi 78
Ek – 4.	Görüşme Soruları 79
Ek – 5 a)	Araştırma İzinleri 80
Ek – 5 b).	Araştırma İzinleri 81

EKLER

Ek 1. Araştırmanın Yapıldığı Okullar ve Öğretmen Sayıları

Sıra No	Okul Adı	Öğretmen Sayısı
1	23 Nisan İlköğ.O.	1
2	Aşık Veysel İ.Ö.O.	2
3	Bağlum İlköğretim Okulu	2
4	Cemal Gürsel İ.Ö.O.	1
5	Çizmece İlköğretim Okulu	1
6	Fevzi Atlıoğlu İ.Ö.O	2
7	Hacı Mustafa Tarman İ.Ö.O.	2
8	Hüseyin Güllüoğlu İ.Ö.O..	2
9	Halit Fahri Ozansoy İ.Ö.O	1
10	Şenlik İlköğretim Okulu	2
11	Ufuktepe İ.Ö.O.	2
12	Vildan Nurettin Demirer İ.Ö.O.	1
13	Yalçın Eskiyan İ.Ö.O.	1

Ek 2. Görüşme Kılavuzu

SOSYAL BİLGİLER DERSİNDE SORUMLULUK DEĞERİNİN KAZANDIRILMASINA İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ GÖRÜŞME KILAVUZU

Değerli meslektaşım,

Sosyal Bilgiler Dersinde sorumluluk değerinin kazandırılmasına ilişkin görüşlerinizi almak istiyorum. Görüşme süresinde vereceğiniz bilgiler gizli kalacak ve gerçek adınız yerine kod isim kullanılacaktır. Yapılacak olan görüşmenin yaklaşık 15 dakika süreceği tahmin edilmektedir. Görüşmede bilimsel veriyi kaydetmek amacıyla ses kayıt cihazı kullanılacaktır. Şimdiden araştırmaya katkılarınızdan dolayı teşekkür ederim.

Barış TEPECİK

İletişim Bilgileri

E – Posta: btepecik@anadolu.edu.tr

Tel. 0.312.329 90 23

Ek-3. Görüşme İzin Belgesi

“Sosyal Bilgiler Dersinde Sorumluluk Değerinin Kazandırılmasına İlişkin Öğretmen Görüşleri ” adlı araştırma sürecine gönüllü olarak katılmayı kabul ediyorum.

Tarih :

Adı Soyadı :

İmza :

Kod Adı:

KİŞİSEL BİLGİLER

Cinsiyetiniz:

Kadın Erkek

Çalıştığınız Okulun Sosyo-Ekonomik Düzeyi:

Alt Orta Üst

Meslekteki Hizmet Süreniz:

1-5 yıl 6-10 yıl 11-15 yıl

15-20 yıl 21-25 yıl 26 yıl ve üzeri

Mezuniyet Durumunuz:

Ek -4. Görüşme Soruları

Sosyal Bilgiler Dersinde;

1. Sorumluluk değerinin kazandırılmasına ilişkin görüşleriniz nelerdir?
2. Sorumluluk değerinin kazandırılmasına yönelik olarak ne gibi etkinlikler yapıyorsunuz?
3. Sorumluluk değerinin kazandırılması sırasında sınıfta ne tür materyaller kullanıyorsunuz?
4. Öğrencilerin Sorumluluk değerini kazanıp kazanmadıklarını nasıl değerlendiriyorsunuz?
5. Sorumluluk değerinin kazandırılmasında sorun yaşıyor musunuz? Yaşıyorsanız bunlar nelerdir?
6. Sorumluluk değerinin daha etkili bir biçimde kazandırılabilmesi için yapılması gerekenler nelerdir?

Ek 5a). Araştırma İzinleri

T.C.
ANKARA VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Bölüm : Strateji Geliştirme
Sayı : B.B.08.4.MEM.4.06.00.04-312/91835
Konu : Araştırma İzni (Barış TEPECİK)

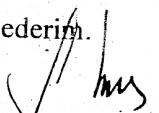
26.10.2008

VALİLİK MAKAMINA
ANKARA

İlgi : a) MEB'e Bağlı Okul ve Kurumlarda Yapılacak Araştırma ve Araştırma Desteğine
Yönelik İzin ve Uygulama Yönergesi.
b) Anadolu Üniversitesi Genel Sekreterliği 08:09.2008 tarih ve 658/10034 sayılı yazısı.

Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği yüksek lisans programı öğrencisi Barış TEPECİK'in, "Sosyal Bilgiler Eğitiminde Sorumluluk Değerinin Kazandırılmasına İlişkin Öğretmen Görüşleri" konulu anket çalışması kapsamında uygulama yapma isteği, ilgi (a) yönerge doğrultusunda Müdürlüğümüz Değerlendirme Komisyonu tarafından incelenmiş olup, uygulanacak ölçeklerin (2 Sayfadan oluşan), ekli listede belirtilen okullarda, gönüllülük esasına dayalı olarak uygulanması Müdürlüğümüzce uygun görülmüştür.

Makamlarınızca da uygun görüldüğü takdirde Olurlarınıza arz ederim.

Murat Bey BALTA
Millî Eğitim Müdürü

OLUR
25.10.2008
Mehmet KURDOĞLU
Vali Yardımcısı

EKLER :

1. Görüşme Kılavuzu (2 sayfa)
2. Okul Listesi (1 Sayfa)

Ekler 5b) Araştırma İzinleri

T.C.
KEÇİÖREN KAYMAKAMLIĞI
İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü

BÖLÜM : Strateji Geliştirme

SAYI : B.08.04.MEM.4.06.00.04-312/25177

KONU : Araştırma İzni

15 Ekim 2008

.....Bağlum i-ö-ö..... MÜDÜRLÜĞÜNE
KEÇİÖREN

- İLGİ :** a) M.E.B. Bağlı Okul ve Kurumlarda Yapılacak Araştırma ve Araştırma Desteğine Yönelik İzin ve Uygulama Yönergesi. *
b) 26.09.2008 tarih ve 91839 sayılı Valilik OLUR' u.
c) Milli Eğitim Müdürlüğü Strateji Geliştirme Bölümü' nün 08.10.2008 tarih ve 93721 sayılı yazısı.

Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Yüksek Lisans öğrencisi Barış TEPECİK' in "Sosyal Bilgiler Eğitiminde Sorumluluk Değerinin Kazandırılmasına İlişkin Öğretmen Görüşleri" konulu anket çalışmasının okulunuzda yapılmasının ilği (b) tarih ve sayılı Valilik OLUR' u ile uygun görüldüğü ilği (c) tarih ve sayılı yazıda belirtilmektedir.

Bilgi edinilmesini ve mühürlü çalışma örneği, uygulama yapılacak sayıda araştırmacı tarafından çoğaltılarak, araştırmanın gönüllülük esasına dayalı olarak Yönerge esasları çerçevesinde yapılması konusunda gereğini rica ederim.

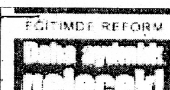
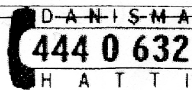
Şenol AĞBABA
Müdür a.
Şube Müdürü

**DAĞITIM
GEREĞİ :**

- 1-23 Nisan İlköğretim Okulu
- 2-Aşık Veysel İlköğretim Okulu
- 3-Bağlum İlköğretim Okulu
- 4-Cemal Gürsel İlköğretim Okulu
- 5-Çizmece İlköğretim Okulu
- 6-Fevzi Athoğlu İlköğretim Okulu
- 7-Hacı Mustafa Tarman İlköğretim Okulu
- 8-Hüseyin Güllüoğlu İlköğretim Okulu
- 9-Halit Fahri Ozansoy İlköğretim Okulu
- 10-Şenlik İlköğretim Okulu
- 11-Ufuktepe İlköğretim Okulu
- 12-Vildan Nurettin Demirel İlköğretim Okulu
- 13-Yalçın Eskiyapan İlköğretim Okulu

EKİ :

- 1- Valilik OLUR' u(1 Sayfa).
- 2- Liste(1 Sayfa).

Adres: Tepebaşı Mahallesi Fatih Cad.No:127 Keçiören
Tel: 0 (312) 361 19 10-11-12 Faks: 0 (312) 361 19 00
E-mail: kecioren06@meb.gov.tr Web: kecioren.meb.gov.tr

KAYNAKÇA

- Ackerman, S., Hughs, L. And Wilder R., (1997)., *Improving Student Responsibility*.
Dissertations theses. Saint Xavier University and IRI/Skylight.
- Acun, İ., Kamber T. (2007)., *Yeni Sosyal Bilgiler Öğretim Programının Uygulanmasında Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri. VI. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu*, Eskişehir.
- Aile Araştırma Kurumu (AAK), (1993)., *Ailede Çocuk Eğitimi* http://www.aile.gov.tr/Arastirma_9.htm (17.09.2006).
- Ak, D., (2006)., *Sosyal Bilgiler Dersinin Düşünme Becerilerini Kazandırma Düzeyine İlişkin Öğretmen Görüşleri*. Yayınlanmamış Lisansüstü Tezi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Akbaba - Altun, S., (2003)., *Eğitim Yönetimi ve Değerler*. İstanbul: *Değerler Eğitimi Dergisi*.
- _____, (2001)., *Örgüt Sağlığı*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Akbaş, O., (2006)., *Yeni İlköğretim Programlarının Değer Eğitimi Boyutunun İncelenmesi. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Kongresi*, (2), 288–203, Ankara: Kök Yayıncılık.
- _____, (2004)., *Türk Milli Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının (Değerlerinin) İlköğretim 8.Sınıf Öğrencilerinde Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi*. İstanbul: *Uluslararası Değer ve Eğitimi Sempozyumu*.
- Alantar, M., (2008)., *Kırık Notların Panzehiri: Ortak Akıl* <http://mervebykcnr.azbuz.com/blog/yazi/oku/5000000006188489/Kirik-notlarin-panzehiri-Ortak-akil>, 21.07.2008.
- Alkan, T., (1989)., *Siyasal Bilinç ve Toplumsal Değişim*. Ankara: Gündoğan Yayınları.

- Altinköprü, T.,(1999)., *Çocuğun Başarısı Nasıl Sağlanır?*. Ankara: Hayat Yayınları.
- Anderson, D. R. (2000)., *Character Education: Who is responsible?*. Journal of Instructional Psychology, 27 (3), 139-142. Farlex Inc.Texas.
- Aral, N., Bütün A.A, Türkmenler, B ve Akbıyık, A. (2004)., İlköğretim Okullarının Sekizinci Sınıfına Devam Eden Çocukların Saldırganlık Eğilimlerinin İncelenmesi. *Çağdaş Eğitim Dergisi*. 29(315):17–25.
- Ata, B., (2006)., *Sosyal Bilgiler Öğretim Programı*.Yaşam Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi, (Editör, Cemil Öztürk) Ankara: PegemA Yayınevi.
- Atabek, E., (2002)., *Çocuklar, Büyükler ve Tavşanlar*. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Aydın, M. Z., (1999)., Belçika'da İlk ve Orta Dereceli Okullarda Din ve Ahlâk Öğretimi. Sivas: *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (3), 101–147.
- Aykaç, N. : Başar E., (2005)., İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Eğitim Programının Değerlendirilmesi. *Yeni İlköğretim Programlarını Değerlendirme Sempozyumu: 14-16 Kasım 2005*, 343-361, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sabancı Kültür Sitesi.
- Babadoğan, C., (2003)., Sorumlu Davranış Geliştirme Stratejileri Bağlamında Öğrenen Sınıf. *Milli Eğitim Dergisi*, 157 (Kıs–2003).
- Bacanlı, H. (1999)., *Duyuşsal Davranış Eğitimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Balibar, E., Wallerstein İ. (1993)., *İrk, Ulus ve Sınıf*. Metis Yayınları: İstanbul.
- Bandura, A., (1960)., *Sosyal Öğrenme Kuramı*. [http://www.etkinegitim.net /forums/ index.php? topic = 376.0](http://www.etkinegitim.net/forums/index.php?topic=376.0) ,17.06.2008.
- Başaran, İ. E., (1992)., *Yönetimde İnsan İlişkileri*. Ankara: Gül Yayınevi.

- Beill, B., (2003)., *İyi Çocuk, Zor Çocuk “Doğru Davranışlar Çocuklara Nasıl Kazandırılır?* (Çev. Cuma Yorulmaz), Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Biber, K. (2003)., İlköğretim Birinci Sınıf Öğrencilerinin, Ailelerinin Sosyo- Ekonomik Düzeylerine Göre Öğretmen-Aile İletişimi. 9, (35): 360–373 *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*.
- Bilgiç, N. (2003)., *Sorumluluk Eğitimi*. (Radyo Programı, 13 Mart 2003) Mamak Rehberlik ve Araştırma Merkezi, Ankara.
- Bozkurt O., Salman B. A., ve Uşak M. (2004)., İlköğretim 6., 7. ve 8. Sınıf Öğrencilerinin "Erozyon" Hakkındaki Ön Bilgilerinin ve Kavram Yanılgılarının Tespiti, 5 (2):277–285, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç E., Karadeniz Ş., ve Karataş S.(2004)., Sınıf İçi Öğretmen Davranışları Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Analizleri”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*. 10 (38): 212–229.
- Canerik, H.(2005)., Yeni Sosyal Bilgiler Ders Kitapları “Küresel Bilgiler Kitapları”, 26 (310): 17–20, Ankara: *Öğretmen Dünyası*..
- Celep, C. (2002)., *Sınıf Yönetimi ve Disiplin*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Cüceloğlu, D. (1996)., *İçimizdeki Çocuk*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- _____. (1997)., *Yeniden İnsan İnsana*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- _____. (2002)., *Anlamlı ve Coşkulu Bir Yasam İçin Savaşçı*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Clarke, J. I. (1996)., *Çocuk Bakımı ve Eğitimi*. İstanbul: Papirüs Yayın Dağıtım.

- Çaycı, B., Demir, M. K., Başaran, M. ve Demir, M. (2007)., Sosyal Bilgiler Dersinde İşbirliğine Dayalı Öğrenme İle Kavram Öğretimi. *Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*. 15 (2), 619-630.
- Çetin, Ş. (2004)., Değişen Değerler ve Eğitim. Ankara: *Milli Eğitim Dergisi*, 161, (1).
- Çubukçu Z.: Gültekin M. (2007)., *İlköğretimde Öğrencilere Kazandırılması Gereken Sosyal Beceriler*. <http://yayinlar.yesevi.edu.tr/files/article/25.pdf>, 27.05.2007.
- Demir, S.: Bedir G. (2005)., İlköğretim Sosyal Bilgiler ve Fen Bilgisi Öğretiminde Öğretmenlerin Dersin Geliştirme Bölümü Etkinliklerine İlişkin Öğrenci Görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*. 11(44):473–488.
- Demirtaş, A.: Barth, J. L. (1997)., *İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretimi: Öğrenci Kılavuzu*. YÖK/Dünya Bankası Milli Eğitimi Geliştirme Projesi Hizmet Öncesi Öğretmen Eğitimi. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Deveci, H. (2003)., *Sosyal Bilgiler Dersinde Probleme Dayalı Öğrenmenin Öğrencilerin Derse İlişkin Tutumlarına, Akademik Başarılarına ve Hatırlama Düzeylerine Etkisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- _____.(2005)., *Sosyal Bilgiler Dersinde Gazete Kullanımı*. <http://www.tojet.net/articles/4321.htm>., 20.10.2006.
- Doğan, İ. (2004)., Türk Eğitim Sisteminde Değer Sorunu. *Uluslararası Değer ve Eğitimi Sempozyumu*, İstanbul: 2004.
- Doğanay, A. ve Sarı, M. (2003)., İlköğretim Öğretmenlerinin Sahip Oldukları Eğitim Felsefelerine İlişkin Algılarının Değerlendirilmesi “Öğretmenlerin Eğitim Felsefeleri”. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(3), 321-337.

- _____. (2004)., İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerine Temel Demokratik Değerlerin Kazandırılma Düzeyi ve Bu Değerlerin Kazandırılması Sürecinde Açık ve Örtük Programın Etkilerinin Karşılaştırılması. 10 (39): 356–383, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*.
- _____. (2003)., İlköğretim Öğretmenlerinin Sahip Oldukları Eğitim Felsefelerine İlişkin Algılarının Değerlendirilmesi Öğretmenlerin Eğitim Felsefeleri, 1(3): 321–339, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*.
- Doğanay, A. (2003)., Öğretimde Kavram ve Genellemelerin Geliştirilmesi, *Yaşam Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi*, (Ed: C. Öztürk-D. Dilek), Ankara: Pegem Yayınları.
- Douglass, H.N. (2008)., *Saygı ve Sorumluluk Eğitiminde Yeni Yaklaşımlar*, (Çev.Y. Özen ve Ö. Yurttutan) , Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Dönmez, C. ve Yazıcı K., (2008)., *T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük Konularının Öğretimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2008.
- Duke, D.L. ve Jones, V.F. (1985)., “What can schools do to foster student responsibility?” v.24 n.4 p. 277–285, *Theory Into Practice*.
- Durmazkul, A. (2005)., İlköğretimde Yapılan Program Değişikliğinden İzlenimler ve Değerlendirmeler. (68), 31–33., Ankara: *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*.
- Dündar, H., Kayhan, C. ve Yel, S. (2006)., İlköğretim Sosyal Bilgiler 4-5 Programının Değerlendirilmesi. Kırıkkale: *Ulusal Sınıf Öğretmenliği Kongresi (14-16 Nisan 2006)*.
- Ercan, İ. (2001)., İlköğretim Sosyal Bilgiler Programının ve Ders Kitaplarının Ulusal ve Evrensel Değerler Yönünden İçerik Çözümlemesi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.

- Erdem, Rıza A. (2003)., Üniversite Kültüründe Önemli Bir Unsur: Değerler. 1, (4), İstanbul: *Değerler Eğitimi Dergisi*.
- Erden, M. (... ?)., *Sosyal Bilgiler Öğretimi*. Ankara: Alkım Kitapçılık Yayıncılık.
- Erdoğan, İ. (1999)., Bilgi Toplumu Olmanın Gerektirdiği Eğitim Paradigması. 93–110, İstanbul: *Bilgi Toplumu*.
- Fichter, J. (1994)., *Sosyoloji Nedir?*. (Çev. :Nilgün Çelebi), Ankara: Attila Kitabevi.
- Gardner, W., Demirtaş, A. ve Doğanay, A. (1997)., *Sosyal Bilimler Öğretimi*. YÖK/Dünya Bankası Milli Eğitim Geliştirme Projesi Hizmet Öncesi Öğretmen Eğitimi. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Gay, L.R. (1987)., *Educational Research Competencies for Analysis and Application*. Third Edition. London:Merril Publishing Company.
- Gelbal, S. : Kelecioğlu H. (2007)., Öğretmenlerin Ölçme ve Değerlendirme Yöntemleri Hakkındaki Yeterlilik Alguları ve Karşılaştıkları Sorunlar. 33, Ankara: *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*.
- Glasser, W. (1990)., *Reality Therapy*. U.S.A: Harper & Row, Publishers, Inc.
- Gordon, T. (1996)., *E.A.E. Etkili Anababa Eğitimi*. (Çev: Aksay, E.) İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- _____. (1999)., *Etkili Öğretmenlik Eğitimi* (Çev: Aksay, E.) İstanbul. Sistem Yayıncılık.
- Gökbulut, Y., Yel, S. ve Güven, S. (2006)., *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programının Değerlendirilmesi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yay.

- Gözütok, F.D. (2000)., *Öğretmenliği Geliştiriyorum*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gözütok F.D., Karacaoğlu, C., ve Akgün, Ö. (2005)., İlköğretim Programlarının Öğretmen Yeterlikleri Açısından Değerlendirilmesi. Kayseri: *Eğitimde Yansımalar: VIII, Yeni İlköğretim Programlarını Değerlendirme Sempozyumu, 14-16 Kasım 2005*. 16-38.
- Gültekin, M. (2005) İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Proje Tabanlı Öğrenmenin Öğrenme Ürünlerine Etkisi. 5 (2): 517–556, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*.
- Güngördü, E. (2001)., *İlköğretimde Yaşam Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Güven, S., Y. Gökbulut ve S. Yel, (2006)., 4. ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Programına İlişkin Öğretmen Görüşleri. *Ulusal Sınıf Öğretmenliği Kongresi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi.
- Haladyna T. (1997) *Ölçme ve Değerlendirme*. www.lisefelsefe.org/ibtss/ana/olcmevedegerlendirme.doc, 07.02.2008.
- Halstead, J.M.: Taylor, J.M. (2000)., Learning and Teaching About Values:A Review of Recent Research, London: *Cambridge Journal of Education*,.30 (2).169-222.
- Hayta Önal, S. (2005), Bir Sorumluluk Eğitim Programının Lise Dokuzuncu Sınıf Öğrencilerinin Sorumluluk Düzeylerine Etkisi *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Heady, J. E. (1994).,Teaching embryology without lectures and without traditional laboratories. *An Adventure in Innovation. Journal of College Science Teaching*, 23: 87-91.

- Howard, H.M. (1995)., A just and democratic community approach to moral education: developing voices of reason and responsibility, *Elementary School Guidance and Counselling*, 30 (2), 118 – 130.
- İskender, P. (2004)., Samsun İli İlköğretim Okulları Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin, Sosyal Bilgiler Öğretimine Yönelik Yeterlilik Düzeylerine İlişkin, İlköğretim Sosyal Bilgiler Müfettişlerinin ve İlköğretim Okulu Müdürlerinin Algıları. Samsun: *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. (17): 81–87.
- Kabapınar, Y. (2005)., Öğrencilerin Gözünden Sosyal Bilgiler Derslerinde Gerçekleştirilen Empati Etkinliklerini Değerlendirmek: Bakalım Öğrenciler Neler Düşünüyor”, *Eğitim Araştırmaları*. (18):97–114.
- Kabapınar, Y.: Nurdan Baysal Z. (2004)., İlköğretim Yaşam Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimine Yaşamın Kendisini Taşımak: Gazete Haberinin Kullanıldığı Bir Öğretimin Tasarlanması ve Değerlendirilmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 10 (39): 384–419.
- Kağıtçıbaşı, Ç.: Kuşdil, M.E. (2000)., Türk Öğretmenlerinin Değer Yönelimleri ve Schwartz Değer Kuramı. Ankara: *Türk Psikoloji Dergisi*, 15 (45), 60-61.
- Kaltsounis T. (1987)., *Teaching social studies in the elementary school the basics for citizenship*. New Jersey: Englewood Cliffs.
- Karasar, N. (2006)., *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Kaya, E. (2006)., *Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Bütünleşmesi Sürecinde Sosyal Bilgiler Dersinin İşlevselliği*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları Yayın No:100.

Kaya, E.: Ersoy, A.F. (2007)., Sosyal Bilgiler Öğretim programının Uygulanabilirliği Açısından Değerlendirilmesi, *VI. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu*, Eskişehir.

Kepenekçi, Y.K. (2003) İlköğretimde İnsan Hakları ve Sorumluluk Eğitimi, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*. 9 (34): 280–299.

_____. (2004)Sınıf Öğretmenlerine Göre Hoşgörü, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*. 10 (38): 250–265.

Kılıç, M., Kaya, A., Yıldırım, N. ve Genç G. (2004) Eğitimci Gözüyle Öğretmen ve Öğrenci, *Malatya, XIII. Eğitim Bilimleri Sempozyumu*.

Kıncal, Remzi, Y. “ Vatandaşlık Bilgisi, Ankara, Mikro Yayınları, 2002.

Kırschenbaum, H. (1995)., *Enhance Values and Morality*, Boston: Allyn and Bacon.

Kısakürek, M. A. (1987). Sosyal Bilgiler Öğretiminin Niteliği, Kapsamı ve Amaçları. (Ed.:B. Özer), *Sosyal Bilgiler Öğretimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

Koç, G, Demirel M. (2006)., Davranışlıktan Yapılandırmacılığa:Yeni Bir Paradigma, Ankara: *Hacettepe Eğitim Dergisi*, 27 – 3.

Kolay, Y. (2004)., Okul-Aile-Çevre İş Birliğinin Eğitim Sistemindeki Yeri ve Önemi, Ankara: *Milli Eğitim Dergisi*.

Komisyon (MEB) (2007)., *Temel Eğitime Destek Programı*, Bolu:17 Mart 2007.

Küçükahmet, L. (2000), *Sınıf Yönetiminde Yeni Yaklaşımlar*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

- Lewis, R. (2001)., Classroom Discipline And Student Responsibility: The Students View. Avustralya: *Teaching and Teacher Education*, 17, (3) p.307-319.
http://www.sciencedirect.com/science?_ob=ArticleURL&_udi=B6VD8-42BSH95-4&_user=10&_rdoc=1&_fmt=&_orig=search&_sort=d&view=c&_acct=C000050221&_version=1&_urlVersion=0&_userid=10&md5=64dede77c9c51ad3e8ef58514fb8900f, 27.10.2007.
- Lickona, T. (1991)., *Educating for character How School Can Teach Respect And Responsibility*. New York: Bantam, 1991.
- Marlowe, B.: Page M.L. (1998)., *Creating and Sustaining The Constructivist Classroom*. USA: Corwin Pres.
- Marshall, M. (2005)., *Discipline Without Stress, Punishments Or Rewards*. The Clearing House v.79 .1 p.51-54 California: Piper Press.
- MEB. (2005)., *İlköğretim Kurumları Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu*. Ankara: Devlet Kitapları Genel Müdürlüğü.
- Miles, M.B.: Huberman A.M. (1994)., *Qualitative Data Analysis*. Second Edition. London: Sage Publications.
- Nas, Recep. (2003)., *Yaşam Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi (Program, Yöntem, Etkinlik)*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- NCSS. (1992) *In search of a scope and sequence for social studies*. Washington, D.C.: National Council for the Social Studies.
- Öncü-Çelebi, E. (2002)., Erken Çocukluk Döneminde Sorumluluk Eğitimi. *Çocuk Çocuk Dergisi*, 21 ss.14-17.

- Önür, N. (2004)., Modernleşme Sürecinde Okul Aile ve Medya Kavşağında Toplumsal Değerler. İstanbul: *Uluslararası Değer ve Eğitimi Sempozyumu*.
- Özden Y. (2003)., *Öğrenme ve Öğretme*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Özen, Y., Güllaçtı, F. ve Çıkılı Y. (2002)., İlköğretim Öğrencilerinin Sorumluluk Duygusu ve Davranış Düzeyleri İle İç-Denetimsel Sorumluluk İle Dış-Denetimsel Sorumluluk Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Erzincan: *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi Yayınları* 4-2.
- Özen, Y. (2001), *Yarına Kalmak Adına Sorumluluk Eğitimi*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Özensel, E. Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*. Cilt I, Sayı 3.
- Özkal, N. (2004)., Sosyal Bilgiler Dersine İlişkin Öğretmen Görüşleri ve Öğrencilerin Bu Derse Yönelik Tutumları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*. 10 (40): 600–615.
- Özkal, N.: Çetingöz D., (2006)., Cinsiyet, Sınıf Düzeyi ve Başarı Durumlarına Göre İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersine Yönelik Tutumları. *Çağdaş Eğitim Dergisi*. 31(327):22–28.
- Özlem, D. (1990). Weber’de Bilim ve Sosyoloji. İstanbul: Ara Yayınevi.
- Özsüer, S.(2008)., “İyi Bir Öğretmenin Nitelikleri” Ankara: Toplum ve Siyaset Dergisi, (www.toplumvesiyaset.com/uploads/dokuman/85496490814730c5.DOC -) erişim tarihi. 26.11.2008.
- Öztürk, C.: Dursun, D. (2002)., *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi*. Ankara: Pegem Yayıncılık.

- Öztürk C.: Tuncel, G. (2006)., Yeni 4. ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Programı İle İlgili Öğretmen Görüşleri, Ulusal Sınıf Öğretmenliği Kongresi, Ankara: *Gazi Üniversitesi Yay.*, 14-16.
- Özyürek, M. (1998)., *Sınıfta Davranış Değişirme*, Ankara: Karatepe Yayınları.
- Paykoç, F. (1991)., *Tarih Öğretimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Pehlivan, İ., (2000), *Ailenin Çocuğun Okuldaki Eğitimine Katılım Sorunları ve Katılımın Sağlanması İçin Alternatif Bir Model*, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı, Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı.
- Reboul, O. (2000)., “Değerlerimiz Evrensel midir ?” (Çev. Hüseyin Izgar), Ankara: *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, Yıl:1, Güz, Sayı:3, ss.365–366.
- Safran, M. (2004)., İlköğretim Programlarında Yeni Yaklaşımlar Sosyal Bilgiler”, Ankara: *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi*.
- Sarı, M. (2007)., Demokratik Değerlerin Kazanımı Sürecinde Örtük Program: Düşük ve Yüksek “Okul Yaşam Kalitesi”Ne Sahip İki İlköğretim Okulunda Nitel Bir Çalışma, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Schug, M. C.: J. R. Todd, and R. Beery (1984)., Why kids don't like social studies. *Social Education*, 48: 382-87.
- Selçuk, Z. (2000)., *Sınıf İçi Rehberlik Uygulamaları*, Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Selvi, K. (2007) Sınıf Öğretmenleri Demokratik Değerler Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması, Eskişehir: *VI. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu*.

- Semerci, N. (2000) Yaratıcılık, Kritik Düşünme ve Problem Çözme. Ankara: *Çağdaş Eğitim Dergisi* Sayı:271.ss. 37–41.
- Senemoğlu, N. (2005)., *Gelişim Öğrenme ve Öğretim: Kuramdan Uygulamaya*. Ankara: Gazi Kitapevi.
- Smith, M. E., Hinckley, C. C. ve Volk G. L. (1991)., Cooperative Learning in the Undergraduate Laboratory, *Journal of Chemical Education*, 68: 413-415.
- Sönmez, V. (1994)., *Sosyal Bilgiler Öğretimi*. Ankara: PegemA Yayınları.
- _____. (1997)., *Sosyal Bilgiler Öğretimi ve Öğretmen Kılavuzu*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- _____. (2001) *Program Geliştirmede Öğretmen El Kitabı*, Dokuzuncu Baskı, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sözer, E. (1998a) Sosyal bilimler Kapsamında Sosyal Bilgilerin Yeri Ve Önemi. *Sosyal Bilgiler Öğretimi*. Editör: Gürhan Can, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, ss.1–8.
- _____. (1998b) ”Sosyal Bilgiler Programının Amaçları, İlkeleri ve Temel Özellikleri,” *Sosyal Bilgiler Öğretimi*. Editör: Gürhan Can, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, ss.15–39.
- _____. (1998c) *Kuramdan Uygulamaya Sosyal bilimlerin Öğretimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- _____. (2005)., Eğitim Programları ve Öğretim Alanı Profesörler Kurulu İlköğretim 1-5. Sınıflar Öğretim Programlarını Değerlendirme Toplantısı Sonuç Bildirisi, Eskişehir: 02.12.2005.
- Sözer, E.: Deveci, H. (2007)., Sosyal Bilgiler Dersinde Aile Katılımı ve Çeşitli Uygulama Örnekleri. Eskişehir: *VI. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu*.

- Such, E. ; Walker, R. (2004)., “Being Responsible and Responsible Beings: Children’s Understanding of Responsibility” *Children & Society*, Volume 18, s.231-242.
- Sutherland, R.E. (1992)., *Social Darwinizm*, Arizona: Blacwell Press.
- Şahan, H.H. (2000)., Sosyal Bilgiler Dersinin Bilimsel Davranışları Kazandırma Yönünden Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi. *Yayınlanmamış Lisansüstü Tezi*, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Şen, Ü. (2007)., Milli Eğitim Bakanlığı’nın 2005 Yılında Tavsiye Ettiği 100 Temel Eser Yoluyla Türkçe Eğitiminde Değerler Öğretimi Üzerinde Bir Araştırma. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Şimşek, A. (2004)., İlköğretimde Tarih Öğretimi Açısından 1998 ve 2004 İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarının Karşılaştırılması. Van: *II. Sosyal Bilimler Eğitimi Kongresi*.
- Şişman, M. (1994)., *Örgüt Kültürü*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı (TTKB) (2005)., *İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretim Programı*. Ankara: Devlet Kitapları Yayınları.
- Tay, B. (2004)., Sosyal Bilgiler Dersinde Anlamlandırma Stratejilerinin Yeri ve Önemi. Kırşehir: *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*. 5 (2) 1-12.
- _____. (2005)., Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Öğrenme Stratejileri. Kırşehir: *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 209–225.
- TDK. (2008)., *Türkçe Sözlük I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Basımevi.
- TED. (1995)., *İlköğretim Okullarında Sosyal Bilgiler Öğretimi ve Sorunları*, Ankara: TED Yayınları.

- Tekin, H. (2003)., *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme*. Onbeşinci Baskı. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Tezgel, R. (2006)., Yeni İlköğretim Matematik ve Fen ve Teknoloji Dersleri Öğretim Programlarında İnsan Hakları ve Vatandaşlık Ara Disiplin Perspektifi. *Ulusal Sınıf Öğretmenliği Kongresi*, Cilt: 2 s, 304-316, Ankara: Kök Yayıncılık.
- _____. (2007)., Yeni İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında İnsan Hakları ve Değer Eğitimi, *II. Uygulamalı Etik Kongresi Bildiri Kitabı* 637- 645, Ankara: ODTÜ Yayınları.
- Thiroux, J. P. (1980)., *Ethics: Theory and practice* (2nd ed.). Encino, CA: Glencoe Publishing.
- Tural, S. (1992)., *Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler*, Ankara: Ecdad Yayınları.
- Turanlı, A.S. (2007)., Gerçek Bir ikilem Ödev Vermek Yada Vermemek, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* (<http://sosyalb.gop.edu.tr/3.sayi/turan.pdf>) 26.11.2008.
- Türnüklü, A. (2000)., Eğitim Araştırmalarında Etkin Olarak Kullanılabilecek Nitel Bir Araştırma Tekniği: *Görüşme, Kuram ve Uygulamada Eğitim Yöntemi*. 24: 543–558.
- Uyguç, N. (2003)., Cinsiyet, Bireysel Değerler ve Meslek Seçimi. İzmir: *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:18, Sayı:1.
- Ünal, Ç., Sever, R. ve Yılmaz, Ö. (2003)., İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersine (5. Sınıflar) Problem Çözme Yönteminin Uygulanabilirliği, Eskişehir: *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*: 1–20.
- Variş, F. (1996)., *Eğitimde Program Geliştirme "Teori ve Teknikler"*.Altıncı Baskı. Ankara: Alkım Yayıncılık.

- Vella, Y. (2005) İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğrencileriyle Tarihsel Kaynakları Kullanma (Çev: Bahri Ata). Ankara: *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim* 25–28.
- Welton, D.: Mallan, J.T. (1999). *Children and their world: strategies for teaching social studies* (Sixth Edition). New York: Houghton Mifflin Company.
- Winter, P. A., Newton, R. M., ve Kirkpatrick, R. L. (1998) “The influence of work values on teacher selection decisions”: the effects of principal values, teacher values, and principal-teacher value interactions. *Teaching & Teacher Education*, 14, 385-400. http://www.sciencedirect.com/science?_ob=ArticleURL&_udi=B6VD8-3XMXH6B&_user=10&_rdoc=1&_fmt=&_orig=search&_sort=d&view=c&_acct=C000050221&_version=1&_urlVersion=0&_userid=10&md5=73e36fac10510d19569d57070f1f5805, 24.11.2007.
- Yaşar, Ş.(1998)., Yapısalıcı Kuram ve Öğrenme-Öğretme Süreci. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8, (1-2), 68-75.
- Yaşar, Ş., Gültekin, M., Türkkkan, B., Yıldız, N. ve Girmen, P. (2005)., Yeni İlköğretim Programlarının Uygulanmasına İlişkin Sınıf Öğretmenlerinin Hazır Bulunuşluk Düzeylerinin Ve Eğitim Gereksinimlerinin Belirlenmesi: Eskişehir ili Örneği. Eğitimde Yansımalar: Kayseri: *Erciyes Üniversitesi VIII Yeni İlköğretim Programlarını Değerlendirme Sempozyumu*.
- Yapıcı, M.: Demirdelen C. (2007)., İlköğretim 4. Sınıf Programına İlişkin Öğretmen Görüşleri. İlköğretim Online, 6(2), 204-212, <http://ilkogretim-online.org.tr/vol6say2/v6s2m15.pdf>. 02.04.2008.
- Yavuzer, H. (1998)., *Çocuk Eğitimi El Kitabı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yazıcı, K. (2006)., Değerler Eğitimine Genel Bir Bakış. Niğde: *Türklük Bilimi Araştırmaları*, Sayı:19.
- Yeşil, R. (2003)., “Sorumluluk Bilincinin Gelişmesine Okul ve Ailenin Etkisi”, *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 9 (Mart-2003) s.175-183.

- Yeşilyurt, F. (2008)., Başarısızlık Yol Göstericidir. İstanbul: *Artı Eğitim Dergisi*,
<http://www.artiegitim.com.tr/yazar.asp?yazi=73,17.08.2008>.
- Yıldırım, A.: Gündoğdu K. (2004)., Uzun Dönemli Öğretim Planlarına İlişkin Öğretmen Algıları. *Eğitim ve Bilim*, 29 (133): 11–19.
- Yıldırım, A.; Şimşek, H. (2005)., *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara. Seçkin Yayıncılık.
- Yontar, A. (2007)., Sorumluluk Eğitiminde Ceza Uygulamalarına İlişkin İlköğretim 5.Sınıf Öğrenci ve Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi, Adana: Çukurova Üniversitesi, *Yayımlanmamış Lisansüstü Tezi*.
- Yurtal, F.: Yontar, A. (2006)., Sınıf Öğretmenlerinin Öğrencilerinden Bekledikleri Sorumluluklar ve Sorumluluk Kazandırmada Kullandıkları Yöntemler, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:15, Sayı:2.
- Yüksel, S. (2005)., Kohlberg ve Ahlak Eğitiminde Örtük Program: Yeni İlköğretim Programlarında Yer Alan Ahlaki Değerleri Kazandırma için Bir Açılım, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*. 5(2):329–338.